

Tieto-Finlandia -ehdokas ja -palkintotilaisuuksiin liittyviä puheita, tiedotteita ja perusteluita

2015

Lehdistötiedote
Vapaasti julkaistavissa
2.11.2015 klo 10.30

Ruotsalaisen äärioikeiston historiaa tarkasteleva kirja on Tieto-Finlandia-ehdokkaana

Ruotsalaista kansankotia tai pohjoismaista hyvinvointivaltiota ei ensimmäisenä yhdistetä äärioikeistoon, rasismiin ja uusnatsismiin. Viime vuosikymmeninä Ruotsissa on kuitenkin nähty niin uusnatsien väkivaltaa kuin rasististen oikeistopuolueiden nousukin, ja myös historiallisesti äärioikeistolla on ollut vahva asema naapurimaassamme. Miksi uusnatsismi on vedonnut ruotsalaisiin?

ft Tapio Tamminen sukeltaa tietokirjassaan kansankodin pimeämpi puoli ruotsalaisen äärioikeiston historiaan, jonka juuret ulottuvat kansallisromantiikan aikaan saakka.

Erityisen merkittäväksi nousee 1900-luvun alkupuolella alkanut eugeniikan eli rotuhygienian aikakausi, jolloin myös sosiaalidemokraattinen kansankoti syntyi.

Ruotsin rotuhygieeninen liike oli yksi Euroopan vahvimista ennen Hitlerin Saksan synkimpiä vuosia. Maan eugeniikkaohjelma jatkui sterilisaatioineen 1970-luvulle saakka. Neljän vuosikymmenen aikana Ruotsissa steriloiitiin noin 63 000 ihmistä, joista yli 90 prosenttia oli naisia. Pakkosterilointien perusteeksi kelpasivat esimerkiksi mielisairaus, huono geeniperimä tai sosiaaliset tekijät.

Rotuhygieniaa kannatettiin laajasti niin oikeiston kuin vasemmistonkin piirissä.

Tämä nähtiin kansankodin puhtaanapitona.

1990-luvulla Ruotsissa koettiin väkivaltaisen uusnatsismin nousu: siirtolaisia ja aktivisteja pahoinpideltiin ja jopa murhattiin. Viime vuosina valtakunnanpolitiikkaan nousseet oikeistopopulistiset puolueet ovat syntyneet tämän liikehdinnän seurauksena. Nämä radikaalit puolueet haikailevat mennyttä maailmaa, yhtenäistä Ruotsia, jonka he ovat glorifioineet ruotsalaisuuden kulta-ajaksi.

Äärioikeistolaiset ja muukalaisvihamieliset liikkeet ovat nousussa eri puolilla Eurooppaa, ja monet kirjan kysymyksistä koskevat myös Suomea. ft Tapio Tamminenon kulttuuri-antropologi, joka on tutkinut kollektiivisen identiteetin muovautumista esimerkiksi uskonnollis-poliittisissa yhteisöissä Intiassa. Hän on julkaissut useita kirjoja ja käsikirjoittanut ja ohjannut kymmeniä ohjelmia Yleisradiolle.

Viestintäasiantuntija Heikki Hakala
Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaiden julkistamistilaisuuksessa
2.11.2015

Hyvät tietokirjallisuuden ystävät

Meillä Tieto-Finlandia-raadin jäsenillä, Leeni Peltosella, Maria Petterssonilla ja minulla, Heikki Hakalalla, on suuri ilo julkistaa hetken kuluttua ne kuusi teosta, jotka olemme valinneet. Näiden kuudentietokirjan joukosta Arto Nyberg valitsee vuoden 2015 Tieto-Finlandia-kirjan.

Emme tainneet täysin ymmärtää, emmekä aavistaa, mihin lupauduimme, kun Kirjasäätiön asiamies Sakari Laiho soitti ja pyysi tehtävään.

Vaikka työmme puolesta olemme ainakin jonkinasteisia ammattilukijoita, raadin arvioitavaksi tullut kirjamäärä oli lopulta sangen suuri, pitkälti kolmatta sataa teosta. Lukemaan pääsimme toukokuulla ja se jatkui hyvin intensiivisenä läpi kesän ja kiihtyi entisestään syksyllä.

Määrän lisäksi myös aihekirjo on hyvin runsas. Tietokirjoja on oikeastaan ihan miltä elämänalueelta tahansa, myös sellaisilta, joihin ainakaan minä en ollut tutustunut koskaan aikaisemmin.

Mielenkiintoista on ollut ymmärtää, kuinka intohimoisesti ihmiset saattavat omaan erityisalaansa paneutua, miten valtavasti aikaa ja vaivaa on nähty aineiston kokoamisessa, järjestämisessä ja kirjoittamisessa.

Työtä on tehty itse asian innoittamana. Sen ymmärtäminen tekee mieleemme hyvin nöyräksi.

Haluammekin osoittaa kunnioituksemme kaikille kirjoittajille siitä antaumuksesta, viitseliäisyydestä, ahkeruudesta ja asialle omistautumisesta, jota teoksen tekeminen on vaatinut. Ja tämä koskee kaikkia kirjoittajia, ei vain niiden kuuden kirjan tekijöitä, joiden teokset hetken kuluttua esittelemme.

Muutama sana raadin työskentelystä.

Perustelukeskustelun lisäksi käytimme pisteytysjärjestelmää, jossa ykkönen tarkoitti jatkoon, kakkonen jätti vielä mahdollisuuden ja kolmonen oli hylkäysehdotus.

Tällä menetelmällä lopullinen valinta kuudesta kirjasta tehtiin alle kahdestakymmenestä teoksesta, jolle jokainen meistä kolmesta oli antanut ykkösen. Emme siis ottaneet huomioon on kirjan aihepiiriä, tekijää tai kustantajaa. Emme ajatelleet, mitään valittavien kirjojen keskinäistä tasapainoa.

Säännöt ovat tässä suhteessa hyvin yksiselitteiset. Raadin tehtävänä on seuloa kuusi parasta tietokirjaa. Se on viisas sääntö, sillä kaikilla muilla tavoilla ryhdyttäisiin ottamaan huomioon erilaisia taustamuuttujia, joiden määrä on loputon. Se siirtäisi katseen pois siitä, mitkä ovat raadin jäsenten mielestä parhaat kirjat. Sen vuoksi teimme valinnan niistä kirjoista, joille jokainen meistä oli antanut ykkösen.

VUODEN 2015 TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAAT

Valintalautakunnan perustelut:

Sari Katajala-Peltomaa, Christian Krötzl, Marjo Meriluoto-Jaakkola (toim.): Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla. SKS

Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla on laajin suomeksi julkaistu pyhiinvaelluksista kertova teos. Kirja avaa eteemme keskiajan Suomen. Se muistuttaa, kuinka paikalleen sidottua ihmisten elämä oli, ja kuinka suuria ponnistuksia suhteellisen lyhyetkin matkat vaativat. Kirja kertoo, kuinka pyhiinvaellukset muokkasivat sen ajan ihmisten maailmankuvaa, avarsivat maailmaa.

Esa Koivuranta, Kati Pehkonen, Tuija Sorjanen, Annina Vainio: Marimekko. Suuria kuvioita. into

Marimekko on yksi modernin Suomen ikoneista. Tutkivalla otteella teoksessa kirjataan Marimekon historia. Se ei keskity epäkohtiin, vaan antaa uskottavan ja elämänmakuisen kuvan yhtiön vaiheista ja toiminnasta ja niistä henkilöistä, joilla on ollut keskeinen rooli yhtiön eri vaiheissa. Tässä yhteydessä on myös syytä erikseen mainita kirjan tekemiseen osallistuneet kuvajournalistit Nina Karlsson ja Otto Ponto, sillä sanojen rinnalla tässä aiheessa visuaalisuus korostuu.

Tiina Miettinen: Piikojen valtakunta. Nainen, työ ja perhe 1600-1700-luvuilla. Atena

Piika-sana saa usein nykykielessä vähättelevän sivumerkityksen. Tiina Miettisen teos osoittaa, että piikomaan lähteminen oli tilattomien perheiden tytöille mahdollisuus itsenäisyyteen, omaan ansioon ja jopa nousevaan uraan sekä parempaan asemaan avioliittomarkkinoilla. Lähtemällä ansiotyöhön nainen pystyi ansaitsemaan omat myötäjäisensä ja irtautumaan kodin piiristä. Miettinen todistaa myös, että monimutkaiset uusperheet ja kolmikymppisenä, jo yhden tai useamman lapsen äitinä avioituminen ovat paljon vanhempi ilmiö kuin nyt luulemme. Teoksellaan Tiina Miettinen muuttaa ratkaisevasti käsitystämme suomalaisen naisen historiasta.

Marjo T. Nurminen: Maailma piirtyy kartalle. Tuhat vuotta maailmankartan kulttuurihistoriaa. John Nurmisen Säätö

Maailma piirtyy kartalle on aikamatka eurooppalaisen kulttuurin ytimeen. Karttoja tutkimalla tekijät ovat sukeltaneet uskonnon, kaupan, taiteen, merenkulun ja valtapolitiikan historiaan, joka kattaa tuhat vuotta varhaiskeskiajasta valistuksen aikaan. Tuloksena on loistokkaan kaunis ja kestävä syvälinen teos. Maailmankuvan syntyminen on suuri ja jännittävä tarina. Marjo T. Nurmisen kirjoittama ja Juha Nurmisen päätoimittaja teos vie lukijan sellaisten aarteiden äärelle, joita tämä ei koskaan muuten pääsisi kokemaan.

Tapio Tamminen: Kansankodin pimeämpi puoli. Atena

Rasismi ei kasva tyhjiössä. Tapio Tamminen käy kirjassaan läpi ruotsalaisen rasismin historiaa 1800-luvun nationalismista 1900-luvun rodunjalostusoppiin ja 2000-luvun uusnatsismiin, jolla on paljon yhteistä myös suomalaisen äärioikeiston kanssa. Kirja muuttaa käsitystä Ruotsista ja ruotsalaisuudesta. Kansankodin pimeämpi puoli on yhtä aikaa ansiokas luotaus historiaan sekä -valitettavasti - ajankohtainen teos, joka kaikkien yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvien ihmisten sietäisi lukea. Kirja on karmivan tärkeä muistutus siitä, kuinka arkipäiväistä ja jopa ihailtua silmitön julmuus voi olla.

Helena Telkänranta: Millaista on olla eläin? SKS

Hyvin harvoin törmää kirjaan, joka muuttaa käsitystä maailmasta jokaisella aukeamalla. Millaista on olla eläin tekee sen. Teos kertoo kiehtovasti, mitä aistivat, ajattelevat ja tuntevat olennot, jotka asuttavat kanssamme tätä planeettaa. Tutkimus on tuoretta ja usein erittäin vaikuttavaa. Kirja on myös hyvä esimerkki siitä, että ollakseen mielenkiintoinen ja hauska sen ei tarvitse tinkiä tieteellisestä tarkkuudesta. Kirjan lukemisen jälkeen luonto-ohjelmia, lemmikkikoira, delfinaariota, lintulautaa ja aamiaispekonia katsoo väistämättä ja peruuttamattomasti uudella tavalla.

Julkaistavissa 26.11.2015 klo 15.30

Toimittaja Arto Nyberg Finlandia-palkintojen jakotilaisuudessa Suomen Kansallisteatterissa 26.11.2015

Arvoisat tietokirjailijat, hyvä yleisö.

Sain luettavakseni kuusi teosta.

Aiheiden mukana kuljettiin historiallisesta Suomesta maailman ympäri, ihmisistä eläimiin, yrity maailmasta uskomuksiin, pyhiinvaelluksista rotuoppeihin.

Kirjojen käsittelemät aiheet käsittivät ajallisesti noin tuhat vuotta.

Ensivaikutelma luku-urakasta oli huimaava.

Näiden kirjojen julkistamistilaisuudessa valintaraadin puheenjohtaja, viestintäasiantuntija Heikki Hakala rohkaisi minua urakkaan alkaessani seuraavin sanoin:

”Ole huoleti. Valintaraadin tehtävänä on valita loppukilpaan sellaiset teokset, että valitsija ei voi valita väärin.” Ja totta se olikin, siksi hyviä kaikki kuusi teosta ovat.

Suosittelen lukemaan ne kaikki.

Hyvä tietokirja kertoo ennen tuntemattomista asioista, laajentaa tietämystämme jostakin ja kumoaa väärää käsityksiä.

Hyvä tietokirja myös linkittyy nykyaikaan. En voi kiistää, etteivätkö nykyinen maailmantilanne ja viime aikojen tapahtumat Syyriassa, Pariisissa, Malissa ja Tornion rajalla olisi vaikuttanut valintaani.

Tieto-Finlandia-palkinnon vuonna 2015 saa Tapio Tamminen: Kansankodin pimeämpi puoli.

Teosta, eikä sen valitsemista voittajaksi, pidä ottaa pilkkana suuresti arvostamaani rakasta naapurimaata kohtaan.

Kirja valaisee laajasti ruotsalaista rotubiologia-ajattelua kallojenmittailuineen ja laajenee nykyaikaiseen eurooppalaiseen uusnatsismiin ja siirtolaisuusvihaan.

Lainaan kirjaa:

”Epävarmoina aikoina syylliset yhteisön vaikeuksiin haetaan usein ulkopuolisista.

Toistuu ikivanha syyllistämisen malli. Ensin ulkopuoliset marginalisoidaan.

Näin syntyy meidän ja heidän vastakkainasettelu.

Seuraavassa vaiheessa ulkopuoliset objektivoidaan kasvottomaksi ryhmäksi, jossa ihmiset eivät ole enää yksilöitä vaan heidät määritellään ja arvotetaan ryhmän usein stereotyyppisten ominaisuuksien perusteella.

Kolmannessa vaiheessa ulkopuoliset demonisoidaan pahuuden kantajiksi.”

Toisaalta Tapio Tamminen jaksaa uskoa, että aiemmat virheet eivät taas toistu.

Hän kirjoittaa:

”Ehkä näin ei tarvitse käydä tällä kertaa. Ehkä Eurooppa ei sittenkään ole vajoamassa muukalaisvihan, islamofobian ja uusnatsismin hyllyvään hetteikköön.

(Islantilaisessa runoelmassa) Eddassa jumalat pelaavat lautapeliään ihmisten kohtaloilla.

Ehkä he ovat tällä kertaa armollisempia meille.”

Toivotaan niin.

2014

POHJOLAN LEIJONA –Kustaa II Aadolf ja Suomi 1611–1632

Kiitetyn ja palkitun historioitsijan Mirkka Lappalaisen uusi kirja Pohjolan leijonakertoo Suomesta 1600-luvun alussa, kuningas Kustaa II Aadolfin aikaan. Kirja maalaa elävän kuvan 1600-luvun alun maailmasta, jossa köyhyys, karkeus ja väkivalta kohtasivat ruhtinaallisen ylellisyyden. Sotaisan ja pimeän ajan keskellä kajasti jo uuden ajan valo.

Kustaa II Aadolf oli Ruotsin ja Suomen legendaarisin kuningas, "Pohjolan leijona", jonka johtamat sotajoukot hakkapeliittoineen levittivät kauhua 30-vuotisessa sodassa.

Kuningas ja hänen kanslerinsa Axel Oxenstierna tekivät köyhästä Ruotsista tehokkaan valtion, joka pystyi rahoittamaan loputtomat sotansa. Uudistukset luotiin sotaa varten, mutta niistä tuli pohjoismaisen yhteiskunnan ja oikeusvaltion perusta.

Myös Suomessa Kustaa II Aadolfin aika oli käännekohta: Suomi oli 1600-luvun alussa sekasortoinen maankolkka, joka 1590-luvun sisällissodassa oli lähestulkoon repeytynyt irti Ruotsista. Kustaa II Aadolfin aikana itsenäisten ja väkivaltaisten mahtimiesten maa taltutettiin ja valjastettiin osaksi suurvaltaa. Suomen tehtäväksi tuli tuottaa verovaroja ja sotilaita Ruotsin tarpeisiin. Pohjolan leijona kertoo siitä, miten nuori karismaattinen kuningas otti valtakuntansa itäosan tiukkaan hallintaansa.

Lappalaisen edellisestä kirjasta Jumalan vihan ruoska sanottua:

"Vaikka aihe on raskain mahdollinen, Lappalaisen kirjaa lukee -anteeksi vain-ihan nautinnokseen. Niin hyvin se on kirjoitettu."

-

Simopekka Virkkula, Aamulehti

"Kirjaa lukee kuin karmaisevaa jännityskertomusta, ja lähes huomaamatta lukija saa melkoisen määrän tietoa historiasta."

Mikko Jämsén, Etelä-Saimaa

Julkaistavissa 5.11.2014 klo 10.15

Ateneumin taidemuseon johtaja, dosentti Susanna Pettersson

Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaiden julkistamistilaisuudessa 5.11.2014

Hyvä yleisö

Suomen Kirjasäätiön asettaman Tieto-Finlandia -raadin puheenjohtajana minulla on ilo esitellä teille raadin jäsenet: toimittaja Pirjo Sunila ja päätoimittaja Matti Piirainen.

Olemme viettäneet viimeiset kuukaudet tietokirjojen parissa. Olemme lukeneet valtavasti, ajatelleet intensiivisesti ja keskustelleet paljon. Tästä mahdollisuudesta haluamme nyt myös kiittää Suomen Kirjasäätiötä.

Työskentelykuukausien aikana olemme vakuuttuneet siitä, että kielialueellamme julkaistaan erittäin tasokasta suomen- ja ruotsinkielistä tietokirjallisuutta. Tänä vuonna tietokirjojen laajassa valikoimassa on paljon elämäkertoja, politiikkaa, sota-ajan tapahtumia eri näkökulmista avaavia

kirjoja sekä ajankohtaisiin aiheisiin pureutuvia erillisteoksia. Toiset teoksista ovat syntyneet vuosikausia kestäneen tutkimuksen tuloksena. Toiset on kirjoitettu vastaamaan juuri nyt ajankohtaiseen tiedontarpeeseen. Kaikkia teoksia yhdistää halu selvittää mysteereitä, tuottaa uutta tietoa ja auttaa meitä ymmärtämään hieman paremmin ympäröivää maailmaamme.

Kun kysyin teini-ikäisiltä tyttäriltäni millainen on hyvä tietokirja, sain lyhyen vastauksen: ”tietokirjat auttavat tajuamaan”. Siinä se on tiivistettynä. *Hyvä tietokirja auttaa tajuamaan.*

Raatina olemme kiinnittäneet huomiota tekstin sujuvuuteen ja yleistajuisuuteen. Olemme hakeneet teoksia, joilla on kyky lumota ja vakuuttaa. Ja olemme ehdottomasti hakeneet teoksia, jotka auttavat tajuamaan.

Vaikka puhummekin tästä hetkestä ja tästä ajasta, en voi samalla olla ajattelematta vanhaa tiedon ja ajattelemisen perinnettä. Varhaiset eurooppalaiset hallitsijat kartuttivat käsikirjoituskokoelmiaan tiedon ja sivistyksen vahvistamiseksi. Hoveissa työskentelivät niin oman aikansa parhaat filosofit kuin kirjailijakin. He sparrasivat ajattelemaan ja ihmettelemään. Tiedon hallitseminen oli avain maailmaan. Tämä tosiasia ei ole muuttunut miksiäkään vuosisatojen kuluessa. Tieto on edelleen avain maailmaan.

Tiedon saaminen sen sijaan on demokratisoitunut. Käsikirjoitukset eivät ole enää suljettujen ovien takana, eikä ajattelemisen ole valtaapitävien yksinoikeus. Osamme lukea ja ottaa selvää. Meidän aikamme hovifilosofit ja kirjailijat ovat ympärillämme. Meillä kaikilla on mahdollisuus antaa aikaa lukemiselle ja uuden oppimiselle. Ja sitä mahdollisuutta saa – ja pitää – käyttää!

Seuraavaksi kerromme mitkä kuusi teosta olemme valinneet Tieto-Finlandia -ehdokkaiksi.

.....

Julkaistavissa 19.11.2014 klo 13.15

Dosentti, johtaja Heikki Hellman

Tieto-Finlandia-palkinnon luovutustilaisuudessa 19.11.2014

Hyvä yleisö, arvoisat tietokirjailijat,

Kuka nyt tietokirjallisuutta enää tarvitsee! Verkossa on tietoa enemmän kuin kukaan kuunaan ehtii lukea. Asiat voi aina tarkistaa googlaamalla tai Wikipediasta. Toden totta, kirjan aseman muutos näkyy tilastoissakin. Viimeisen vuosikymmenen aikana tietokirjallisuuden sekä julkaiseminen että myynti ovat romahtaneet. Kun vuonna 2005 painettuja tietokirjoja myytiin 114 miljoonalla eurolla, viime vuonna kirjamyynnin arvo oli enää 72 miljoonaa. Kun 2006 julkaistiin vielä runsaat 2 000 tietokirjaa, viime vuonna painoista tuli ulos enää reilut 1 600 teosta. Sähkökirja ei ole oikaissut notkahdusta.

Sitten taas toisaalta: Tietokirjan julkaiseminen on helpompaa kuin koskaan. Lukijakansa arvostaa yhä kirjan asuun painettua tietoa. Tammikuussa aloittaa Suomen ensimmäinen tietokirjallisuuden professori Pirjo Hiidenmaa uudessa tehtävässään Helsingin yliopistossa. Perinteikäs aikakauskirja *Kanava* on perustanut oman tietokirjapalkintonsa. Viime vuoden myydyin tietokirja *Guinness World Records 2014* myi kunnioitettavat 36 000 kappaletta, vain siivun verran enemmän kuin Jorma Ollilan ja Harri Saukkomaan *Mahdoton menestys*. Joka syksy – unohtamatta kevättä – kirjamarkkinoille ilmestyy tietokirjoja, jotka puhuttavat, liikuttavat ja kiihdyttävät suurta lukevaa

yleisöä. Ja monet niistäkin kirjoista, jotka jäävät pienen lukijapiirin omaisuudeksi, ovat tarpeellisia – ainakin sille pienelle lukijapiirille tai tiedon yleisen karttumisen tai puhtaan dokumentaation takia.

Tietokirjallisuuden ja tiedekirjallisuuden raja on osin avoin. Merkittävä osa tilastojen tietokirjallisuudesta on tehty yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa. Yliopiston mullistuksen pyörteissä suomenkielinen – ja yhtä lailla meillä julkaistava ruotsinkielinen – tietokirjallisuus on ollut vähällä tulla kokonaan hylätyksi. Ministeriön mittarit ja yliopistojen strategiat painottavat kansainvälisissä huippujournaaleissa julkaistujen artikkelien auvoa – ja tahtovat samalla unohtaa, että tiedettä ei tehdä vain toisille tutkijoille, vaan tutkimus on palautettava myös ihmisten elämään ja tuotava heidän tietoonsa. On julkaistava myös äidinkielellä; muuten äidinkieli ei säily tieteen kielenä.

Muun muassa siksi tietokirjallisuutta tarvitaan. Kannustan akateemista maailmaa pitämään kiinni tästä sivistysperinteestä. Ministeriön ja yliopistojen politiikka muuttuu vielä: tieteellisen vaikuttavuuden rinnalle ja kukaties ohi nousee yhteiskunnallinen vaikuttavuus.

Olen ollut etuoikeutetussa asemassa. Olen saanut lukea kuusi valintaraadin hyvin perustein valitsemaa erinomaista tietokirjaa. Tehtävä on ollut mieluisa ja avartava. Luin kirjat yhteen menoon, yksi toisensa jälkeen, kuuden päivän aikana.

Joukossa oli kaksi kokoneiden journalistien tekemää notkeasti tarinaa kuljettavaa teosta, Hanna Nikkasan ja Antti Järven *Karanteeni*, kirja aidsin tulosta Suomeen, sekä Pekka Nykäsen ja Merina Salmisen *Operaatio Elop*, jännityskertomus Nokian alasajosta matkapuhelinjättinä. Journalismista muistutti hyvässä mielessä myös Aila Ruohon ja Vuokko Ikolan *Usko, toivo ja raskaus*, puhutteleva raportti vanhoillislestadiolaisesta perhe-elämästä. Mukana oli myös kaksi häkellyttävän rehellistä taiteilijaelämäkertaa, Minna Maijalan *Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth* sekä Samuli Tiikkajan *Tulisaarna*, kirja Einojuhani Rautavaarasta. Ne molemmat osoittavat, että perinteinen elämä ja teokset -formaatti taipuu hyvin taitavien tutkijoiden käsissä. Kuudentena joukossa oli historioitsija Mirkka Lappalaisen *Pohjolan leijona*, joka kertoo Ruotisin tärkeimmästä kuninkaasta, Kustaa II Adolfista ja hänen suhteestaan Suomeen.

Voittaja on viimeksi mainittu.

Filosofian tohtori, dosentti Mirkka Lappalainen on onnistunut kirjoittamaan 1600-luvun alkuvuosista tenhoavan lukuelämyksen, joka vastaa täydellisesti Tieto-Finlandian sääntöjen vaatimuksiin: *Pohjolan leijona* on kerronnaltaan poikkeuksellisen taidokas tietokirja. Tekijä käyttää erinomaisen taitavasti sekä aiempaa kirjallisuutta että lukuisia niin alkuperäis- kuin painettuja lähteitä. Elämän makua tuovat esimerkiksi valituskäräjien monet herkulliset tapaukset. Samalla kyse on enemmästä kuin hyvästä tarinasta. Lappalainen onnistuu näyttämään, kuinka Kustaa II Adolfin aikana paitsi Ruotsiin myös sen itäiseen takamaahan alkoi muodostua järjestäytynyt yhteiskunta virkakoneistoinen, byrokratia, kuinka lainsäädäntö korvasi aateliston ja kirkon mielivallan ja kuinka Suomi vasta silloin sai roolinsa Ruotisin osana. *Pohjolan leijona* on tietokirja, joka imaisee mukaansa ja auttaa ymmärtämään, mistä olemme tulleet ja keitä olemme.

Parhaimmat onnitteluni Mirkka Lappalaiselle!

VUODEN 2014 TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAAT

Valintalautakunnan perustelut:

Mirkka Lappalainen: Pohjolan leijona, Kustaa II Adolf ja Suomi 1611-1632 (Siltala)

Kustaa II Adolf tunnetaan uskonsoturina, mutta Mirkka Lappalainen pureutuu hänen valtakautensa vaikutuksiin Suomeen. Pohjolan legendaarisimman kuninkaan ja hänen oikean kätensä Oxenstiernan hallinnon takaa löytyy luterilaisen fanatismiin sijasta raadollinen reaalipolitiikka. Vallananastajan poikana ja pojanpoikana katolisuudessa häntä ei niinkään karsastanut usko kuin oman vallan menetyksen pelko. Se johti tehokasta hallintoa rakennettaessa Suomen entistä tiukempaan kytkemiseen emämaahan. Lappalainen houkuttelee lukijansa tuon ajan vallankäyttöön dekkarimaisella otteella.

Minna Maijala: Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth (Otava)

Minna Maijala avaa Minna Canthista aikalaislähteiden tarkalla haravoinnilla kokonaan uuden, herkän ja haavoittuvan puolen. Canthia ei ole enää tarve puristaa pelkäksi naisasialiikkeen keulakuvaksi ja aatteen vaatimaksi stereotyyppiä. Kirja paljastaa onnellisen ja tasa-arvoisen avioliiton, jossa aikaisemmin demoniksi leimattu aviomies viihtyy puutarhassa, kun vaimon vastuulla on talon piirustukset. Maijala onnistuu irrottautumaan väitöskirjansa tieteellisyydestä ja luo sujuvalla tyylillään uudenlaista kuvaa kohteestaan ja hänen ajattelustaan.

Hanna Nikkanen - Antti Järvi: Karanteeni. Kuinka aids saapui Suomeen (Siltala)

Hanna Nikkasen ja Antti Järven erinomaisesti kirjoittama kuvaus aidsin tulosta Suomeen purkaa kliseitä ja myyttejä tarkastelemalla aidsia sekä yhteiskunnallisesta että lääketieteellisestä ja inhimillisestä näkökulmasta. Kirja antaa äänen aidsin eri rooleissa kohdanneille suomalaisille. Se nostaa esiin paitsi ennakkoluulot ja pelot, myös huumorin ja syvän inhimilliset sävyt kuvaamalla niin aidsiin sairastuneiden kuin epidemian järkyttämien tuntoja. Samalla se kertoo suomalaisen lääketieteen ammattilaisten määrätietoisuudesta ja pelkäämättömyydestä

Pekka Nykänen - Merina Salminen: Operaatio Elop (Teos)

Operaatio Elopia lukee kuin jännitystarinaa. Pekka Nykänen ja Merina Salminen kirjoittavat matkapuhelinyhtiö Nokian viimeisistä vuosista vetävästi mutta kiihottomasti. Monista lähteistä ja yli sadasta haastattelusta koostuva kirja antaa kokonaiskuvan Suomen suurimman yhtiön romahduksesta ja siitä, miten kanadalaisesta toimitusjohtajasta Stephen Elopista ei tullut Nokian pelastajaa globaaleilla markkinoilla. Yksityiskohtaiset tarinat yhtiön sisältä kertovat työilmapiirin jähmettyämisestä ja innostuksen muuttumisesta epäuskoksi.

Aila Ruoho - Vuokko Ilola: Usko, toivo ja raskaus. Vanhoillislestadiolaista perhe-elämää (Atena)

Aila Ruohon ja Vuokko Ilolan kirja kuljettaa lukijansa voimakkaalla otteella keskelle vanhoillislestadiolaisten arkea. Se käsittelee herätysliikkeen nykyisten ja entisten jäsenten ajatuksia ja kokemuksia perheestä, yhteisöstä ja uskosta ja kysyy tuleeko avioparin todella ottaa vastaan niin monta lasta kuin Jumala suo. Autenttisen haastatteluaineiston kuljettaminen läpi kirjan hiljentää miettimään perustavanlaatuisia kysymyksiä elämästä, perheestä, naisen asemasta ja lapsen oikeuksista. Kirja on poikkeuksellisen rohkea avaus kipeästä aiheesta.

Samuli Tiikkaja: Tulisaarna. Einojuhani Rautavaaran elämä ja teokset (Teos)

Samuli Tiikkajan Tulisaarnassa Einojuhani Rautavaaran pitkä elämä ja sävellysteokset lomittuvat toisiinsa lumoavalla tavalla. Kirja tarjoaa sisäänpääsyn luovan ihmisen mieleen ja kertoo siitä, miten sävellykset syntyvät tai uhkaavat hukkaa kaaokseen. Se on myös dramaattinen tarina vaikeuksien voittamisesta. Tiikkajan valtavaan lähdeaineistoon kuuluu kansainvälisesti arvostetun säveltäjän ennen julkaisemattomia nuottikäsikirjoituksia ja päiväkirjoja.

2013

Ville Kivimäki: Murtuneet Mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945

Jokaista mannerheim-ristillä palkittua kohden lähes sata suomalaissotilasta päätyi sotapsykiatriseen hoitoon. Taktisten piirrosten ja isänmaallisen juhlaletoriikan takana oli aina joku, joka menetti järkensä tai hermonsä väkivallan keskellä. Tuo joku saattoi lopulta olla kuka tahansa.

Ville Kivimäen Murtuneet mielet tuo sodassa henkisesti murtuneet rintamamiehet ensi kertaa suomalaiseen historiakirjoitukseen. Teos nostaa esiin sotasankaruuden alle jääneen traumaattisen historian sekä sen pitkät, turhan häpeän leimaamat seuraukset suomalaisveteraaneille.

Ville Kivimäen kiinnostusta herättäneeseen väitöskirjaan perustuvassa teoksessa kartoitetaan suomalaisten rintamamiesten psyykkisen kestämissen ja murtumisen syitä toisen maailmansodan eri vaiheissa. Kirja käsittelee myös sitä, miten murtuneita sotilaita kohdeltiin, millaisin keinoin ja opein heitä pyrittiin hoitamaan.

"Välillä on tuntunut siltä kuin akateemisen ´kiihkottoman´ tutkimuksen kirjoittaminen olisi ollut sopimaton antiteesi traumaattiselle aiheelle. Istuessani entisen Sota-arkiston tutkijahuoneessa hyllyyn nostettiin rivikaupalla hyvin järjestettyjä mappeja. Sotilas sotilaan jälkeen, potilaskertomus toisensa perään mapeista purkautui toinen toistaan järkyttyneempiä miehiä. Yhdessä kliinisen lääkärikielen kanssa neutraali arkistomiljöö loi epätodellisen kontrastin potilaskertomusten mykkyydelle, huudoille, itkulle, vapinalle, halvauksille ja epätoivoisille kuiskauksille", kirjoittaa Kivimäki kirjassa.

Historiantutkija ville kivimäki (s. 1976) on ollut toimittamassa ja kirjoittamassa mm. teoksia Ihminen sodassa, Sodassa koettua: Haavoitettu lapsuus, Ruma sota (Tieto- Finlandia -ehdokas 2008) ja Finland in World War II, jonka julkaisi hollantilainen kustantamo Brill.

Ville Kivimäki
Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945
wsoy 2013, 491 sivua
Teos on saatavana sekä p ainettuna että e-kirjana.

Maija Tanninen-Mattila Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuudessa 21.11.2013

Arvoisat kirjailijat, hyvät kuulijat,

Huh, mitkä kaksi viikkoa takanapäin! On ollut innostavaa ja kiinnostavaa, ja urakka on ollut myös fyysinen - luen mielelläni erilaisissa paikoissa, kahviloissa ja raitiovaunuissa, ja yksi haaste tässä tehtävässä on ollut tietokirjan fyysinen olemus - painava tieto painaa oikeasti paljon. Onneksi joitakin tämän vuoden tietokirjoista on saatavilla myös sähköisessä e-kirjan muodossa.

Kiitos Suomen kirjaseurille ja palkintolautakunnalle, joka valitsi kuusi toisistaan hyvin poikkeavaa tietokirjaa palkintoehdokkiksi ja luettavakseni. Olen uppoutunut erilaisiin maailmoihin, ihmetellyt ja oppinut. Olen ihastellut ihania Belle époquen mediatähtiä, kokotteja. Eläytynyt sodan vaiheisiin ja kuvitellut millaista olisi elää ilman öljyä Suomessa. Olen miettinyt taiteen tekemisen ja vapaalaskun yhtäläisyyksiä ja oppinut muistisairauksista. Kiitos kaikille kirjailijoille!

Lukiessani näitä keskimäärin 300-sivuisia tietokirjoja tuli usein mieleeni hyvän kustannustoimittajan tärkeä rooli kirjoittajan työparina - sparraajana, keskustelijana ja tekstin jäsentäjänä. Kustannustoiminnassa, niin kuin muillakin kulttuurin aloilla, on joukko näkymättömiä henkilöitä, jotka vaikuttavat siihen mitä saamme lukea - teille kiitos tekemästänne työstä!

Hyvä tietokirja vie mennessään, se kiinnostaa, se liikuttaa, se pistää ajattelemaan ja saa katsomaan asioita uusista näkökulmista.

Tieto-Finlandia -palkinnon saajaksi valitsemani kirja käsittelee suuria asioita - ihmisarvoa ja niitä äärimmäisiä olosuhteita, joihin ihminen voi joutua. Kirja lisää suvaitsevaisuutta - se on vastalause ihmisten tasapäästämiselle. Se vahvistaa myötätuntoa, auttaa eläytymään ja kunnioittamaan. Se käsittelee rauhan, kodin ja läheisten ihmisten merkitystä sekä auttamisen vaikeutta. Kirjan lukija joutuu kyseenalaistamaan käsityksiään hyväksytystä ja torjutusta, vahvasta ja heikosta.

Hyvä yleisö,

Vuoden 2013 Tieto-Finlandia -palkinnon saa Ville Kivimäen *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945.*

Mitä sodassa oikeasti tapahtuu? Sotatila on katastrofitila, johon ihmiset reagoivat eri tavoin. Tykistön ja taistelun jatkuva meteli, panssarivaunujen synnyttämä pakokauhu, yön hiljaisuudessa kuultu vihollisen hiiviskely, unettomuus ja sen aiheuttama uupumus. Fyysinen haavoittuminen ja monien raskaiden kokemusten kumuloituminen. Kirjan koruttomat potilaskertomukset kertovat kipeistä asioista. Monien psyykkisesti järkkyneiden sotilaiden oireet jäivät sodassa vailla hoitoa. Monilla oireet näyttäytyivät vasta sodan jälkeen. Kokemukset ovat jääneet kielellisesti jäsentymättömiksi, historiattomien historiaksi. Ville Kivimäki on antanut näille kokemuksille sanat.

Kivimäki asettaa aiheensa laajempaan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, mikä auttaa ymmärtämään ratkaisuja, joihin päädyttiin. Lukijalle hahmottuu erilaisten ihmisten rooli sotatilanteessa: ei pelkästään sotilaiden vaan myös lääkäreiden ja lottien, sotilaspastoreiden ja valistusupseerien, rintamatovereiden sekä sotilaiden omaisten - vanhempien ja perheiden merkitys. Mitä keinoja oli auttaa niitä, joiden mieli järkkyi sodassa? Erikoistuneita psykiatreja oli sodan aikana Suomessa alle 60 ja hoitopaikkoja psykiatrisille potilaille vain toista tuhatta. Kirjan

kiinnostavaa antia on suomalaisen sotapsykiatrian historia. Kivimäki kirjoittaa psykiatrien henkilöhistoriasta ja heidän maailmankuvansa muotoutumisesta, suomalaisten mielisairaaloiden perustamisesta, hoitojen ja tautiluokitusten historiasta, sekä sotakorvausten vaiheista.

Kivimäki kirjoittaa, että "sotapsykiatriasta tekee mielenkiintoisen juuri siihen sisältynyt neuvottelu ja tasapainottelu sotilaallisten, ideologisten, lääketieteellisten ja ammattieetokseen kuuluneiden vaikuttimien välillä." Kirjoittaja ei etsi syyllisiä, vaan pyrkii hahmottamaan monimutkaista tilannetta, jossa silloin toimittiin.

Suomalaisen tutkimusaineistonsa Kivimäki asettaa kansainvälisen sotapsykiatrian tutkimuksen kontekstiin. Hän nostaa esille aineistoja, jotka ansaitsevat tutkimista tulevaisuudessa: esimerkiksi sotilaiden tapa käyttää kieltä sotakokemusten jäsentämiseksi. Hän kirjoittaa myös keinoista, joilla vaikeista sotakokemuksista selviydyttiin. Tänä itsenäisyyspäivänä, luettuane Murtuneet mielet, Väinö Linnan Tuntematon sotilas avautuu uudella tavalla.

Nuorimmatkin sotaveteraanit ovat tänä päivänä jo 90-vuotiaita, ja sodan päättymisestä on kulunut lähes 70 vuotta. Ville Kivimäki on onnistunut kirjoittamaan kirjan joka puhuu yli sukupolvirajojen. Uskon, että se herättää keskustelua, auttaa kysymään henkilökohtaisia kysymyksiä ja kirjoittaa tarinoita, joita ei ole vielä kuultu. Kirja pistää miettimään: miten minä olisin pärjännyt vastaavassa tilanteessa? Miten olisin itse reagoinut ja miten selviytynyt? Onnitteluni Ville Kivimäelle, ja kiitos siitä, että olet pistänyt ajattelemaan ja auttanut ymmärtämään.

Kiitospuhe Tieto-Finlandian palkinnonjakotilaisuudessa 21.11.2013 - Ville Kivimäki

Arvoisat kuulijat,

Kiitän lämpimästi Suomen Kirjasäätiötä saamastani palkinnosta. Olen sydämestäni kiitollinen museonjohtaja Maija Tanninen-Mattilalle hänen äskeisistä sanoistaan, ja haluan kiittää Tieto-Finlandia-palkintolautakunnan jäseniä heidän suuritöisestä urakastaan palkintoehdokkaiden valitsemiseksi. Mielestäni tunnetilojen kuvaaminen sanoin on aina ollut hyvin vaikeaa, mutta olen tästä palkinnosta erittäin onnellinen ja häkeltynyt.

Runokokoelmassaan Murheellisen kuullen on puhuttava hiljaa Helena Anhava kysyy, "Oletteko koskaan tavanneet ihmistä, jonka mielen päällä lepää ylikäymätön murhe?" Vuonna 1976 syntyneenä sain nyt jo edesmenneiden isoäitieni ja isoisieni kautta vielä kuulla etäisen kaiun sodasta. Siinä uhkaavassa kumussa, tai jännittyneessä hiljaisuudessa, sota lepäsi yhä raskaana heidän mielensä päällä. Rintamamiestalon nurkassa soi radio, ja kun radiosta kuului sota-ajan ikisuosikki "Elämä juoksuhaudoissa", kiikkustuolin tasainen narina pysähtyi: "Elo tää juoksuhaudoissa on / meille käskynä vain kohtalon, / ja kenties matkamme määrä / sodan melskeeseen kadota on." Nuori poika, siis minä, vilkuilin uteliaan hämmentyneenä, kun iso, karski mies - sotaveteraani ja betonimylläri - itki äänetöntä itkua, jonka paljasti vain etäinen, vesittynyt katse. Laulu jatkoi: "Minä sinua taas muistelen, / näen poskellas viel´ kyynelen, / vaikka taiston kentälle jäisin, / sinun kuvasi on viimeinen." Myöhemmin isovanhempieni jo kuoltua sain tietää, kuinka raastavia olivat olleet sota-ajan eronhetket; viimeinen vilkutus veräjällä ja sotilassaappaiden raskaat askeleet pimenevään iltaan. Kotiin jäi itkevä nuori vaimo ja äiti, minun mummini, yhdessä pienten ihmettelevien lasten kanssa.

Isovanhemmilleni sota oli aina heidän elämänsä suurin murhenäytelmä. Jollain vaikeasti

kuvailtavalla tavalla kirjani ja sen taustalla oleva vuosien uppoutuminen suomalaisiin sotatraumoihin on ollut yritys ymmärtää jotain siitä ylikäymättömästä murheesta, jonka aistimisessa lapset ovat aina olleet tarkkavaistoisia.

Väinö Linna sanoi romaanistaan Tuntematon sotilas: "Halusin antaa kaiken arvostukseni ihmisille jotka koko onnettomuuden hartioillaan kantoivat, mutta itse sodalta minä tahdoin ottaa sen arvostuksen pois." Tuo onnettomuus hartioillaan monet sen kantajista murtuivat henkisesti. Erityisesti sotamies Riitaojan hahmossa Linna antoi myös kasvot nuorten sotilaidensa pelolle. Mikä oleellista, tuo pelko ei ollut Riitaojan erityispiirre, hänelle vain lankesi rooli kaikkein pelokkaimpana. Kuten Linna kirjoitti kirjassaan nuorukaistensa tuntemuksista ensimmäisen hyökkäyksensä jälkeen:

Kaikilla heillä oli hämärä, hitaasti tajunnan taakse piiloutuva tietoisuus siitä, ettei Riitaojan pelko ollut mitenkään yksinäinen ilmiö, vaan että se pikemminkin oli vain näkynyt poikkeuksellisen selvästi. Rynnäkköhuutokin, joka heistä nyt tuntui niin komealta, oli ollut vain pelon ja sitä tukahduttamaan manatun raivon ilmaus.

Rintamamiehet tunnustivat tuon pelon ja yleensä ymmärsivät hyvin niitä, joiden hermot eivät lopulta kestäneet. Taitaa kuitenkin olla yleisinhimillinen ilmiö, että hädänalaisuus, haavoittuvaisuus ja liian näkyvä pelko herättävät vähintään yhtä paljon ivaa, halveksuntaa ja vihaakin kuin ymmärrystä ja auttamishalua. Näissä asenteissa psyykkisesti vammautuneita sotilaita ja veteraaneja kohtaan on Suomessa ollut hämmästyttävää jatkuvuutta vähintäänkin 1990-luvulle saakka, ehkä pidempäänkin. Sotasukupolven suuri enemmistö on nyt jo kuollut, eivätkä nuorehkon tutkijan sanat voisi tavoittaessaankaan muuttaa mitään olennaista niissä traumaattisissa kokemuksissa, joiden syvyyttä me emme koskaan voi täysin ymmärtää. Mutta silti haluan käyttää tämän tilaisuuden sen sanomiseen, minkä olisi pitänyt olla itsestään selvää jo kauan sitten: sodan psyykkiset vammat olivat todellakin sotavammoja siinä missä muutkin. Lopulta kuka tahansa saattoi murtua henkisesti. Psyykkiset oireet olivat pohjimmiltaan mitä normaalein reaktio pöyristyttäviin olosuhteisiin; ne eivät olleet merkkejä mistään poikkeavasta tai vaillinaisesta luonteenlaadusta, kuten niitä pitkään käsiteltiin.

Kun eilen lyhyellä varoituksella ryhdyin valmistelemaan näitä kiitossanojani, mieleeni nousi kaikenlaisia mahdollisuuksia kannanottoihin, rinnastuksiin ja vakaviin aihevalintoihin. Lopulta ne kaikki tuntuivat tilanteeseen nähden jossain määrin päälle liimatuilta, sillä kirjani raskaasta aiheesta huolimatta päällimmäisenä tunteenani on nyt onni ja ilo. Tämä päivä on minulle ikimuistettava, ja minua ovat vuosien mittaan saattaneet tänne lukemattomat tahot. Olen kiitollinen kustantajalleni WSOY:lle suuresta luottamuksesta ja Suomen Akatemialle jo pitkään jatkuneesta rahoituksesta, joka on sallinut minun tehdä työtäni hyvin etuoikeutetussa asemassa. Mutta ennen kaikkea olen kiitollinen niille läheisilleni, ystävilleni ja työtovereilleni - ja aivan erityisesti perheelleni Hannalle, Veikolle ja Evalle - jotka olette tehneet minusta hyvin onnellisen ihmisen. Parhaat kiitokseni.

Tieto-Finlandia-palkinnon esiraadin puheenjohtajan, opetusneuvos Pirjo Singon puhe Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaiden (2013) julkistamistilaisuudessa 5.11.2013

Tämänvuotisen Tieto-Finlandia-esiraadin päällimmäisin arvio vuoden 2013 tietokirjasadosta on, että **tietokirjojen korkea taso yllätti meidät**. Myös kotimaisen tietokirjallisuuden sato oli runsas. Palkintoa tavoittelee tuntuvasti suurin määrä kirjoja vertailtaessa määrällisesti näitä kolmea Finlandia-palkintoa.

Miksi yllätyimme suomalaisen tietokirjallisuuden korkeasta tasosta ja suuresta osanottajamäärästä? Osittain varmaan siksi, että olimme seuranneet yleistä kulttuurikeskustelua, josta olimme ymmärtäneet, että tietokirjalla menisi huonosti, koska tieto haetaan ilmaiseksi netistä eikä ”vanhanaikaisia” oikeita tietokirjoja enää tarvita. Tämä ei pidä paikkaansa. Suomalaisella tietokirjallisuudella näyttää menevän hyvin ainakin sillä perusteella, että maassamme julkaistaan vuosittain paljon, monipuolista ja korkeatasoista tietokirjallisuutta. Sellaista tietoa, mitä ne sisältävät, ei löydy tietoverkoista. Tietokirjailijat ovat lähteneet vastaiskuun. Suomalainen tietokirja on pitänyt pintansa.

Tietokirjojen tieto on aivan erilaista kuin googlaamalla löytynyt tieto. Usein tietokirjailija on itse läsnä tekstissä. Hänen äänensä kuuluu, hän puhuu lukijalle. Näennäisobjektiivisuuden aika tietokirjoittamisessa on ohi. Tietokirjailija ei vain jaa tietoa, vaan hän jäsentää, kommentoi, pohtii, kyselee, tulkitsee, arvioi esittelemäänsä tietoa. Narratiivisuus, tarinallisuus on vallannut alaa. Jotkut tietokirjat pitävät lukijan niin tiukasti otteessaan, että on vaikea jättää kirjaa käsistään. Usein tosi on tarua ihmeellisempää. Tietokirjat ovat monesti myös visuaalisesti vaikuttavia, monet esineinä suorastaan upeita, ja ne tuottavat lukijalleen esteettisiä elämyksiä. Tietenkään pelkkä loistava ulkoasu ei yksin ole riittävä hyvän tietokirjan ominaisuudeksi.

Tämänvuotisen suomalaisen tietokirjallisuuden aihevalikoima on yhtä laaja kuin inhimillinen todellisuus. Me raadin jäsenet olemme tämän 7 kuukauden aikana syvästi yleissivistyneet. Suosikkiaiheista voisi sanoa, että tämä on ollut hyvä muistelmavuosi, sotiamme käsitellään tietokirjallisuudessa edelleen runsaasti, luontokirjojen edustus on vahva. Aiheet ovat paljolti hyvin suomalaisia: kirjat kertovat suomalaisista henkilöistä, Suomen luonnosta, Suomen historiasta. Tietokirjojen oikeuksien myynti ulkomaille on siksi hankalaa. Mutta on tämänvuotisten tietokirjojen joukossa niitäkin, joiden käännoikeuksien myyntiin olettaisi olevan edellytyksiä.

Tietokirjallisuuden kustantajia on monia, suuria ja pieniä, vanhoja ja uusia. Omakustanteitakin on melko runsaasti. Niiden laatuskaala on laaja mutta niissäkin on laatutuotteita. Havaitimme, että kustantajan tehtävä ja rooli on laadunvarmistuksessa edelleen tärkeä. Palkintoa tavoittelevien kirjojen kokonaismäärä oli parisensataa kappaletta. Ruotsinkielisiä kirjoja tuli kymmenkunta, osa ruotsinkielisistä alkuteoksista oli luettavissa suomeksi. Kaksikielisiä teoksia oli pari. Osa raatilaisista luki joitain kirjoja matkalla olon takia sähköisinä versioina, useimmat kirjat kuitenkin luimme perinteisesti. Yksi tämän vuoden Tieto-Finlandia-kilpailuun tulleista teoksista oli multimediatuote.

Millaisista kirjoista tämä raati piti? Kirjasäätiön asiamiehen Sakari Laihon toistuva ohje raadille oli, ettei saa tehdä omia, uusia sääntöjä vaan pitää noudattaa annettuja kriteerejä, siis arvioida teosten kerronnan taidokkuutta ja yleistajuisuutta. Arvostimme raadissa sitä, että kirjan ajatukset tai tiedot jäivät askarruttamaan tai että kirja muutti käsityksiämme aiheesta.

Noudatimme edellisiltä raadeilta perittyä pisteityssysteemiä: kirja, josta pidimme suuresti, joka mielestämme kuuluu ns. ykkösluokkaan, sai kultakin jäseneltä yhden pisteen. Näitä kolmen pisteen huipputeoksia oli loppujen lopuksi 8, joten jouduimme niistäkin pudottamaan vielä kaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että päästäkseen Tieto-Finlandia-kilpailussa palkintoehdokkaaksi kirjan täytyi voittaa puolelleen jokaisen esiraatilaisen järki ja sydän. Sellaisia kirjoja, jotka olivat aivan kärjen tuntumassa eli saivat 4 pistettä, oli peräti parisenkymmentä. Tämä vahvistaa sen alussa esittämäni arvion, että pidimme tasoa korkeana.

Tietokirjojen lukeminen on tyypillistä pitkien tekstien lukemista, sellaista lukemista, josta lukemisen tutkimus sanoo, että se varmimmin kehittää lukutaitoa. Koska työtehtäviini Opetushallituksessa kuuluu kehittää lasten ja nuorten lukutaitoa, olen yrittänyt keksiä, miten koulut saisivat ulottuvilleen, esimerkiksi koulukirjastoonsa tällaisen upean uusien tietokirjojen kirjon, josta varmasti jokainen koululainenkin löytäisi itseään kiinnostavan teoksen. Tutkimukset näet kertovat, että suomalaiset nuoret eivät juurikaan lue muita tietokirjoja kuin oppikirjoja. Luulisin, että syy on ennen kaikkea se, että niitä ei ole heidän ulottuvillaan kouluissa, niitä ei heille esitellä. En ole vielä löytänyt ratkaisua. Tarvittaisiin mesenaatteja. Uusissa opetussuunnitelmissa yritämme puolestamme vahvistaa tietokirjallisuuden asemaa kaunokirjallisuuden rinnalla. Joka tapauksessa nuorison opastaminen tietokirjallisuuden maailman, siis uuden tietokirjojen lukijasukupolven kasvattaminen on tietokirjojen tulevaisuuden kannalta kohtalon kysymys.

Tärkeää olisi, että uudet tietokirjat kirjat löytäisivät lukijansa, että niitä ostettaisiin koteihin, kouluihin ja kirjastoihin ja että niitä sieltä luettaisiin. Tietokirjatarjotin on rikas, kiinnostava ja korkeatasoinen, nyt vain lukijat sen äärelle!

- -

On aika esitellä **valintalautakunta** ja sen jälkeen ne teokset ja kirjailijat, jotka olemme valinneet Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaiksi. Raati oli kolmejäseninen. Siihen kuuluivat lisäksi **Tuula Haavisto**, kirjastotoimen johtaja Helsingin kaupungin kirjastosta sekä Markku Päckilä, suomentaja. Minun (Pirjo Sinko) opetusneuvostyöni vastuualue Opetushallituksessa on äidinkielen ja kirjallisuuden opetus. Olemme siis kaikki lukemisen ammattilaisia ja generalisteja. Haluan kiittää tätä raatia ahkeruudesta ja sinnikkyudesta. Tämän valintalautakunnan puheenjohtaminen on ollut ilo, eikä puheenjohtajaa varsinaisesti ole tarvittu ennen tätä päivää. Kokouksissa on ollut luottamuksellinen ilmapiiri, kukin raadin jäsen on voinut rehellisesti ilmaista oman mielipiteensä. Niin olemme sen kokeneet. Syksyn kokouksia edelsi väliin paniikki, kun luettavaa tuli viimeisinä viikkoina todella paljon. Kokouksemme olivat kuitenkin aina voimauttavia: niiden jälkeen tuli kerta toisensa jälkeen varma tunne, että tämä joukkue selviytyy sille uskotusta tehtävästä ja löydämme hyvät kirjat ehdolle. Näin tapahtui.

Nyt valintalautakunta esittelee valitsemansa 6 teosta. Sääntöjen mukaan meillä olisi ollut valta nimetä vähemmän kuin kuusi palkintoehdokasta, mutta korkean tason takia se ei kertaakaan tullut edes mieleemme.

- -

Nyt kun olemme esitelleet valintamme, siirrän viestikapulan Tieto-Finlandia-palkinnon lopulliselle valitsijalle, **Helsingin taidemuseon uudelle johtajalle Maija Tanninen-Mattilalle**, joka ns. diktaattorina valitsee parissa viikossa parhaan kirjan näistä meidän asettamistamme ehdokkaista. Voittaja julkistetaan 21.11.2013. Lukuelämyksiä niin diktaattorille kuin kaikille muillekin!

TIETO-FINLANDIA-PALKINNON EHDOKASKIRJAT 2013

Valintalautakunnan perustelut:

Hanna Jensen: 940 päivää isäni muistina (Teos)

Tyttären näkökulmasta kirjoitettu puhutteleva kirja kertoo isän yllättävästä sairastumisesta Alzheimerin tautiin ja dementiaan. Toimittajan ammattitaidolla Hanna Jensen kuljettaa lukijaansa matkassaan 940 päivää ja koukuttaa tämän lähes yhdellä lukemisella elämään mukana surullisen mutta valoisan tositarinan, joka on samaan aikaan sekä henkilökohtainen että yleispätevä. Teos on tietokirja sanan kaikissa merkityksissä: kirja tiedon tarpeesta, sen sitkeästä hankinnasta ja merkityksestä. Tieto auttaa selviytymään. Vaikka muistisairas isä unohtaa, lukija muistaa hänen tarinansa pitkään.

Harri Kalha: Kokottien kultakausi. Belle Époquen mediatähdet modernin naiseuden kuvastimina (SKS)

Harri Kalhan kirja tarjoaa sekä visuaalista nautintoa että kiinnostavasti esitettyä kulttuuritietoa. Aineistona ovat kirjoittajan kokoamat kokotteja - aikansa huippumalleja tai mediatähtiä - esittävät postikortit. Analyysi ei kuitenkaan jää vain ajankuvaksi viime vuosisadan alun Euroopasta, vaan tekijä liittää nk. Belle Époquen mediailmiöitä nykyaikaan ja aikamme tapaan tuotteistaa naista. Kalhan teksti avautuu helposti, niin viisaasti kirjoittaja kulkee lukijansa rinnalla häntä opastaen. Näin päästään kauniin pinnan alle yhä syvempiin tulkintoihin.

Teemu Keskisarja: Viipuri 1918 (Siltala)

Teemu Keskisarjalla on taito yhdistää mittava historiallinen tietoinen ja suuren draaman kaari jänteväksi kerronnaksi. Kirjassaan Viipurista keväällä 1918 käydystä taistelusta hän kuljettaa rinnatusten niin herrojen, rivimiesten kuin vähäväkistenkin kohtaloita ensikahakoista ratkaisun hetkiin. Ilmeikkäällä ja vahvasti visuaalisella tyyliään Keskisarja tempaa lukijan mukaansa sodan kurimukseen rintaman molemmin puolin. Vavahduttavien tapahtumien kuvausta täydentää punnittu pohdinta veritöiden syistä ja tekijöistä.

Ville Kivimäki: Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939 - 1945 (WSOY)

Noin 18 000 sotilaan mielenterveys järkkyy talvi- ja jatkosodassa tai oli heikoilla jo sotaan lähtiessä. Seuraukset olivat traagiset, kun tällaiseen ei ollut lainkaan varauduttu. Pohtivan tutkimustiedon lisäksi Kivimäen kertomat henkilötarinat jäävät askarruttamaan: sota voi murtaa ja sopivissa oloissa mursi kenen tahansa mielenterveyden. Poikkeusajan psykiatria vähäisine keinoineen toimi tiukassa puristuksessa, sairastuneiden leimaaminen karkureiksi ja pelkureiksi oli arkipäivää. Tragiikka ulottuu nykyaikaan saakka: sodassa sairastuneesta mielestä ei saanut korvauksia vielä 1990-luvullakaan. Ansiokkaat kuvatestit ja kansikuva näyttävät tutun sotakuvaston uudessa valossa.

Rauli Partanen - Harri Paloheimo - Heikki Waris: Suomi öljyn jälkeen (Into)

Poikkeuksellisen painavaa asiaa: mitä tapahtuu kun halpa eli helposti hyödynnettävä öljy käy vähiin? Ympäristökirjan näköinen teos paljastuu jokamiehen kansantaloustiedoksi. Energiamuotoja,

niiden ominaisuuksia ja saatavuutta koskevia faktoja analysoidaan systemaattisesti ja väitteitä peräänantamattomasti. Loppupään skenaarioissa hahmotellaan useita vaihtoehtoisia tulevaisuuksia kalliin energian maailmassa - niin hallittuja kuin hallitsemattomia. Tekijät herättävät lukijan omantunnon: mitä voin tehdä paitsi oman energiankäyttöni, myös maani ja koko maailman energiankäytön muuttamiseksi?

Matti Verkasalo - Jarkko-Juhani Henttonen - Kai Arponen: Vapaalasku - tieto, taito, turvallisuus (Kustannus Oy Vapaalasku)

Ei jää epäilystäkään, että Vapaalasku on syntynyt tekijöiden rakkaudesta ja intohimosta harrastukseensa. He tarjoavat seikkaperäisen johdatuksen kaikkeen, mitä vapaalaskijan on otettava haltuun jo ennen rinteeseen nousemista alkaen varusteista ja valmistautumisesta aina luonnontuntemukseen ja hätätilanteisiin. Tarinat Suomen ja maailman huippurinteiltä kertovat, mitä laji parhaimmillaan - ja myös pahimmillaan. Kokonaisuuden kruunaavat jylhät kuvat ja yksityiskohtia myöten mietitty viileän raikas ulkoasu. Tavallinenkin hiihtelijä on myyty.

2012

Lounaaksi tänään: onnellisen possun kinkkua?

Tuore kirja valottaa suomalaisten tuotantoeläinten elämää

Ruoaksemme teurastetaan vuodessa noin 55 miljoonaa kotimaista broileria, 2,3 miljoonaa sikaa ja yli 260 000 nautaa. Jokainen niistä on eläinyksilö, jonka elämään kulutusvalintamme vaikuttavat.

Ruoan alkuperä kiinnostaa kuluttajia yhä enemmän - varsinkin luomun ja lähiruoan suosio kasvaa. Vaikka pihvin alkuperä puhuttaa, tietoa lihatuotannon olosuhteista on heikosti saatavilla. Syötäväksi kasvatetut - miten ruokasi eli elämänsä vie lukijan sikaloihin, kanaloihin, broilerihalleihin, navetoihin ja teurastamoihin ja kuvaa tuotantoeläinten elämää kaunistelematta mutta myös kauhistelematta.

"Tarkoitukseni on saada aikaan keskustelua eläinten hyvinvoinnista, lisätä kuluttajien ymmärrystä siitä miten lautasellemme päätyvät eläimet ovat elämänsä eläneet ja herätellä ajattelemaan mitä voisimme tehdä toisin", Lappalainen sanoo. "Olen pyrkinyt tasapuoliseen, rakentavaan ja analyttiseen lähestymistapaan. Halusin antaa äänen niin tuottajille, eläinlääkäreille kuin eläinsuojelijoillekin."

Vakuumpakattu jauheliha ei enää muistuta eläintä joka se on joskus ollut, eikä kuluttajan haluta ajattelevan teollista prosessia, jonka läpi eläimet kulkevat matkallaan lautaselle; kuvat verisinä roikkuvista ruhoista eivät herätä ruokahalua. Myös Elina Lappalainen kohtasi maatalo- ja teurastamokäynnellään vastustusta - varsinkaan broileritilat eivät suhtautuneet vierailupyyntöön varauksetta. Suurin osa maataloista ja yrityksistä kuitenkin toivotti toimittajan tervetulleeksi, ja Lappalainen pääsi seuraamaan sekä kuvaamaan esimerkiksi nautojen teurastusta, broilerien lastausta ja kukkountuvikkojen lopettamista hautomossa. Elintarvikeyhtiöillä olisi kuitenkin vielä kehitettävää avoimessa ja läpinäkyvässä toiminnassa, ja vain sillä voi rakentaa kuluttajien

luottamusta. Toistaiseksi ruokatalojen oma mainonta on usein pikemminkin kuluttajaa harhaanjohtavaa. "Oletko joskus nähnyt Valion mainoksessa kuvaa hämärän navetan parteen kytketystä lehmästä?" Elina Lappalainen kysyy.

Keskustelu eläinten hyvinvoinnista kärjistyy usein tuottajien ja eläinsuojelijoiden väittelyksi. Syötäväksi kasvatetut on analyttinen ja kriittinen katsaus, joka antaa äänen niin tuottajille, eläinlääkäreille, hyvinvointitutkijoille kuin eläinsuojelijoillekin. Lappalaisen mukaan nykyinen eläinsuojelulaki ei takaa eläinten hyvinvointia. Koska lain uudistustyö maa- ja metsätalousministeriössä on juuri käynnistynyt, kansalaisten on nyt aika keskustella siitä, millaiset olot me eläimille haluamme.

Kirja tarjoaa konkreettisia parannusehdotuksia: esiin nousevat muun muassa kysymykset siitä, pitäisikö lehmien parteen kytkeminen kieltää, samoin kuin emakkosikojen pitäminen liikkumisen estävissä porsitushäkeissä. Lappalainen peräänkuuluttaa myös hyvinvointimerkkiä, jonka avulla kuluttaja voisi tietää, miten hänen ruokansa on elänyt. "Oma lähtökohtani on, että eläimille pitäisi taata mahdollisuus lajityypilliseen käyttäytymiseen, ulkoiluun ja siihen, että niitä ei pidetä kytkettyinä tai häkissä."

Lokakuun lopussa Syötäväksi kasvatetut -teos voitti 10 000 euron suuruisen Kanava-palkinnon, joka myönnetään vuoden parhaalle tietokirjalle.

Elina Lappalainen (s. 1984) on Talouselämän toimittaja ja hänen juurensa ovat pohjoissavolaisella maitotilalla.

**Päätoimittaja Janne Virkkunen Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuudessa Helsingissä
22.11.2012**

Arvoisat kirjailijat, hyvät naiset ja herrat,

lienee syytä ensiksi kiittää Suomen kirjasaatiötä mahdollisuudesta perehtyä vajaan kahden viikon aikana tietokirjojen maailmaan. Se maailma ei tietenkään ole minulle vieras. Olen tietokirjojen maailmassa vakinainen asiakas, mutta suostuessani tähän tehtävään en myöskään tiennyt, kuinka vaikea se tehtävä tulee olemaan.

Takanani on lukumaraton, joka on antanut minulle upeita hetkiä hienojen kirjojen parissa. Helsingin yliopiston tiedotuspäällikön Kirsti Lehmuston johtama ennakkoluuloton raati toimitti minulle kuusi oivallista kirjaa.

Liikuin tämän lukujakson aikana Gazan tilanteen jälleen kerran kiristyessä Lilly Korpiolan ja Hanna Nikkasan kanssa arabikeväessä yrittäen ymmärtää, mistä tässä maailman yhdessä tulehduspesäkkeessä on kysymys; Anto Leikola vei minut historian tutkimusmatkailijoiden mukana kaukaisille vesille ja saarille kiehtovien luonnonilmiöiden äärelle; perehdyin Arto Mustajoen johdolla Venäjään, sen kulttuuriin ja kieleen, joka saattaakin olla helpompaa kuin etukäteen ajattelin, vaikka en osaa kyseistä kieltä; pitkäaikaisen keskustelukumppanini Björn Wahlroosin kanssa pohdin ja ajoittain väittelin markkinoiden ja demokratian suhteesta; Jukka Tarkan opastuksella selvittelin, millaista Suomella oli kylmän sodan maailmassa ja kuinka Suomi onnistui torjumaan Neuvostoliiton hankkeita; lopuksi opettelin Elina Lappalaisen luotsaamana tuotantoeläinten jalostusta ja siihen liittyviä filosofisia kysymyksiä tuotantoeläinten oikeudesta hyvinvointiin.

Jokainen kirja itsessään olisi tietenkin ollut palkinnon arvoinen, siksi hyvää työtä raati oli valinnoissaan tehnyt. Lukeminen oli intensiivistä ja opettavaista. Olen siis itsekkin vahvasti saamapuolella, sillä on hyvä havaita, että tässä iässä kohtaa valtavasti asioita, joista ei ole ollut tietoinen kuin ehkä vähäisessä määrin.

Kirjasaatiö on määritellyt palkinnon reunaehdot seuraavasti: "Tieto-Finlandia -palkinto voidaan myöntää ansiokkaalle suomalaiselle yleistajuiselle tietokirjalle, jonka voidaan katsoa merkittävästi edistävän lukijoiden kiinnostusta kerronnaltaan taidokkaaseen tietokirjallisuuteen."

Tässä siis oli työni lähtökohta ja tapa tarkastella kilpailuteoksia. Valintakriteerien mukaan kirjan piti olla suomalainen, ansiokas, yleistajuinen ja sen pitäisi vielä edistää lukijoiden kiinnostusta kerronnaltaan taidokkaaseen tietokirjallisuuteen.

Totta tietysti on myös se, että väkisinkin tässä työssä joutuu vertaamaan, kumpi on parempi appelsiini vai omena, vaikka parhaimmillaan kumpikin hedelmä on herkullinen.

Sitkeän, huolellisen ja vakaan harkinnan jälkeen päädyin Elina Lappalaiseen ja hänen kirjaansa "Syötäväksi kasvatetut, Miten ruokasi eli elämänsä".

Elina Lappalainen kirjoittaa meille kaikille tärkeistä asioista. Hän itse sanoo kirjansa esipuheessa näin: "Kuluttajille suunnattuja yleistajuisia kirjoja suomalaisten tuotantoeläinten elämästä ei löytynyt. Siksi halusin kirjoittaa sellaisen."

Elina Lappalainen ihmettelee myös, miksi elintarviketeollisuus ja maatalous eivät ole juuri olleet tutkivan journalismin kohteina. Sitä voikin hyvästä syystä ihmetellä. Ehkä osasyynä on päivittäistavarakaupan vahva panos ilmoittelussa.

Tunsin lukiessani ihailua kirjoittajan määrätietoisuutta ja ammattitaitoa kohtaan. Helsingin Sanomissa seurasin maatalouspolitiikkaa jo 1970-luvulla. Silloin ei ollut tapana käydä tiloilla selvittämässä itse asioiden tilaa. Olimme enemmän kiinnostuneita maatalouspolitiikasta kuin varsinaisesta tuotannosta. Valitettavasti.

Tämän päivän toimittaja seuraa tuotantoketjun alusta loppuun eli tuotantotilalta eläimen syntymästä teurastamoon ja sieltä kaupan tiskille. Tämän päivän toimittaja kysyy myös vaikeita kysymyksiä ja kirjoittaa niistä rajoituksista, joita hänen työnsä asetti.

Olin maanantaina lihakaupassa ja kirjasta innostuneena kysyin, mistä ostamani luomuliha oli peräisin. Sain sujuvan vastauksen ja sanoin myyjälle, etten olisi ostanutkaan, jos hän ei olisi osannut vastata. Suosittelen menetelmää muillekin, sillä kuluttajina voimme itse ohjata kehitystä.

Laadukkaana journalismin - sitähan tämä kirja edustaa - hyviin pelisääntöihin kuuluu se, että kirjoittaja pyrkii tasapainoiseen ja puolueettomaan raportointiin, mutta haastaa samalla vastaajat perustelevaan toimintansa. Kirjoittajalla pitää olla myös kyky syventää ja analysoida.

Elina Lappalainen toimii juuri näin, vaikka kirjan aihe antaisi mahdollisuuden myös sensaatiohakuisuuteen, josta meillä kaikilla varmaankin on ainakin mediasta saatuja kokemuksia. Nämä sudenkuopat kirjoittaja osaa välttää.

Elina Lappalaisen perinpohjainen työ näyttää meille hyvällä suomenkielellä kirjoitettuna, millaisissa tuotanto-oloissa kanat, broilerit, siat ja lehmät elävät.

Lappalainen kertoo myös, millaisia vaihtoehtoja tiloilla on tarjolla. Hän ei myöskään peittele epäkohtia, joita eläinten tuotantoon liittyy.

Lappalainen näyttää myös selkeästi, miten suomalaisten ajattelu eläinten oikeudesta hyvinvointiin on muuttunut muutamassa vuosikymmenessä. Muutos on yhtä suuri kuin maatilojen lukumäärän putoaminen 1970-luvun 220 000 tilasta alle 60 000 tilaan ja suunta on edelleen alaspäin.

Suomalaiselle kuluttajalle on tarjolla keskusliikkeiden marketeissa tuontilihaa ja kotimaista lihaa. Kuluttaja voi myös ohjata kehitystä omilla valinnoillaan. Elina Lappalainen antaa hyviä ohjeita siihen, mihin asioihin pitäisi kiinnittää huomiota ostopäätöksiä tehtäessä.

Kirjoittaja toteaa hienosti, että jokaisen maatilan pitäisi olla sellainen, että tilan pihaan voisi ajaa milloin tahansa bussilastillinen kuluttajia. Kirjan luettuani minusta kuitenkin tuntuu, ettei sellaista asiantilaa päästä kokemaan ainakaan pitkään aikaan.

Toivon, että tämä kirja kuluu kuluttajien käsissä. Se on myös hyvä kirja jokaiselle toimittajalle, joka kirjoittaa maataloudesta. Sanalla sanoen kirja on tärkeä teos, jonka soisi löytyvän myös erilaisten eläinten puolustamiseen keskittyvien ääriliikkeiden kirjajuhllystä.

Olen aina uskonut siihen, että ääriasianteiden sijasta asiallisuudella ja tasapainoisuudella voi vaikuttaa enemmän ja aivan oikeasti ihmisten ajattelutapoihin ja sitä tietä ostokäyttäytymisen ohjautumiseen. Kirja vahvistaa uskoani tämääntapaiseen vaikuttamiseen.

Onnittelen lopuksi Elina Lappalaista ennakkoluulottomasta ja hyvästä työstä ja samalla kiitän vielä kaikkia kilvassa mukana olleita hienoista hetkistä teostenne parissa. Se kokemus oli verraton.

Kiitos.

Tieto-Finlandia-valintalautakunnan puheenjohtajan Kirsti Lehmuston puhe palkintoehdokkaiden julkistamistilaisuudessa 8.11.2012

Raati sai tänä vuonna uuden saatteen valintojen perusteeksi: "Tieto-Finlandia -palkinto on tunnustus ansiokkaalle suomalaiselle yleistajuiselle tietokirjalle, jonka voidaan katsoa merkittävästi edistävän lukijoiden kiinnostusta kerronnaltaan taidokkaaseen tietokirjallisuuteen". Uutta on sana **yleistajisuus** sekä lauseen loppu: **jonka voidaan katsoa merkittävästi edistävän lukijoiden kiinnostusta kerronnaltaan taidokkaaseen tietokirjallisuuteen**. Siispä muistutimme itseämme jokaisen kokouksen alussa, että olemme valitsemassa kirjoja, jotka innostavat lukemaan lisää. Monen kirjan kohdalla pysähdyimme myös tekemään lisäkysymyksen, onko tämä yleistajuinen. Lisäksi pidimme mielessä, että taidokas kerronta voi olla myös kuvakerrontaa.

I år fick juryn nytt följebrev som grund för vårt val: "Fack-Finlandia-priset är ett erkännande för en meriterad finsk allmänfattlig faktabok, som på ett betydelsefullt sätt kan anses främja läsarnas intresse för en skickligt berättande faktalitteratur". Det nya ordet är **allmänfattlig** samt slutet på mening: **som på ett betydelsefullt sätt kan anses främja läsarnas intresse för en skickligt berättande faktalitteratur**".

Raati koostui kolmesta kirjaihmisestä eri aloilta: **Antti Isokangas**, kirjoittaja ja Ali Consulting Oy:n toimitusjohtaja, **Raimo Jussila**, tietokirjailija ja Bibliophilos-lehden päätoimittaja, ja **Kirsti Lehmusto**, Helsingin yliopiston viestintäjohtaja, joka toimi raadin puheenjohtajana.

Vuoden tietokirjasato näyttäytyy innokkaalle kirjaihmiselle aivan uudella tavalla, kun saa eteensä nuo pari sataa ehdokasta. Miten paljon edelleen kirjoitetaan sotiemme muistelmia ja miten monta uutta näkökulmaa Mannerheimiin voi yhä löytää. Elinkeinoelämän tarinoista paljastuu, mitkä suvut ovat polvesta toiseen pitäneet yritystoimintansa tehtävänä luoda työllisyyttä maahamme ja missä ovat sukuriidat kalvaneet kasvua. Lähihistoriaa luotaavat nyt urbaanit ilmiöt, populaarimusiikin, kaupunginosien ja alakulttuurien muistemat ja tarinat. Ilahduttavan paljon on myös tartuttu ajankohtaisiin aiheisiin.

Vuoden 2012 tietokirjat puhuttivat muitakin kuin meitä, kirjakritiikkiä seurasivat verkkokeskustelut ja sosiaalisen median tykkäämiset. Moni vahva mielipide sytytti väittelyjä, artikkeleja ja blogi-kirjoituksia puolesta ja vastaan. Word of mouth eli ihmisten suosittelu toisilleen, mikä on kirjan paras markkinointikeino, toimii vahvasti verkossa. Nyt pystyy yhdellä klikkauksella antamaan laajalle piirille viestin, että tässä on jotain mielenkiintoista luettavaa. Tietokirjan uhka ei ole verkko eikä sähkökirja eivätkä mitkään muutkaan uudet formaatit. Mitä enemmän eri puolilla puhutaan, sitä useammin viitataan kirjaan, ja näin syntyy kirjalle lisävuosia. Tietokirja ei loppu viimeisen sivun loppupisteeseen.

Emme antaneet kauniiden kuvien ja kovien kansien hurmata, ehdokkaina on myös kuvattomia pehmeäkantisia teoksia. Keskityimme siihen, löytyykö kirjasta se viimeinen puristus, joka tekee hyvästä erinomaisen, innostavan ja lukijaa puhuttelevan.

Vi lät inte oss charmas av vackra bilder eller hårda pärmar. Som kandidater finns även mjuka pärmar utan bilder. Vi koncentrerade oss på att hitta den sista slutklämmen, som gör en bra bok till ett utmärkt, inspirerande och ett för läsaren tilltalande verk.

TIETO-FINLANDIA-PALKINNON EHDOKKAAT 2012 **Valintalautakunnan perustelut valinnoilleen**

Lilly Korpiola & Hanna Nikkanen: Arabikevät (Avain)

Toimittaja ja tutkija punovat selkeäksi tarinaksi mediassa päivittäin nähdyn, eri puolilla Lähi-itää ja Pohjois-Afrikkaa leimahteleavan tapahtumasarjan. Samalla Arabikevät avaa nykypäivän median, sosiaalisen median ja kännykkäkulttuurin merkityksen tiedon välittäjänä, mutta myös mielipidevaikuttamisen välineenä ja ilmiöiden käynnistäjänä. Maakohtaiset faktasivut auttavat pääsemään kartalle maiden erilaisuudesta. Arabikevään jälkeen näkee sotauutiset uudella tavalla.

Elina Lappalainen: Syötäväksi kasvatetut - Miten ruokasi eli elämänsä (Atena)

Syötäväksi kasvatetut ei ole pelkästään pohjoisiin oloihin sovitettu versio Jonathan Safran Foerin kohukirjasta Eläinten syömisestä, joka paljasti amerikkalaisen karjatalouden ja ruokateollisuuden armottoman tehokkuuden. Lappalainen kuvaa kyllä yksityiskohtaisesti suomalaisen tuotantoeläimen elämänkaaren syntymästä supermarketin hyllylle, mutta samalla hän ymmärtää myös niitä ihmisiä, jotka kasvattavat, myyvät ja syövät lihaa elääkseen. Empaattinen ja eettisesti suoraselkäinen kokonaisuus ei pyri hätkähdyttämään, vaan ohjaa lukijan lempeästi muodostamaan oman mielipiteensä monitahoisesta aiheesta.

Anto Leikola: Norsusta nautilukseen. Löytöretkiä eläinkuvituksen historiaan (John Nurmisen säätiö)

Norsusta nautilukseen on upean visuaalinen teos, jonka emeritusprofessori Anto Leikolan tuore ja tietävä teksti sitoo eläinkuvituksen ja löytöretkien kiehtovaksi historiaksi. Teoksen teemana on uusien eläinlajien löytäminen ja niiden kuvailu tiedemaailmalle ja suurelle yleisölle. Kuvitusnäytteet on valittu asiantuntevasti ja niiden sisällöt ja taustat selitetty tarkasti laajoissa kuvateksteissä. Huolellinen toimitustyö ja onnistunut taitto kruunaavat tämän tyylikkään teoksen.

Arto Mustajoki: Kevyt kosketus venäjän kieleen (Gaudeamus)

Kenen mielestä tieteellisesti pätevän asiantuntijatekstin täytyy olla kankeaa ja kimuranttia? Ja kuka vielä voi väittää, että kielitiede on tylsää? Ei ainakaan kukaan, joka on lukenut venäjän kielen professorin Arto Mustajoen lennokkaita artikkeleita kyrillisestä kirjaimistosta, venäläisestä ruokasanastosta tai suomen ja venäjän eroista ja yhtäläisyyksistä. Kevyt kosketus venäjän kieleen auttaa ymmärtämään kulttuuria, joka on suomalaisille samanaikaisesti läheinen ja kaukainen. Samalla se tarjoaa juuri sen, mitä nimi lupaa: se antaa uutta ajateltavaa yhtä hyvin ummikoille ja vanhoille venäjän taitajille.

Jukka Tarkka: *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947-1990* (Otava)

Kylmän sodan aikana Suomi joutui Venäjän karhun kiinteässä syleilyssä tekemään sisä- ja ulkopoliittisia ratkaisuja, jotka ulkomailla tulkittiin suomettumiseksi. Näitä kansakuntaa kirveltäviä lähitapahtumia Jukka Tarkka analysoi kiihottomasti ja tiivistää asioiden vyöryn ymmärrettäväksi lähihistoriaksi. Teoksen kieli on nautittavan asiallista ja esitystapa virkistävän tiivistä. Tiheä otsikointi jäsentää laajaa tekstiä osuvasti. Teoksen luettuaan suomalaiset ymmärtävät paremmin muinaista suomettunutta itseään.

Björn Wahlroos: *Markkinat ja demokratia* (Otava)

Maa-ilmantalous horjahti, Wahlroos herätti ja lintukoto älähti. Kirja toimii keskustelunavaajana, ja se on kirvoittanut myös muita aihetta käsitteleviä syksyn tasokkaita teoksia. Teos on lukijaansa kohtaan vaativa, mutta mukaansatempaava. Sen kieli on kulmikkaan elävää ja perustelut tarkkoja. Markkinat ja demokratia onnistuu haastamaan lukijan pohtimaan ja muodostamaan oman mielipiteen siitä, kenelle valta kuuluu ja miten se tulisi jakaa.

2011

LUOMUS

Luonnontieteellisen keskusmuseon julkaisema Suomen jäkäläopas Tieto-Finlandia 2011 ehdokkaaksi

Suomen jäkäläopas on uusimpiin tutkimustuloksiin perustuva, ammattilaisten työstämä ja upeasti kuvitettu tietoteos kaikista Suomessa tavattavista suurjäkälistä.

Teos on yli 50 vuoteen ensimmäinen Suomen jäkälän määritysopas. Se on alan kattavin suomenkielinen käsikirja ja hakee vertaistaan koko maailmassa. Oppaassa käsitellään uusimpiin tutkimustuloksiin pohjautuen kaikki Suomen suurjäkälät ja valikoima pienjäkälä. Kirjaan on koottu sekä aiempaa että upouutta tietoa maamme jäkälälajien tuntomerkeistä, kemiallisista ominaisuuksista, kasvupaikoista ja levinneisyydestä. Erityistä huomiota on kiinnitetty laadukkaaseen kuvitukseen, joka tukee kirjan tekstejä ja auttaa tutustumaan jäkälälajeihin luonnossamme. Harrastajia ja opiskelijoita ajatellen kirjan johdantoluvut tarjoavat runsaasti perustietoa jäkälän rakenteesta, määrittämisestä, tutkimuksesta ja moninaisista kasvuympäristöistä. Tuhansien järvien maana tunnettu Suomi on myös jäkälän maa, jossa jäkälätutkimuksella on ollut vankka perinne 1850-luvulta lähtien. Suomen jäkäläopas juhlistaakin samalla kansainvälistä alan tutkimusta maassamme ja tekee tutkimusta tunnetuksi myös suurelle yleisölle. Kirjan on työstänyt professori Soili Stenroosin johdolla ryhmä alan asiantuntijoita Suomen yliopistoista ja muista tutkimuslaitoksista.

Jäkäläopashanke on osa Ympäristöministeriön rahoittamaa Puutteellisesti tunnettujen ja uhanalaisten metsälajien tutkimusohjelmaa (PUTTE), jonka tavoitteena on lisätä tieteellisesti korkeatasoista metsiensuojelua ja uhanalaisuusarviointeja tukevaa lajistotutkimusta.

Suomen jäkäläopas ISBN 978-952-10-6804-1; ISSN 0780-3214, Norrlinia 21

Kustantaja Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto

Toimittajat Soili Stenroos, Teuvo Ahti, Katileena Lohtander ja Leena Mylly

Kirjoittajat Teuvo Ahti, Veli Haikonen, Pekka Halonen, Filip Högnabba, Kimmo Jääskeläinen, Katileena Lohtander, Sampsa Lommi, Leena Mylly, Juha Pykälä, Heini Rämä, Soili Stenroos, Saara Velmala ja Orvo Vitikainen

Valokuvat Veli Haikonen, Pekka Halonen, Reidar Haugan, Filip Högnabba, Kimmo Jääskeläinen, Mauri Korhonen,

Mikko Kuusinen, Katileena Lohtander, Sampsa Lommi, Annina Mäkelä, Leena Mylly, Arto Puolasmaa, Heini Rämä,

Roland Skytén, Soili Stenroos, Einar Timdal, Tuuli Timonen, Orvo Vitikainen ja Rigmor Wang

Kartat ja piirrokset Sampsa Lommi

Ulkoasu ja taitto Leena Helynranta

Kannen suunnittelu Heikki Kalliomaa, Graafinen Studio Holm & Kalliomaa

Kuvankäsittely Seppo Mäkinen, Vammalan kirjapaino Oy

Painatus Vammalan kirjapaino Oy, Sastamala

Lisätiedot puh. (09) 191 24437, kasvimuseo@helsinki.fi, www.luomus.fi/jakalaopas

Alf Rehnin puhe Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuudessa Helsingissä 17.11.2011

Hyvät naiset ja herrat,

Tapoihin kuuluu aloittaa tämän tyyppinen puhe kiittämällä tästä suuresta kunniaista, kunniaista saada valita näinkin arvokaan palkinnon saaja. Haluan itsekkin näin tehdä, mutta myös todeta, että tehtävä on ollut kaikkea muuta kuin helppo. Tosiasia on, että viime viikot ovat olleet varsin hankalia minulle, koska tämä kunnia on samalla ollut suuri haaste. Ehkä olisikin korrektaa kiittää ennen kaikkea haasteesta, mahdollisuudesta miettiä tietokirjan itse olemusta. Tietokirja on nimittäin varsin omituinen otus, moninainen ja monta mahdollisuutta sisältävä, tosiasia, jota tämän vuoden ehdokkaat hyvin osoittavat.

Kaikki ehdokkaat ovat ehdottoman (sic) ansiokkaita, ja osoittavat kukin omalla tavallaan, mitä tietokirja voi parhaimmillaan olla. Yksi voi olla syvällinen, toinen urotyö, kolmas innostava ja neljäs opettavainen. Kaikki ovat tietenkin näitä kaikkia, mutta samalla joka kriteeri nostaa tietyt kirjat etu alalle pakottaen valitsijan miettimään kriteerejään. Valitako kirja, jonka teema on lähellä omaa sydäntä, tai kirja, joka voisi olla monille hyväksi? Valitako tieteellisin perusteluin, tai nk. "tavallisen lukijan" näkökulmasta?

Loppujen lopuksi, valitsijan täytyy kuunnella niin sydäntään kuin järkeään ja tehdä valintansa. Olen täten päättänyt, "diktaattorina", jakaa vuoden 2011 Tieto-Finlandian kirjalle Suomen jäkäläopas, jonka ovat toimittaneet Soili Stenroos, Teuvo Ahti, Katileena Lohtander ja Leena Mylly. Kyseessä

on eittämättä tieteellinen suurtyö, jossa on ehdottoman säntillisesti kerätty kattava tietopaketti kasvityypistä, joka usein miltei unohtuu.

Teoksen tieteelliset ansiot ovat merkittävät, mutta se osoittaa samalla miten rikas elämys tietokirja voi olla. Sen juhlava kuvitus osoittaa hätkähdyttävällä tavalla miten kaunis Suomen luonto on ja näin se sivistävän tehtävänsä ohessa tuo meille myös esteettisen elämyksen ja muistutuksen siitä, miten paljon maailmassa on nähtävää - jos tietää miten sitä katsoa.

Teos on myös ehdottoman ajankohtainen. Me tiedämme että maailman ekologinen järjestelmä on paineiden alla ja jäkälät ovat tärkeitä siksi, että ne reagoivat saastumiseen, ilmastonmuutokseen ja muihin biosfäärin muutoksiin. Suomen jäkäläopas on myös muistutus siitä mitä meillä on, ja miten tärkeää tämän kaiken säilyttäminen on.

Tieteellinen, esteettinen, ajankohtainen - teos on näitä kaikkia. Se on hyvä esimerkki siitä, miten tietokirja voi parhaimmillaan olla sekä jämptin asiallinen että tunteita herättelevä, täynnä sekä tietoa että sielua. Sitä paitsi, ja tämä on tärkeää mainita, hyvä tietokirja yllättää, miksi rakastankin tietokirjallisuutta. En odottanut innostuvani jäkälästä, niiden monimuotoisuudesta, niiden väreistä ja olemuksesta. Teos haastoi ja yllätti minut, ja loppujen lopuksi en voi kuvitella parempaa kriteeriä Tieto-Finlandialle.

Onnitteluni, kiitokseni, kunnioitukseni.

Tieto-Finlandia-valintalautakunnan puheenjohtajan Pekka Seppäsen puhe palkintoehdokkaiden julkistamistilaisuudessa 3.11.2011

Työskentely Tieto-Finlandia-valintalautakunnassa on ollut antoisaa.

Ihmiselle tekee hyvää perehtyä asioihin, joihin hän ei tiennyt haluavansa perehtyä.

Työskentely on ollut paitsi antoisaa, myös armeliasta. Sillä eihän kukaan voi vakavissaan kuvitella, että vuoden aikana ilmestyneistä tietokirjoista olisi mitenkään mahdollista valita absoluuttisesti parhaat.

Jos absoluuttinen paremmuus olisi mitattavissa, mitään raatia ei edes tarvittaisi.

Finlandia-palkintojen päätarkoitus lienee se, että kirjallisuus saisi julkisuutta. Julkisuuden määrä ei vähene, vaikka raati valitsisi ehdolle aivan väärät kirjat. Päinvastoin, julkisuuden määrä saattaa siinä tapauksessa jopa lisääntyä.

Tunnettu hokema sanoo, että appelsiineja ja omenia ei voi vertailla toisiinsa. Tietysti voi.

Appelsiineissa on enemmän c-vitamiinia, kun taas hyvä omena on punaisempi tai vihreämpi kuin hyvä appelsiini.

Tieto-Finlandia-kilpailussa on vain neljä sääntöä: Teoksen pitää olla suomalainen. Sen pitää olla ansiokas. Sen pitää olla ilmestynyt tietyssä määräaikaan. Se pitää toimittaa valintalautakunnan jäsenille ilmoitettuun päivään mennessä.

Lautakunnan tarvitsee siis käytännössä arvioida vain sitä, mitä on olla ansiokas.

Toisten mielestä c-vitamiinisuus on ansiokkaampaa kuin punaisuus tai vihreys, toisten mielestä ei.

Mikä tekee tietokirjasta ansiokkaan?

Ansiokas tietokirja ei synny siten, että hankitaan paljon tietoa ja pannaan se tieto kirjaan.

Ansiokkaan tietokirjaproosan kirjoittaminen vaatii vähintään yhtä paljon dramaturgisia kykyjä kuin ansiokkaan romaanin kirjoittaminen.

Hyvä tietokirjailija erottaa olennaisen ja epäolennaisen. Hyvä tietokirjailija tekee rajauksia. Hyvä tietokirjailija maltaa jättää kirjastaan pois sellaista materiaalia, jonka hankkimiseen hän on uhrannut paljon aikaa ja vaivaa.

Tietokirjailija on asiakaspalvelutehtävissä, niin röyhkeältä kuin tämä ehkä kuulostaakin. On uskaliaasta kuvitella, että lukija näkisi vaivaa saadakseen selville, mitä kukin tietokirja haluaa hänelle tarjota. Tietokirjan olennaisin anti pitää tehdä lukijalle selväksi mielellään jo kannessa, mutta viimeistään alkusivuilla.

Ansiokkaassa tietokirjassa on ansiokkaan tiedon ja ansiokkaan tekstin lisäksi ansiokas ulkoasu, joka auttaa kirjaa saavuttamaan tavoitteensa.

Ansiokkaassa tietokirjassa elementit ovat tasapainossa.

Ansiokas tietokirja voi käsitellä mitä aihetta tahansa, ja minkä kokoista aihetta tahansa.

Mikään edellä sanottu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tärkeimmästä pitäisi tinkiä:

Ansiokas tietokirja ei synny ilman palavasti aiheeseensa paneutuneita tekijöitä.

Ansiokas tietokirja ei synny ilman kustantajaa, jolla on aikaa auttaa näitä tekijöitä työssään.

Eikä ansiokas tietokirja yleensä synny ilman taloudellista tukea. On ollut ilo huomata tuoreiden tietokirjojen ensimmäisiltä sivuilta, kuinka monilta tahoilta tätä tukea vielä ja yhä vaan halutaan antaa.

Valintalautakunta on nimennyt kuusi teosta ehdolle Tieto-Finlandia-palkinnon saajaksi.

Esittelemme teokset nyt yhdessä lautakunnan kahden muun jäsenen, Ville Pernaan ja Riitta Raatikaisen kanssa.

Lautakunta kiittää Suomen Kirjasäätiötä saamastaan luottamuksesta ja on kaikin tavoin huojentunut voidessaan nyt siirtää vastuun palkinnon saajan lopullisesta valinnasta professori Alf Rehnille.

.....

TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAAT 2011

Valintalautakunnan perustelut ehdokasvalinnoilleen

Raoul Johnsson (kirjoittaja), Maria Grönroos - Ilkka Karttunen - Tommi Jokivaara - Juhani Kaskeala - Erik Båsk (toimituskunta): Kustaa III ja suuri merisota - Taistelut Suomenlahdella 1788-1790 (John Nurmisen Säätiö)

Kuva Suomenlahden meritaisteluista avautuu monesta eri näkökulmasta. Ruotsin ja Venäjän hallitsijoiden ja upseeriston päämäärien rinnalla kirja nostaa esiin miehistön ilot ja pelot. Huolellinen toimitustyö ja loisteliias ulkoasu takaavat, että kirja kestää sekä käyttöä että aikaa.

Anna Keski-Rahkonen - Minna Nalbantoglu: Unihiekkaa etsimässä. Ratkaisuja vauvan ja taaperon unipulmiin (Duodecim)

Kiihkoton ja tasapainoinen teos, joka tarjoaa tuoreimpaan tutkimustietoon pohjautuvan näkemyksen tunteita ja ristiriitoja herättävästä aiheesta. Unihiekkaa etsimässä ei tarjoa yhtä ehdotonta totuutta, vaan esittelee erilaisia ratkaisutapoja lasten unipulmiin. Tekijät luottavat lukijan omaan arvostelukykyyn.

Mikko Porvali: Operaatio Hokki. Päämajan vaiettu kaukopartio (Atena)

Tartuttavasti kirjoitettu, lähteitä taitavasti käyttävä teos, joka kertoo epäonnistuneesta kaukopartioiskusta jatkosodan viimeisinä päivinä. Operaatio Hokki tempaisee lukijan suoraan Itä-

Karjalan soille. Teos osoittaa, kuinka suuri voima sattumalla on. Silmänräpäyksessä suuresta tulee pientä ja pienestä suurta.

Christer Pursiainen: Trotski (Gummerus)

Historiallista elämäkertaa parhaimmillaan. Venäjän historian keskeisten hahmojen ajatuksia, juonitteluita ja operaatioita seurataan häkellyttävän tarkasti. Kirjan mukaan Lenin sanoi Trotskista: "Hyvä, kynä on saapunut."

Saman voi todeta Christer Pursiaisen ja hänen teoksestaan.

Soili Stenroos - Teuvo Ahti - Katileena Lohtander - Leena Myllys (toim.): Suomen jäkäläopas (Luonnontieteellisen keskusmuseon kasvimuseo)

Perusteellinen, kattava ja säästelemättä kuvitettu teos. Suomen jäkäläopas esittelee jäkälät tavalla, joka palvelee yhtä lailla tutkijoita kuin maallikoita. Teos houkuttelee elämysmatkalle jäkälien tieteellisesti ja esteettisesti kiehtovaan moninaisuuteen.

Markus Varesvuo - Jari Peltomäki - Bence Máté: Lintukuvauksen käsikirja (Docendo)

Kokeneet lintuvalokuvaajat jakavat avoimesti omaa osaamistaan kaikkien luonnosta kiinnostuneiden iloksi ja hyödyksi. Kirjan tekstit menevät suoraan asiaan. Huolellisesti valittu kuvitus syventää lukijan ymmärrystä sekä valokuvauksesta että lintujen käyttäytymisestä.

2010

Vesa Sirén: Suomalaiset kapellimestarit Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin

Pienen maan suuri kapellimestari-ilmio avautuu Vesa Sirénin teoksessa, joka koostuu arkistolöydöistä, haastatteluista ja silminnäkijäkuvauksista.

Suomalaiset kapellimestarit ovat käsite, jota on ihasteltu jo lähes vuosisata. "He monopolisoivat Ruotsin musiikkielämää", valitti Dagens Nyheter vuonna 1920. "Hämmästyttävät suomalaiset hallitsevat musiikkimaailmaa", kirjoitti The Timesin pääkriitikko Richard Morrison vuonna 2008.

Toimittaja Vesa Sirén on koonnut suomalaisen kapellimestari-ihmeen yksiin kansiin Robert Kajanuksen 1880-luvusta professori Leif Segerstamin kapellimestariluokan nykypäivään. Mukana ovat kaikki merkittävät suomalaiset kapellimestarit omalla äänellään arkistolähteiden ja Eero Kososesta lähtien Sirénin haastattelujen kautta.

Sirén luonnehtii kapellimestareita elävästi ja asiantuntevasti: Paavo Berglund on autoritäärinen äkseeraaja, Okko Kamu kollegiaalinen me-hengen luoja ja Jorma Panula sekä Leif Segerstam myös pedagogeja, joiden oppilaat Esa-Pekka Salosta Susanna Mälkkiin tekevät kansainvälistä uraa. Kapellimestarit myös paljastavat tuntojaan virheistään ja onnistumisistaan. Kirja vie lukijan maailman ympäri Tukholmasta Tokioon ja Lontoosta Los Angelesiin kertoen harjoitusten arjesta, konserttien juhlasta ja kulissien takaisista jälkipeleistä.

Alkuluvut perustuvat arkistotutkimuksiin ja uusiin löytöihin. Sirén pääsi ensimmäisenä tutkimaan Helsingin kaupunginorkesterin perustaneen Robert Kajanuksen tyttären arkistoa ja elämäkertaluonnosta isästään sekä Sibeliuksen omakätisiä johtamisohjeita Armas Järnefeltille. Hän tutustui savikiekkojen ja nauhoitusten aarteisiin. Sirén haastatteli iäkkäitä orkesterimuusikoita, jotka kertoivat hänelle kuinka Sibeliuksen ja aikalaiset johtivat - sekä muusikoita, jotka kehuivat ja kritisoivat nykyhetken tähtiä suorasanaisesti.

Historiallinen kaari on huikea: fraktuuralla kirjoitetuista lehtiarvosteluista siirrytään tarkastelemaan, kuinka kapellimestarit suhtautuivat sortokauteen, sisällissotaan, itsenäistymiseen, talvi- ja jatkosotaan ja toisaalta elokuvan tulon konserttien kilpailijaksi ja rockin nousuun. Sitaattien kieli muuttuu 1880-luvun ilmaisusta Jorma Panulan pohjalaasiin perkeles-huudahduksiin ja lopulta uusimpien sähköpostihaastattelujen hymiöihin.

"En muista, että Esa-Pekan tai muiden kanssa olisi ollut mitään oppilas-opettaja-suhdetta. Me olimme samanlaisia musiikkihulluja kaikki. Opiskelimme ja pohdimme musiikkia kaikkialla yhdessä, tunneilla, kapakassa ja saunassa."

Professori Jorma Panula Vesa Sirénille opetusmetodeistaan

"Asuin hotellissa kolmen huoneen sviitissä. Pöydällä oli kori, jossa oli hanhenmaksaa ja Dom Perignonia vuodelta 1968. Se oli levy-yhtiöltä sikailua, jolla ei ollut mitään määrää. Seurustelin [rocktoimittaja] Outi Poppin kanssa, ja hän sanoi, että oho, klassisella puolella näyttää olevan kiinnostavaa."

Esa-Pekka Salonen Vesa Sirénille ensilevytyksestään Münchenissä

Lisätiedot: Viestintäjohtaja Liisa Rieki gsm. 040 510 7336, liisa.rieki@otava.fi

.....

Tieto-Finlandia-palkinto 2010 jaettu 18.11.2010

Valitsija: valtiotieteen tohtori Sinikka Salo

Hyvät naiset ja herrat!

Tieto- Finlandian esiraadin karsima ehdokasjoukko koostuu upeista teoksista, jotka vakuuttavat että tietokirjalla on tulevaisuutta. Esiraadin valinnat on myös tunnustettu hyviksi laajalti "kirjallisissa piireissä", ja siihen on minun helppo yhtyä. Toki teokset ovat erilaisia eivätkä oikein millään yleiskriteereillä yhteisverrannollisiksi saatettaviakaan. Siksipä palkinnonsaajan valinnan voi tehdä vain "diktaattori". Otinkin Tieto- Finlandian saajan valitsemistehtävän kirjaimellisesti itsevaltaisena päättämisenä, jota ohjaavat omat yleiset mieltymykseni, tämänhetkinen kiinnostukseni kohde ja tietokirjallisuudelle asettamani omat tavoitteet ja kriteerit. Tiedostan, että jollakin muulla diktaattorilla voi olla muita valintakriteereitä ja tavoitteita.

Näin ajateltuna valintani oli helpompi. Kun kuulin ehdokkaat, tiesin heti, mikä teos kiinnostaisi minua aiheensa puolesta todella paljon. Päätin kuitenkin tutustua kaikkiin kirjoihin mahdollisimman avoimena - useinhan myös itselle oudompikin aihe voi sytyttää ja innostaa. Kirjojen korkeasta

tasosta kertoo se, että näin kävi jokaisen teoksen kohdalla. Silti lopullinen valintani on sama kuin mihin intuitioni minua ohjasi.

Ensinnäkin totean siis, että valinnassani aihepiiri on tärkeä.

Toiseksi. Kriteerieni hyvälle tietokirjalle tulee täyttyä erinomaisesti:

- kirjan tulee antaa jäsenneltyä tietoa ja käsityksen käsiteltävän asian/ilmiön kehityskaaresta;
- sen tulee opettaa ja innostaa minua tutustumaan aiheeseen enemmän;
- se on oltava jännittävä lukuelämys.

Valintani on Vesa Sirénin "Suomalaiset kapellimestarit, Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin".

Kirjan aihe on minulle läheinen. Aihe on kuin tarpeitani varten suunniteltu. Klassinen musiikki koskettaa sieluani. Jaan Nietzschen käsityksen, että ilman musiikkia elämä olisi erehdystä. Nautin klassisesta musiikista. Samalla olen myös kiinnostunut Suomen musiikkielämästä yleisemmin, "strategisella tasolla" - tällä hetkellä erityisesti Sibeliuksen Akatemista, hienosta musiikkiyliopistostamme, jonka toimintaa ja tulevaisuudensuunnitelmia olen saanut seurata varsin läheltä useamman vuoden erilaisissa luottamustehtävissä.

Korkealaatuinen klassinen musiikki paitsi että se tuo kuuntelijalleen nautinnollisia elämyksiä, on myös maamme kannalta sellainen valtti, jolla voimme erottua maailmalla: Onhan klassinen musiikki ollut merkittävä jo Suomen kansallisen identiteetin rakentamisessa, kuten Vesa Sirénin teoksestakin käy ilmi.

Ekonomisti kun olen, olen luonnollisesti pohtinut kukoistavan musiikkielämän nykyistä merkitystä Suomen identiteetille ja myös taloudelliselta näkökannalta. Mikä on klassisen musiikin merkitys Suomen "brändille"? Tiedän hyvin, että brändäys-ajattelu ei ole kovin hyvässä huudossa ns. kulttuuripiireissä, mutta jälkiteollisissa yhteiskunnissa taloudellinen kasvu ja hyvinvointi perustuvat yhä enemmän aineettomien hyödykkeiden tuottamiseen. Kulttuurin ja brändien - brändillä tarkoitan loistokkaan laadun kautta erottautumista - merkitys korostuu. Pidän Euroopan (Suomi mukaan lukien) rikasta ja moniarvoista kulttuuripohjaa strategisesti merkittävänä tekijänä, jota eurooppalaiset voivat hyödyntää rakentaessaan kasvustrategiaansa globaalistuvassa maailmassa.

Tämänkin vuoksi olen pitkään halunnut ymmärtää, mikä on musiikkielämämme vahvuuden takana, jotta voimme sitä edelleen vahvistaa tulevaisuutta varten. "Suomalainen kapellimestari-ilmiö" on keskeinen osa musiikkimainettamme - ja vahvuuksiamme. Vesa Sirénin kirja valottaa tätä hienosti.

Kirja on lukuelämys. Kirjan sisältämiä haastatteluja on jännittävä lukea ja arvioida. Kirja antaa hienon kehityskaaren suomalaisesta musiikkielämästä tutustuttamalla lukijan kapellimestareihimme yli sadan vuoden ajalta. Haastattelut ja kirjeenvaihdon siteeraukset tuovat eläviksi nämä upeat muusikot - luovat, itsenäiset persoonallisuudet, jotka ovat kovalla työllä ja asettamalla itsensä alttiiksi pyrkineet (Schnéevoigtin sanoin) "taiteen täyttä puhtautta kohti, tavoittamaan sitä pyhää henkeä, jonka ilmaisuna musiikki on". Teoksesta tulee havainnollisesti esiin taiteen tekemisen

kovuus ja arki, hyvien tulosten edellyttämä kurinalaisuus. Kaikesta välittyy läpikäyvänä rakkaus musiikkiin.

Teos tarjoaa oppia. Kuvaukset tuovat esiin kapellimestarien ja muidenkin muusikkojen kosmopoliittisuuden. Ollakseen hyvä on täytynyt olla hyvä ja verkostoitunut myös muualla kuin Suomessa. Kirjasta vahvistuu maantieteelliset rajat ylittävän vuorovaikutuksen merkitys. Musiikki ei ole Suomessakaan syntynyt tyhjiössä - meillä on orkesteriemme alkuajoista lähtien ollut musiikkikulttuuriamme luomassa myös muualta tulleita muusikkoja. Itse musiikkielämän synty - musiikkiopiston ja Helsingin kaupunginorkesterin perustamisesta lähtien - on saanut impulssin ulkomaisten vierailijoiden innoituksesta.

Ekonomistin termein suomalainen musiikkielämä on sekä muusikkojen ja musiikin tuontia että vientiä. Ajankohtaista kulttuurikeskusteluamme ajatellenkin on hyvä muistaa, että ei ole kulttuurivientiä ilman kulttuurin tuontia.

Kun on kyse kapellimestareista, kirja antaa eväitä johtamisen analyysiin ja arviointiin myös yleisemmällä tasolla, samoin kuin myös pedagogisiin pohdiskeluihin. Suomalainen johtamiskulttuuri ei yleensä saa kovin mairittelevia arvosanoja, mutta suomalaisten orkesterien johtajina toimineet menestyksekkäät kapellimestarit ovat ilmeisesti olleet hyviä johtajia, erilaisia persoonallisuuksia, mutta karismaattisia. Onko niin, että hyvä kapellimestari ei kerta kaikkiaan voi syyllistyä suomalaisen johtajan "perisynteihin" - keskustelemattomuuteen, muita kuuntelemattomuuteen - koska tämä heijastuu heti tuloksessa: soittajat luovina taiteilijoina eivät "pane sieluaan" soittoon, eivät anna parastaan eikä musiikillista harmoniaa synny. Tämän vuoksi hyvässä kapellimestaritoimessa korostuu vuorovaikutus soittajien kanssa. Kunkin soittajan luovan intohimon esiinsaamiseksi kapellimestarin on kuunneltava orkesteriyhteisöään ja vaadittava parasta sekä itseltä että muilta. Kapellimestari ja pedagogi Jorma Panulan sanoin kapellimestarin toimi on "palveluammatti, jossa pitää palvella orkesteria, säveltäjää ja tietenkin yleisöä".

Kirjansa lopuksi myös Vesa Sirén antaa tunnustuksen nimenomaan orkesterimuusikoille suomalaiseen kapellimestari-ilmioon keskeisesti liittyvänä. Kirjoittaja kertoo kirjansa syntyneen "nautinnon hetkistä, jolloin kymmenet ihmiset ovat soittamassa elävää esitystä täydellisessä harmoniassa täydestä sydämestään juuri sinulle, kuulijalle".

Kirja innostaa oppimaan lisää. Kuten edellä totesin tunnustaudun itsekin musiikista nauttijoihin - ja olen sanonut että musiikista voi nauttia vaikkei tunnekaan kontrapunktia eikä osaa lukea partituureja. Olen edelleen tätä mieltä, mutta luettuani Vesa Sirénin kirjan uskon pystyväni saamaan konserteista ja musiikin kuuntelusta "irti" vieläkin enemmän. Uteliaisuuteni on kasvanut, ja katselen nyt paljon tarkemmin eri kapellimestarien lyöntejä. Aion myös testata, pystynkö itse vertaamaan saman kappaleen eri levytyksiä Vesa Sirénin teoksen antamien taustatietojen pohjalta. Kenties pystyn jopa itse muodostamaan niistä omia arvioita. Kirjassa on myös käytännön vinkkejä levytyksistä, joita kannattaa kuunnella ja verrata. Teos opettaa ja innostaa hakemaan lisäoppia aiheesta. Teos myös toimii käsikirjana, johon on hyvä palata halutessaan kerrata taustatietoja kapellimestarista konserttiin mennessä tai sen jälkeen - tai eri levytyksiä kuunnellessa.

Lopuksi haluan vielä kiinnittää huomion kirjan taittoon ja esteettisyyteen. Kirjaa oli miellyttävä lukea. Erityisesti iloitsin myös sen kannesta ja värityksestä. Musta-turkoosi väritys, sivujen reunustaminen turkoosilla jostain syystä vetosi minuun kiehtovasti ja teki kirjaan tarttumisen yhä uudelleen jännittäväksi. Tämä olkoon esimerkki elämyksestä, jota en olisi saanut e-kirjasta.

Näillä perusteilla siis tein valintani. Haluan kiittää Vesa Siréniä valtavasta työstä, joka on tämän lähes 1000-sivuisen teoksen takana. Tällainen työ osoittaa sen, että tietokirja ei tule kuolemaan. Tulos on hieno synteesi valtavasta aineistosta lukijan palvelemiseksi. Lämpimät onnitteluni Tieto-Finlandia- palkinnon voittajalle!

.....

**Tieto-Finlandia-palkintolautakunnan puheenjohtajan, Kirjakauppaliiton
kunniapuheenjohtajan Stig-Björn Nybergin puhe palkintoehdokkaiden
julkistamistilaisuudessa Helsingissä 4.11.2010**

Tieto-Finlandia-palkinto 2010

Valintalautakunnan perustelut:

**Saara Bäck, Markku Ollikainen, Erik Bonsdorff, Annukka Eriksson, Eeva-Liisa Hallanaro,
Sakari Kuikka, Markku Viitasalo, Mari Walls (toim.): Itämeren tulevaisuus (Gaudeamus)**

Itämeren tulevaisuus teos lähestyy Itämerta ja sen suojelua monitieteisesti useiden alan asiantuntijoiden kirjoittamilla artikkeleilla, unohtamatta kulttuuristakaan näkökulmaa. Itämeri ja sen tila koskettaa vesistöalueena 85 miljoonaa ihmistä. Usealle Itämeren alueen valtiolle Itämeri on ainoa meri ja samalla väylä kulttuurien kohtaamiseen.

Tällä hetkellä kulttuurivaikutuksesta näkyvät myös huonot seuraukset: Itämeri on sitä ympäröivien valtioiden ja ihmisten kaatopaikka. Teos antaa useita konkreettisia ehdotuksia ja näkökulmia Itämeren suojeluun ja selkiyttää luonnonsuojelun haasteita niin politiikan kuin biologis-kemiallisten vaikutusten alueilta.

Kirja on selkeästi kirjoitettu, kuvitus ja taulukot havainnollistavat tekstiä, ja se on hyvä ja ajankohtainen esimerkki tutkijoiden vastuullisesta kannanotosta ympäristömme tilaan toimenpide-ehdotuksineen.

**Harry Halén (utgivare.): Gustaf Mannerheim: Dagbok förd under min resa i Centralasien
och Kina 1906-07-08 (Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis)**

Till dags dato har de resedagböcker, vilka tsarofficeren Mannerheim förde under sin mer än två år långa resa i Centralasien och Kina givits ut endast i förkortad form. Fotografierna har två gånger publicerats separat.

I helheten som nu publicerats i tre delar, totalt nästan 1200 sidor, finns utöver dagboksanteckningarna också andra mera personliga noteringar, teckningar, sinologisk terminologi

och utförliga uppgifter om den utrustning som krävdes för resan. Av Mannerheims cirka 1000 fotografier är 170 med. Många av dessa har inte tidigare funnits i tryck.

I egenskap av kännare av språken och kulturerna i Centralasien behärskar Harry Halén alltigenom sitt ämne. Han har också moderniserat dagböckernas och de övriga anteckningarnas ortsnamn så att de följer nutida praxis.

Resedagböckerna presenterar Mannerheims mångfasetterade uppdrag i Asien. Han verkade som av Ryssland utsänd kartograf, gjorde antropologiska iakttagelser och samlade föremål till Finland. Anteckningarna avslöjar resans sanna karaktär. Det var fråga om ett spionageuppdrag som maskerats till en vetenskaplig forskningsresa. Syftet var att tjäna Rysslands expansionssträvanden i Kinas riktning.

I dagboksanteckningarna framträder väl den äkta människan. Bättre än i minnena skrivna årtionden senare av en storman och fältmarskalk.

De tekniskt lysande fotografierna förmedlar resans ansträngningar, men också fascinationen och ett äkta intresse för de människor man mötte under färden.

Harry Halén (julkaisija.): Gustaf Mannerheim: Dagbok förd under min resa i Centralasien och Kina 1906-07-08 (Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis)

Tsaarin upseeri Mannerheimin yli kaksi vuotta kestäneen Keski-Aasian ja Kiinan retken matkapäiväkirjat ovat tähän saakka olleet saatavissa vain lyhennelminä. Kuvista on ilmestynyt kahdesti erillinen teos.

Nyt julkaistu kolmiosainen kokonaisuus, yhteensä lähes 1200 sivua, kattaa päiväkirjamerkintöjen lisäksi myös muita henkilökohtaisempia muistiinpanoja, piirroksia, kiinan kielen sanastoa ja seikkaperäisiä tietoja matkan vaatimasta varustuksesta. Mannerheimin noin tuhannesta valokuvasta mukana on 170, monet niistä painetaan nyt ensimmäistä kertaa.

Matkapäiväkirjat esittelevät Mannerheimin monipuolisen tehtävän Aasiassa. Hän toimi Venäjän lähettämänä kartografina, teki antropologisia havaintoja ja keräsi esineistöä Suomeen. Muistiinpanot paljastavat retken todellisen luonteen. Se oli tieteelliseksi tutkimusmatkaksi naamioitu vakoilutehtävä, jonka oli määrä palvella Venäjän laajentumispyrkimyksiä Kiinan suuntaan.

Päiväkirjamerkinnöissä pääsee esiin hyvin aito ihminen, paremmin kuin vuosikymmeniä myöhemmin kirjoitetuissa suurmiehen ja sotamarsalkan muistelmissa. Teknisesti loisteliaista valokuvista välittyvät retken rasitukset, mutta myös sen kiehtovuus ja kiinnostus matkan varrella tavattuihin ihmisiin.

Keski-Aasian kielten ja kulttuurien tuntija Harry Halén hallitsee aiheensa läpikotaisin.

Sirpa Kähkönen: Vihan ja rakkauden liekit. Kohtalona 1930-luvun Suomi (Otava)

Kirjailija Sirpa Kähkönen on kirjoittanut isoisästään Lauri Tuomaisesta (1904 - 1971) elämäkerran, joka isoisän kautta kertoo myös muista tämän aikalaisista ja heidän kohtaloistaan. Monet menettivät henkensä, punaupseerien koulutukseen Leningradissa osallistunut Tuomainen joutui valtiopetoksesta syytettynä kärsimään yli seitsemän vuoden tuomion Tammisaaren

pakkotyölaitoksessa.

Aikakauden yhteiskunnallinen jakautuminen kahtia ja kommunistien vainot sekä poliittiset vangitsemiset 1920 ja -30 -lukujen Suomessa nivoutuvat kirjassa Kähkösen suvun tarinaan. Kirjaansa varten Kähkönen on tehnyt perusteellista lähdeyöskentelyä, mikä käy ilmi kirjan yhdeksän sivua pitkästä lähdeluettelosta. Mukana on myös isoisän kirjallista jäämistöä ja aikalauskerrontaa.

Kertoessaan hienon ja koskettavan tarinansa Kähkönen ei ota kantaa kummankaan osapuolen puolesta. Kuvatessaan elämää Tammisaaren rangaistuslaitoksessa kirjailija ei syyllisty mustavalkoiseen asenteeseen vaikka hänen myötätuntonsa on vankien puolella. Vihan ja rakkauden liekit -kirjaa lukee kuin romaania, koska sen teksti on yhtä sujuvaa kuin hyvässä kaunokirjallisessa teoksessa. Tämä kerrontatapa on usein suotta unohtunut suomalaisissa tietokirjoissa.

Tatu Lehtovaara, valokuvat Jukka Heiskanen: Suomalaiset kalaherkut (Otava)

Keittiömestari Tatu Lehtovaaran Suomalaiset kalaherkut -kirja esittelee monipuolisesti kotimaisen kalan usein unohdettuja mahdollisuuksia. Kirjan ensimmäinen viidennes antaa perusopit kalan maustamiseen ja kypsentämiseen. Kirjan lopussa on kalan käsittelyopas, joka kertoo sanoin ja kuvin helppotajuisesti, miten kalat verestetään, suomustetaan, nyljetään, fileoidaan jne. Muu osa kirjasta tarjoaa kalaruokien valmistusohjeita.

Kirjassa on paljon tietoa niin kalastusharrastusta aloittelevalle vapaa-ajankalastajalle, joka itse haluaa valmistaa pyydystämänsä kalat, kuten myös kotikokille. Lehtovaara opastaa lukijaansa paitsi kalan käsittelyssä, myös kalan maustamisessa, kypsennysmenetelmissä ja jopa juomien valinnassa. Kirja antaa ohjeet liemien ja kastikkeiden, lisäkkeiden, alkuruokien ja pääruokien valmistamiseen. Kirja muistaa myös modernit, eksoottisesti maustetut kalaruoat. Sen perussanoma kuitenkin on, että yksinkertaisimmillaan hyvään kotimaiseen kalaruokaan ei tarvita muuta kuin tuoretta kalaa ja suolaa.

Suomi on herkullisten kalojen ja niitä kalastavien herkkusuiden luvattu maa, muistuttaa Helsingin palvelualueen ammattioppilaitoksessa opettava Tatu Lehtovaara.

Olavi Hankimon pelkistetty taitto korostaa kirjan sanomaa.

Anssi Ruusuvuori: Puukon historia (Apali)

Arkkitehti ja puukontekijä Antti Ruusuvuoren Puukon historia on laajin tähän mennessä ilmestynyt teos puukoista ja niiden alkuperästä. Sivuja kirjassa on 700 ja kuvia parisentuhatta. Tekijä on myös suunnitellut kirjan ulkoasun.

Tekijä on ryhtynyt selvittämään perinteisen suomalaisen puukon teknisen kehityksen ja käytön Suomen kivikaudesta alkaen. Mihin perustuu suomalaisen puukon arvostus ja maailmanmaine?

Kirja myös vertaa Suomen veitsien kehitystä muun Euroopan esineistöön eri aikakausina. Se selvittää puukkojen ja muiden teräaseiden terminologiaa. Mikä on puukon ja veitsen ero?

Teos tarjoaa tarkat tiedot erilaisten puukkomallien teknisistä ominaisuuksista, mutta ei unohda käyttöesineen estetiikkaa. Suurin osa kirjasta on omistettu puukkojen yksityiskohtaisille, korkealaatuisille kuville.

Kirja tuo myös esiin innostavasti Suomessa heränneen kiinnostuksen puukkoon, josta todistavat puukkopäivät ja monet uusille puukontekijöille tarkoitetut kurssit.

Vesa Sirén: Suomalaiset kapellimestarit: Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin (Otava)

Musiikkitoimittaja Vesa Sirénin kirjoittama Suomalaiset kapellimestarit on kattava teos suomalaisen orkesterin johtamisen osaamisen ja "tuotemerkin" syntymisestä. Samalla teos kuvaa suomalaisen klassisen musiikin orkesterikulttuurin syntyä ja siinä vaikuttaneita tekijöitä ja henkilöitä.

Teos pohjaa laajaan ja perusteelliseen lähdeaineistoon ja haastatteluihin. Haastatteluotteet lisäävät hyvin kirjoitettuun teokseen kapellimestareiden ja musiikkivaikuttajien omaa ääntä, jopa huumoria, joka entisestään parantaa kattavan kirjan luettavuutta ja tuo kuvatut henkilöt lähemmäksi lukijaa. Teos on myös kuvaus suomalaisen kulttuuri-identiteetin syntymisestä ja suomalaisesta erityisalan johtajuudesta, josta on tullut kansainvälisesti kysytty osaamistuote jo kauan ennen brändiajattelua. Palkintolautakuntaan kuuluivat Kirjakauppaliiton kunniapuheenjohtaja Stig-Björn Nyberg puheenjohtajana ja muina jäseninä toimittaja, VTM Anna Paljakka ja Itä-Suomen yliopiston kirjastonjohtaja, FT Jarmo Saarti.

2009

Tieto-Finlandian palkinnonjakotilaisuus 26.11.2009 Henrika Tandefeltin puhe tilaisuudessa

Hyvä yleisö

Tämä on, kuten voitte arvata, minulle hyvin iloinen ja hämmentävä hetki. Saan kiittää suuremmoisesta palkinnosta, ja puhua hetken kirjastani ja itseäni kiinnostavista asioista.

Olen kahdessa kirjassa kirjoittanut seremonioista, juhlamenoista ja niihin kuuluvista puheista, joten minun pitäisi varmaan osata muotoilla kaunopuheinen puhe tähän juhlahetkeen. Kuitenkaan Aleksanteri I:sen puheet Suomen säädyille 1809 eivät oikein toimi mallina tämän päivän tilaisuuten. Säätyjen puhemiesten keisaria ylistävät puheet eivät myöskään edusta sitä retoriikan genreä, jota tässä pitäisi tavoittaa. Kaksi sataa vuotta sitten kaikki korkeampaa opetusta nauttineet olivat opettajien opastuksella harjoitelleet puheiden kirjoittamista ja pitämistä. Minä, modernin peruskoulun, lukion ja yliopiston kasvatti, saan nyt yrittää pärjätä vaikken olekaan vuosikausia opetellut puhetaitoa antiikin auktoriteettien avulla.

On hieno kokemus kirjantekijälle huomata, että kirja löytää yleisönsä. Kirja on kuukausia, jopa vuosia, korkeassa määrin vain kirjoittajan oma projekti, partneri, jonka kanssa jakaa arjen myötä- ja vastoinkäymisissä. Jos kaikki menee niin kuin oli tarkoitus lopulta koittaa päivä jolloin kirja tulee täysi-ikäiseksi ja lähetetään maailmalle. Kirjan pitää pärjätä omillaan. Mahdolliset lukijat lukevat ja tulkitsevat kirjan omista lähtökohdistaan eikä teksti ole enää vain kirjantekijän omaisuutta. Jotkut tekevän myös tulkintoja lukematta kirjan, ehkä sen nimen tai kannen perusteella. Tämä on jännittävä prosessi kirjoittajalle, ja vähän pelottavakin.

Koska kirjani käsittelee vuoden 1809 tapahtumia ja erityisesti Porvoon maapäiviä olen tämän merkkivuoden aikana saanut jatkaa yhteiseloani kirjani kanssa ja olen saanut tavata lukijoita. Tosiasia, että kirjoittamani kirja ei ole kadonnut mustaan aukkoon painattamisen jälkeen on ollut jo se mitä hauskin. Kun sitten näin palkitaan Tieto-Finlandia-ehdokkaudella ja vielä itse palkinnolla en osaa sanoin kuvailla miltä tuntuu. Kiitos että olette näin suopeasti ja kiinnostuneina ottaneet vastaan kirjalapsukaiseni. Nyt ei ainoastaan kirja ole näyttäytynyt minulle täysi-ikäisenä tuotoksena,

vaan voin myös tuntea, että itse olen saavuttanut niin sanotusti täysi-ikäisyyden kirjantekijänä. Tämä on todella hieno tunnustus siitä, että osaan kirjoittaa kirjoja. Tästä on hyvä jatkaa...

Tämän vuoden aikana olen huomannut, että kahdensadan vuoden takaiset asiat kiinnostavat ihmistä Suomessa ja Ruotsissakin, mikä tietenkin ilahduttaa historiantutkijaa. Ja miksi vuosi 1809 ei voisi kiinnostaa vielä tänäänkin? Se on dramaattinen vuosi Suomen, Pohjolan ja Euroopan historiassa - ei ainoastaan maapäivien tai Hamina rauhan ansiosta, mutta kuitenkin. Vuosi 1809 synnytti uuden Suomen, ja myös uuden Ruotsin, vaikka sitä ei silloin voitu vielä täysin tiedostaa tai ymmärtää.

Kirjoittaessani Porvoon maapäivistä koin, että sain mahdollisuuden rakentaa siltaa vuotta 1809 edeltävän ja seuraavan aikakauden välillä. Suomen kannalta Porvoon maapäivät ovat vahvasti nähty Suomen synnynpaikkana ja ajankohtana. "Tästä se kaikki alkoi" -asetelma on niin toimiva ettei sitä helposti sivuta. 1700-luvuntutkijana - olen siis väitellyt Kustaa III:ta käsittelevällä väitöskirjalla - näin kuitenkin miten Porvoon maapäivät myös olivat 1700-luvun lopun ja kustavilaisen aikakauden tuote ja toivon, että tämäkin tulee esiin kirjassani. Halusin kirjoittaa vuodesta 1809 sen ajan lähtökohdista, enkä siitä mitä kaikkea vielä kehittyi. Tämä on yllättävän vaikeaa, koska modernit kansallisvaltiot Suomi ja Ruotsi erillisinä kansallisina yksikköinä ovat niin vahvasti läsnä tavassamme tulkita myös menneisyyttä.

Boken behandlar ceremonierna, festerna och symbolerna vid Borgå lantdag 1809. Lantdagen hör till de väl undersökta och mycket omskrivna delarna av vår historia. Att skriva någonting nytt var en utmaning. Tanken att göra en bok som skulle ta ceremonierna och festerna som inkörsport till detta omskrivna ämne uppkom på Svenska litteratursällskapetets förlag och jag är glad och tacksam att jag anförtröddes uppdraget att skriva boken. Historien visar sig ofta för oss i skriven form, i skriftliga dokument och redogörelser, men historien är också känslor, rörelse, estetik. Det är ändå i hög grad ordet som präglar historieskrivningen, kanske för att historiker själva är skrivande och läsande människor.

Talen, orden och begreppen som uttrycktes i Borgå 1809 har därför studerats och debatterats. Att frågan om vad Alexander I lovade i Borgå på slutet av 1800-talet blev så politiskt brännbart har också påverkat att just orden fått en så framträdande ställning i sättet att undersöka lantdagen. Dessa ord uttrycktes ändå inte i ett vacuum, utan i olika konkreta sammanhang, ofta just inom särskilda ceremonier. På det sättet är ceremonierna också en ingång till att förstå det sagda.

Att jag dessutom fick relativt fria händer att genomföra projektet och ett intresserat förlag med ambitiösa förlagsredaktörer som också ville satsa på ett rikt bildmaterial som kunde presentera lantdagsceremoniernas visuella prakt var en stor tillfredställelse och något jag gärna tackar för också här.

Kirja on julkaistu ruotsiksi ja suomeksi. Kirjan idea syntyi Svenska litteratursällskapetin kustantamossa mutta pian jo projektin alkuvaiheissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kiinnostui työn alla olevasta kirjasta ja kohti lupasivatkin kustantaa suomenkielisen version. Ilokseni ja tyytyväisyydekseni kirjan suomentajaksi saatin Suomen historian emeritusprofessori Jussi T. Lappalainen, joka teki mainion työn sekä minun tekstin että lähdeaineiston puheiden ja runojen suomentajana. Käännöstyö on hauskaa mutta vaativaa työtä. Huono käännös voi kaata koko tekstin. Professori Lappalaisen suomennos ei kuitenkaan kuulu tähän kategoriaan vaan mahdollistaa sujuvan lukukokemuksen myös suomenkielellä. Tästä olen todella kiitollinen, koska juuri tämän kirjan aihe on sellainen, että on erityisen arvokasta, että sen voi lukea molemmilla kielillä. Kiitokset siis myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ja oppineelle ja huolelliselle kääntäjälleni professori Lappalaiselle.

Näin voin sitten, kuten tällaisessa tilaisuudessa sopii, lopettaa puheeni kiitoksiin. Lämpimät ja vielä hämmennyneet kiitokset tästä minulle todella tärkeästä palkinnosta! Kiitos myös "esiraadille", joka valinnoissaan myös kiinnitti huomioni viiteen kiinnostavaan kirjaan, joita voin toivoa joululahjaksi. Kiitos Björn Wahlroos oivaltavista kommentteista kirjastani! Ja kiitokset siis kustannustoimittajilleni, suomentajalle ja kaikille, jotka auttoivat minua eri tavoin kirjoitustyön aikana: professoreista arkistonhoitajiin, ystävistä uusiin tuttuihin. Jag bör också tacka min familj, mutta perheestä en sano enempää, koska muuten voi olla, että teen niin kuin maapäivien oikeuskansleri lopettajaisjuhlallisuuksissa 1809, joka aikalaiskertomuksen mukaan lukiessaan säätyjen niin sanotun maapäiväpäättöksen itki ja nyyhki niin voimakkaasti ja arvolleen sopimattomasti, että sitä oli ihan hirveä katsoa.

Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuus 26.11.2009 klo 12 Sampo Oyj:n hallituksen puheenjohtaja Björn Wahlroos

Kun Tieto-Finlandian esiraati runsaat kaksi viikkoa sitten julkisti valitsemansa kuusi teosta, mediavastanotto oli tylyn puoleinen. Joukkoon ei mahtunut yhtään muistelmateosta ja perinteisten suurkustantamojen tuotantoa oli jostain syystä karsastettu, sanottiin. Valikoima oli kieltämättä epäortodoksi; majakoitamme kuvaavasta graafisesta vaikuttavasta suurteoksesta ja vanhimman työväläneemme kirveen historiasta Karjalan kansan muisteloihin.

Osittain kritiikkiin voi yhtyä. Tietokirjallisuuden peruslaji, elämäkerrat loistivat, kuten sanottu poissaolollaan samalla, kun perinteistä historiankirjoitusta edusti oikeastaan vain Metsähallituksen - sinällään loistelas - historiikki. Varsinaista debattiteosta, jossa kirjoittaja olisi ottanut kantaa edes jossain määrin ristiriitaa herättävään kysymykseen tai aineistoon ei myöskään ollut mahtunut joukkoon. Hetken mietin itsekini, miten eteeni nostetusta joukosta oikein valitsisin Tieto-Finlandian voittajan.

Tietokirjallisuus on kuitenkin varsin laaja alue; paljon kaunokirjallisuutta hajanaisempi ja useampia kuluttajan tarpeita tyydyttävä ala. Esiraadin on pyrittävä kattamaan useimmat alueet ja lopullinen valitsija joutuu monessakin mielessä pakosta vertaamaan keskenään omenoita ja appelsiineja. Tämän vuoden ehdokkaat edustavat jokainen oman tietokirjallisuuden haaransa huippua. Voittajan valinta on siten väistämättä syvästi henkilökohtainen. Arvatenkin tästä syystä kilpailun säännöt on kirjoitettu juuri niin kuin ne ovat.

* * *

Rajasin kohta työni aloitettuani valintani kolmeen teokseen. Jo mahtavan kokonsa puolesta niistä näyttävien on Seppo Laurellin loistava kuva- ja historiateos Valo merellä, joka on jatkoa hänen kymmenen vuotta sitten kirjoittamalleen Suomen majakat -teokselle. Tuo aikaisempi kirja on ollut seurani veneessä ja saaristossa aina julkaisemisestaan lähtien. Koska se oli kirjoitettu rinnan kolmella kielellä, olen voinut antaa sen lahjana myös monelle ulkomaalaiselle vieraalleni tai isännälleni. Ihmiselle, joka on viettänyt lähes koko elämänsä kesät saaristossa ja jolla on etuoikeus saarensa rannasta katsoa kohti horisonttia ja pohjoismaiden korkeinta majakkaa, Bengtskäriä, Laurellin kirja on samalla sekä perusteos että talvi-iltojen seuralainen, joka pitää toivon uudesta merellisestä kesästä hengissä.

Toinen erityisen mieltymykseni kohde oli Mikko Ylikankaan Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800-1950. Se on pikkumaisen tarkasti tutkittu tarina huumeiden yleisyydestä kahden viime vuosisadan Suomessa. Liekö syynä innostukseeni se, että kirja oli täynnä

informaatiota, jota minulla ei aikaisemmin ollut, vaiko vain se, että kuulun sukupolveen, joka hippiliikkeen ja radikalismien saattamana naivistisesti uskoi olevansa ensimmäinen Suomessa tajuntaansa kemiallisesti laajentava. Ylikankaan historia palauttaa tässäkin mielessä kuusikymmenlukulaiset maan pinnalle ja muistuttaa meitä kaikkia siitä, että onnea ja hyvän olon tunnetta on turha pitkän päälle hakea muusta kuin todellisuuden maailmasta.

Kun valintani sitten lopulta osui Henrika Tandefeltin Borgå 1809. Ceremoni och fest/ Porvoo 1809. Juhlalmenoja ja tanssiaisista -teokseen, tiesin sen olevan ennakoitavissa. Joku voisi jopa kirjoittajan kanssa samaan kielivähemmistöön kuuluvana pitää minua jotenkin esteellisenä. Koska en tunne tohtori Tandefeltiä entuudestaan ja koska kirja on julkaistu myös suomenkielisenä SKS:n kustantamana käännöksenä, päätin kuitenkin olla välittämättä asiasta.

Porvoo 1809 on tietenkin ajankohtainen kaksisataavuotisjuhlallisuuksien johdosta. Porvoon valtiopäivät oli se historian kohta, jossa valtiolliset siteemme Ruotsiin tosiasiasa lopullisesti katkaistiin ja jossa Aleksanteri I nosti Suomen "kansakunnaksi kansakuntien joukkoon" - ruotsiksi "upphöjdt för framtiden ibland Nationernas antal". Niin erikoiselta kuin se ehkä kuulostaakin, minulla on kotonani puolisen tusinaa taulua ja patsasta tuosta erikoisesta miehestä, jonka elämää varjosti ikuisesti hänen osallisuutensa isänsä murhaan. Olen joskus ihmetellyt, mitä hän oikeastaan Porvoon sanoillaan tarkoitti. Perustiko hän näin sanoessaan Suomen kansakunnan, josta satakahdeksan vuotta myöhemmin oli nouseva Suomen tasavalta, niin kuin Matti Klinge haluaa meidän uskovan? Vai oliko tuo fraasi vain Speranskin tai jonkun toisen neuvonantajan eräänlainen spin - tempu, jolla kosiskeltiin vallatun suuriruhtinaskunnan alamaisia ja varmistettiin näin heidän kuuliaisuutensa ja samalla lyötiin kiila heidän ja vanhan emämaan väliin?

* * *

Vuosisadan vaihte runsaat kaksisataa vuotta sitten oli ihmiskunnan historiassa hyvin erikoinen ja tärkeä hetki. Teollinen vallankumous ja sen mukanaan tuoma vaurastuminen, maailman ensimmäisen toimivan tasavallan synty Amerikkaan ja Napoleonin uudet sodankäynnit ja ulkopoliittikan säännöt muodostivat kehyksen, jonka puitteissa Wienin kongressi piirsi Euroopan rajat ja intressipiirit uudelleen. Vain parin vuoden sisällä Suomi pääsi kahdesti näyttelemään merkittävää sivuosaa tässä maailmanpolitiikan suureessa draamassa: ensin tullessaan tuolloin Napoleonin kanssa allianssissa toimineen Aleksanterin I:n aloittaman sodan näyttämöksi vuonna 1808; ja uudelleen vuonna 1812 keisarin tavatessa Turussa Ruotsin perintöprinssin Karl Johanin turvatakseen selustansa odotettavissa olevaa ranskalaista hyökkäystä silmälläpitäen.

Noiden tapahtumien väliin asettuu suuri näytelmä, jota ei muualla maailmassa ole juurikaan noteerattu, mutta joka Suomen historiankirjoituksessa on saanut sitäkin suuremman roolin: Porvoon valtiopäivät. Vielä kaksisataa vuotta seremonian jälkeen historioitsijamme kiistelevät sen todellisesta merkityksestä. Kiistatonta on kuitenkin se, että säätyjen laajalti symbolisen uskollisuusvalan ja ylistyksen vastikkeena Aleksanteri I sitoutui noudattamaan "Suomen perustuslakia" - kustavilaisen ajan ruotsalaista hallitusmuotoa siihen 1789 tehtyine muutoksineen. Juuri siksi yksikään historioitsija ei ole passittanut valtiopäiviä poliittisen teatterin piiriin, eikä Henrika Tandefeltkään siihen pyri. Hän kuvaa meille elävästi miten valtiopäiviä valmisteltiin, mikä rooli seremonialla, uskonnolla ja ulkoisilla puitteilla oli niiden onnistumisessa.

Henrika Tandefeltin kirja ei ole ajankohtainen vain juhlavuodesta johtuen. Se muistuttaa meitä puitteitten tärkeystä ja nostaa etemme kansainvälisen politiikan teatterin; näyttämön, jolla ei ainoastaan sisällöllä vaan myös muodolla - asusteilla, seremonioilla ja lavasteilla - on suuri merkityksensä. Johtajuus ja siihen liittyvä lojaliteetti eivät ole pelkästään sopimus pohjaisia.

Uskollisuuteen ja luottamukseen liittyy aina paljon seremoniaa, ja ollakseen uskottavaa tuo seremonia vaati vuonna 1809 tuekseen tämän päivän silmin lähes lapselliselta vaikuttavaa rekvisiittaa: univormuja, kunniamerkkejä, musiikkia, runoutta, tanssiaisia sekä - ennen kaikkea - protokollaa ja tarkkaa suunnittelua. Speranskin ja Rehbinderin ohjaus oli siksi ratkaisevan tärkeä uuden venäläisen suuriruhtinaskunnan aseman määrittelyssä.

Porvoo 1809 on historiallinen kirja. Tästä syystä tohtori Tandefelt ei - luonnollisestikaan - rinnasta valtiopäiviä omaan aikaamme ja sen poliittiseen käytäntöön. Minun on kuitenkin vaikea sitä välttää: kirja muistuttaa nimittäin meitä elävästi muodon ja sisällön välisestä suhteesta laajemminkin politiikassa, suhteesta, joka - olkoonkin puitteiltaan muuttuneena - edelleenkin on tärkeä. Kun viime viikolla seurasin Englannissa television välityksellä parlamentin avajaisia ja kuningattaren puhetta, jossa hän hallitsijan vallan symbolien ympäröimänä esitti kansakunnalle hallituksensa lähiajan poliittiset tavoitteet, en voinut olla ihmettelemättä miten toisenlainen suhtautuminen seremoniaan voi muualla maailmassa olla. Kun Yhdysvaltain presidentti miljoonien katsojien edessä nostaa oikean kätensä vanhoakseen korkeimman oikeuden presidentille virkavalansa ja tunteja kestävä paraati pitkin Pennsylvania Avenuetta juhlistaa vallanvaihdosta, se korostaa tapahtuman merkitystä ja luo sille kansakunnan silmissä legitimitettä. Kun presidentti Sarkozy heinäkuun 14. päivänä ottaa vastaan Champs Elysées sotilasparaatin, se vahvistaa ranskalaisten mielessä kuvaa suurvallasta, joka harhaisenakin lisää heidän maansa painoarvoa Euroopan Unionissa ja muilla kansainvälisillä foorumeilla.

Eivätkä tämän päivän seremoniat rajoitu paraateihin ja kuninkaallisiin juhlamenoihin. Kansainvälisessä politiikassa voi usein olla yhtä tärkeitä se, kuka jonkin esityksen tekee ja varsinkin missä, kuin se, mikä tuon esityksen yksityiskohtainen sisältö on. Kun Yhdysvaltain keskuspankin Federal Reserven Open Market Committeeen pöytäkirja julkistetaan, jokainen sen sana ja sanamuoto punnitaan tarkasti Wall Streetillä ja maailman muissa finanssikeskuksissa, koska niillä katsotaan olevan normaalia kielenkäyttöä laajempi symboliarvo. Finanssikriisin ollessa pahimmillaan jopa Ben Bernanken solmion värillä oli kuulemma merkityksensä.

Meille katajaisessa ja luterilaisessa Suomen tasavallassa tämä kaikki on nykyisin perin vierasta. Ehkä on hyvä, että olemme vapauttaneet niin valtiolliset johtajamme kuin useimmat muutkin merkkihenkilöt vanhahtavien seremonioiden kahleista ja edellyttäneet heiltä ensisijaisesti vain kansanomaisuutta. Tosinaan tuntuu kuitenkin siltä, että olemme menneet liian pitkälle, sillä jotain siinä on menetetty. Miten muuten selitämme sen innostuksen, millä kansalaisemme seuraavat suuren maailman seremoniaalisia menoja ja jopa vaatimattomien naapurimaittemme kuningashuoneiden kuulumisia, puhumattakaan omista itsenäisyyspäivän juhlistamme. Seremoniat ja symbolikielen käyttö ovat tietenkin ensisijaisesti viihdettä, mutta niillä on myös toinen, vakavampi puoli. Sen ymmärtäminen on niin tulkin kuin lavastajan roolissa tärkeitä. Joskus toivoisi, että Suomessakin löytyisi tälle häviävälle taiteenlajille hiukan suurempaa ymmärrystä; suomalaiselle johtajuudelle ei olisi pahitteeksi pieni lisäannos draamaa, seremoniaa ja karismaa. Siksi Henrika Tandefeltin kirja, erinomaisen historiankertomuksensa lisäksi toimii myös muistutuksena eräästä maailman - niin menneen kuin nykyisen - ulottuvuudesta, joka meillä jää usein liian vähälle huomiolle.

Samalla, kun esitän lämpimät onnitteluni voittajalle, haluan kiittää kaikkia muita loppusuoralle päässeitä kiinnostavista ja nautittavista lukuhetkistä.

Tieto-Finlandian palkintolautakunnan puheenjohtajan, pääjohtaja Pekka Puskan puheenvuoro palkintoehdokkaiden julkistamistilaisuudessa Helsingissä 5.11.2009

Tieto-Finlandian tämän vuoden palkintolautakunnan työ on ollut kiintoisa, haastava ja vaativa. Mutta kokemus on ollut hyvin antoisa. On ollut kiehtovaa ja upeaa huomata, kuinka suuri määrä ja korkeatasoisia tietokirjoja reilun viiden miljoonan asukkaan maassa on voitu tuottaa suomen kielellä ja suomalaisten tekijöiden toimesta. Se osoittaa niitä henkisiä ja aineellisia voimavaroja, joita kansakunnalla on.

Palkintolautakunnalle annetut ohjeet olivat hyvin yksinkertaiset. ”Tieto-Finlandia –palkinto voidaan myöntää ansiokkaalle suomalaiselle tieto- tai oppikirjalle”. Ja ”lautakunta ottaa huomioon edellisen vuoden lautakunnan ehdollepanon jälkeen ilmestyneet uudet tietokirjat”.

Kun lautakunta tiedusteli lisäkriteereitä ehdollepanoa varten, säätiön edustajat totesivat, että muita kriteereitä ei ole. Lautakunnan on yksinkertaisesti täytynyt itse arvioida, mitä ominaisuuksia lautakunta pitää tärkeinä hyvää ”tietokirjaa” ajatellen.

Lautakunnalle esitettiin todella hyvin monenlaisia palkintoehdokaskirjoja. Oli kirjoja, jotka painottuivat mm. historiaan, luontoon, elävien tai edesmenneiden elämäkertoihin, laitosten tai organisaatioiden historiaan, taiteeseen, tietoon ja opastukseen eri elämän aloilla ym.

Oli kirjoja, jotka pohjautuivat yksittäiseen tutkimukseen, laajaan tietojen keruuseen tai kirjoittajien asiantuntemukseen. Oli kirjoja, jotka olivat yhden kirjoittajan ja kirjoja, jotka olivat kirjoittajaryhmien tekemiä. Oli miesten ja naisten kirjoittamia. Oli kirjoja, joissa hyvät valokuvat olivat olennainen osa tärkeää tietoviestiä. Oli kirjoja niin suurten kuin pienempien kustantajien julkaisemina.

Tässä tilanteessa lautakunnan työ ei ollut helppoa. Tilanne oli kuin vanhassa sanonnassa: miten verrata appelsiinia ja banaania? Kumpi on parempi? Oli toinen toisiaan parempia kirjoja, joilla oli eri ulottuvuuksia ja etuja. Lautakunnan mielestä oli 20-30 kirjaa, joista mikä tahansa olisi hyvin voinut tulla kuuden parhaan joukkoon. Ja väheksymättä diktaattorin työtä on selvää, että voittaja näiden kuuden joukosta on mielipidekysymys – kuten on kai tarkoitettukin.

Nyt julkistettavat kuusi ehdokaskirjaa edustavat lautakunnan päätöstä, jonka lautakunta on tehnyt omilla subjektiivisilla kriteereillään. Päätöksessään lautakunta on pyrkinyt katsomaan vain itse kirjaa – ei sen taustaa: kirjoittajia, kustantajia, kieltä ym. Tässä mielessä on ymmärrettävää, että nyt julkistettavat kirjat ovat luonteeltaan varsin erilaisia – ja ehkä kuvaavat tietokirjojen hyvin moninaisia ulottuvuuksia.

Valintalautakunta oli päätöksessään täysin yksimielinen. Haluan omasta puolestani kiittää lautakunnan jäseniä erittäin hyvästä yhteistyöstä. Kiitän myös kaikkia tämän vuoden Tieto-Finlandia -kirjojen lähettäjiä. Ja ennen kaikkea haluan onnitella nyt julkistettavien kuuden kirjan tekijöitä. Samalla vielä uudestaan lohdutan muiden kirjojen tekijöitä: Kovin moni muu lähetetyistä kirjoista olisi yhtä hyvin voinut päästä tähän kuuden joukkoon!

5.11.2009

Valintalautakunnan perustelut palkintoehdokasvalinnoilleen Fakta-Finlandia -tävlingens urvalsnämnds kandidatvalsmotiveringar

Hollmén, Roope: Juuret Karjalassa. Facto

Roope Hollmén tarjoaa monipuolisen ja kattavan perusteoksen Karjalasta, Karjalan historiasta ja karjalaisuudesta. Kysymyksessä on moderni kirja, joka on kirjoitettu tämän päivän tiedoilla ja tämän päivän lukijoille. Se avautuu myös sellaiselle lukijalle, jolla ei ole omaa sidettä menetettyyn maakuntaan. Hollmén ei kerro Karjalasta vain heille, jotka hänen tapaansa etsivät tietoa juuristaan Karjalassa. Hän kirjoittaa myös muille suomalaisille, jotka ovat kiinnostuneita siitä karjalaisuudesta, josta vähitellen on tullut osa yleissuomalaisuutta. Tietoa esitetään havainnollisesti, kiintoisasti ja runsaasti kuvitettuna.

Laurell Seppo (pääkirjoittaja): Valo merellä - Ljuset till havs. Suomen majakat 1753-1906 Finlands fyrar. Päävalokuvaaja Petri Porkola. Ruotsinno Pär-Henrik Sjöström. John Nurmisen Säätö.

Seppo Laurell ja kirjan muu toimituskunta on koonnut asiantuntevan ja hyvin kauniin merkkiteoksen Suomen majakoista. Sanoin, kuvin ja aikaisemmin tuntemattomin alkuperäispiirustuksin kirja kertoo tyhjentävästi itse majakoista, niiden historiasta ja arkkitehtuurista. Kirja ei kuitenkaan rajoitu vain majakkalaitokseen. Asettamalla sen kehitystä kunkin ajan historialliseen viitekehykseen kirja on samalla kertomus merenkulun kehityksestä. Täten teos kuvaa myös ratkaisevan osan maamme kansainvälistymisen historiasta. Se on kertomus siitä, miten Suomi avautui maailmalle.

Seppo Laurell och bokens redaktionsråd presenterar ett vackert tvåspråkigt praktverk. Det berättar inte bara uttömmande om vårt lands fyrar och fyrväsende. Genom att placera fyrväsendets utveckling i sitt historiska sammanhang belyser boken också historien om hur vårt land öppnade sig mot omvärlden.

Maasola, Juha: Kirves. Maahenki

Juha Maasola kirjoittaa erään arkisen välttämättömyyksesineen kautta elävää kulttuurihistoriaa. Kirveeseen kietoutuvien työn kuvausten, siihen liitettyjen tunteiden ja siitä nousevien merkitysten myötä valottuu koko maantieteellisten ja ilmastollisten olosuhteiden sanelema elämäntapamme. Valottamalla tiettyä esinettä, ja sen moninaisia käyttötapoja, Maasola lausuu jotakin hyvin yleistä ihmisistä, ja heidän yrityksestään ja kyvystään selviytyä kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Visuaalisesti hyvin vahvassa kirjassa hänen sanomansa löytää lukijansa.

Parpola, Antti - Åberg, Veijo: Metsävaltio. Metsähallitus ja Suomi 1859-2009. Edita

Antti Parpola ja Veijo Åberg ovat kirjoittaneet yritys- ja laitoshistoriikkien huippuun kuuluvan teoksen. Suomalaisen elämän keskeisiä asioita on metsä, niin elannon kuin virkistykseen näkökulmasta. Kirja kuvaa valtion omistamien metsien hallinnoijan, Metsähallituksen, 150 vuoden historiaa pätevästi, hyvin kuvitettuna ja kauniisti taitettuna. Kirja kertoo ansiokkaasti itse laitoksen ja sen henkilökunnan kehitysvaiheista sekä metsän hyötykäytön ja ympäristövaatimusten jatkuvasta tasapainottamisesta. Sen suurimpiin ansioihin kuuluu kuitenkin laitoksen kehitysvaiheiden peilaaminen ympäröivän yhteiskunnan muutokseen. Tämä tekee kirjasta yhtä paljon suomalaisen metsän kuin metsästä riippuvien suomalaisten historiikin. Metsän kautta kirjoitetaan samalla Suomen modernisoitumisen historiaa.

Tandefelt, Henrika: Borgå 1809. Ceremoni och fest. SLS.

Porvoo 1809. Juhlamenoja ja tanssiaisia. SKS. Suomennos Jussi T. Lappalainen.

Henrika Tandefelt behandlar en mycket känd historisk händelse, men lyckas sprida ett helt nytt ljus över den. Händelserna kring nationens födelse för två hundra år sedan i Borgå väcks till liv genom att granska dem mycket nära, med deltagarnas och den omgivande publikens ögon. Den levande, och med sinnligt valda detaljer kryddade texten, gör att läsaren nästan känner sig själv flyttad tillbaka i tiden. De noggrant dokumenterade praktiska arrangemangen vid sammanträdena belyser politiken, kulturen och det dagliga livet i dåtidens Borgå. Sällan sammanflätas beskrivningen av en stor historisk vändpunkt på ett så njutbart sätt ihop med omvärldens praktiska verklighet.

Henrika Tandefelt käsittelee hyvin tunnetuttua historiallista tapahtumaa, mutta onnistuu tuomaan uutta valoa siihen. Tapahtumat, kun kansakunta syntyi kaksisataa vuotta sitten Porvoossa, herätetään eloon kuvaamalla niitä hyvin läheltä, osallistujien ja ympäröivän väen silmin. Elävällä ja aistikkaasti valikoiduilla yksityiskohdilla maustetulla tekstillä Tandefelt ikään kuin siirtää lukijaa taaksepäin ajassa. Huolellisesti dokumentoidut käytännön järjestelyt valottavat samalla sen ajan porvoolaista politiikkaa, kulttuuria ja jokapäiväistä elämää. Harvoin on historian suurten saumakohtien kuvaamista onnistuttu yhdistämään näin nautittavalla tavalla silloisen ympäröivän maailman todellisuuteen.

Ylikangas, Mikko: Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800-1950. Atena

Mikko Ylikankaan kirja tarjoaa uuden ja yllättävän tietopaketin vähemmän tarkastellusta historiastamme. Huumeet ovat globaali uhka, joita yleensä tarkastellaan nykyaikaisen yhteiskunnan ja globalisaation seurauksena. Ylikangas tuo kuitenkin useimmille tuntemattoman historiallisen näkökulman Suomen nautintoaine- ja riippuvuushistoriaan. Hän kertoo kertomuksen, joka on ristiriidassa perinteisen kansallisen omakuvamme kanssa. Ylikangas osallistuu puheenvuorollaan myös keskusteluun suomalaisuudesta. Huolellisesti kirjoitettu teos avaa uuden ikkunan suomalaiseen elämäntapaan. Huumeiden käytön historian kautta hän luo myös uuden, kiinnostavan risteyskohdan erilaisille ylä- ja alakulttuureille.

Palkintolautakuntaan kuuluivat pääjohtaja Pekka Puska puheenjohtajana, sekä ekonomisti, journalisti Max Arhippainen ja vapaa kirjoittaja Kaarina Hazard.

2008

Marjo T. Nurmisen lähettämä puhe Tieto-Finlandia-tilaisuuteen 20.11.08

Hyvä juhlayleisö

Historian tutkimuksella on vankka asema suomalaisessa tietokirjallisuudessa. Uusia aineistoja etsitään ja löydetään; vanhoja aineistoja tulkitaan uusista näkökulmista. Ja mikä parasta - ainakin kirjoittajalle - eri alojen menneisyyttä käsitteleviä kirjoja myös luetaan!

Tämä juhlahetki osoittaa, että aikaisemmin vain pieniä akateemisia piirejä kiinnostaneet historiat

voivat nousta suuremman yleisön tietoisuuteen. Ryhtyessäni suunnittelemaan kirjaa naisten oppineisuuden historiasta noin kymmenisen vuotta sitten, tiesin, että olin ajautumassa kauaksi vältavirroista. Pohdin oliko länsimaisen ajattelun historiaa ylipäänsä mahdollista kirjoittaa naisten näkökulmasta, ja jos kirja joskus valmistuisi, ketä se kiinnostaisi?

Rohkaistuini ajattelemalla, että tieto, valta ja sukupuoli - kirjani kolme keskeistä teemaa - ovat ajattomia aiheita. Keitä me olemme, mistä me tulemme ja minne me menemme? Kuka päättää, määrittelee ja valvoo? Suuria, mutta loppujen lopuksi ihmisen itselleen ja toisilleen esittämiä kysymyksiä, joihin eri aikoina, eri ihmiset ovat yrittäneet antaa erilaisia vastauksia.

Länsimaisessa aate- ja oppihistoriassa perimmäisiä vastauksia etsivät ja niitä esittävät filosofit ja luonnonfilosofit ovat melkein poikkeuksetta mielletty miehiksi. Mutta eri puolilla akateemista maailmaa tutkijat ovat kuluneen kahdenkymmenen vuoden aikana tuoneet päivän valoon niin paljon uutta aineistoa, että voimme perustellusti sanoa, että ajattelun ja tieteen historia on myös naisten historiaa.

Tiedon julkistaja - suurelle yleisölle kirjoittava tietokirjailija - painii loputtomasti valintojen kanssa. Näistä syntyy kokonaisuus, joka olisi eittämättä erilainen, jos joku toinen olisi ne tehnyt. Olen äärimmäisen iloinen, että teokseni on tavoittanut lukijan - palkintoraadin ja palkinnon myöntäjän - ja otan syvästi kiitollisena vastaan tämän merkittävän huomionosoituksen.

Tämä kirja ei olisi ikinä valmistunut ilman lukuisten ihmisten myötävaikutusta, työtä, uskoa ja ponnisteluja. Esitän suurimmat kiitokseni graafikko Tommi Jokivaaralle, kuvatoimittaja Maria Grönroosille ja kustannustoimittaja Ilkka Karttuselle. WSOY:ssä kirjaani suhtauduttiin alusta pitäen innostuneesti, mistä lämpimät kiitokset kustannustoimittaja Kaisa Kauppilalle, kustannuspäällikkö Sari Forsströmille ja koko kuvatoimituksen, tiedotuksen, markkinoinnin ja kirjapainon väelle, kaikille, jotka ovat olleet kirjani kanssa tekemisissä. Alekski Siltalalle kiitos siitä, että uskoit kirjaan jo silloin, kun paperilla oli vasta muutamia ajatuksia. Akateemiselle kummisedälleni Anto Leikolalle ja kaikille akateemisille lukijoilleni haluan esittää sydämelliset kiitokseni kommentteista ja kannustuksesta. Perhettäni ja kaikkia läheisiäni kiitän olemassa olostanne, koska ilman mielekästä nykyisyyttä tuntuisi mielettömältä tutkia menneisyyttä.

20.11.2008,

Intian valtamereltä, ryhävalaiden ja kaskelottien marraskuiselta kotiseudulta
Teitä kaikkia arvoisat juhlavieraat lämpimästi tervehtien,
Marjo T. Nurminen

PS: Kunpa voisi olla siellä, mutta lentoja ei järjestynyt, niinpä olen vielä täällä. Tämän suurenmoisen huomionosoituksen tuottama mielihyvä ei tosin tunne maantieteellisiä rajoja...

Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuus 20.11.2008

Kirjaporvari Veikko Sonninen:

Hyvät kuulijat!

Olen osallistunut Tieto-Finlandia-palkinnon jakoprosessiin aina palkinnon perustamisesta lähtien. 18 vuoden ajan toimin valinta- ja palkintolautakuntien sihteerinä ja olin mukana valintalautakunnista ja palkitsijoista päätettäessä. Pitkä kokemukseni antoi minulle uskallusta ryhtyä tähän ns. diktaattorin tehtävään, kun minua siihen eläkepäiviltä pyydettiin; vaikka hyvin ymmärsin, etten tietenkään muilta ominaisuuksiltani voinut ylittää lähellekään sitä tasoa kuin edeltäjilläni tässä tehtävässä, vaikkapa vain professori Leena Palotien, metropoliitta Ambrosiuksen tai akateemikko G. H. von Wrightin mainitakseni.

Tiesin siis, että kuuden mahdollisesti laajan ja joka tapauksessa ansiokkaan tietoteoksen lukeminen vajaassa parissa viikossa, luetun sulattelu ja lopuksi päätöksen tekeminen ehkä kiperässäkin valintatilanteessa ei välttämättä olisi lainkaan helppo tehtävä. Sen vuoksi haluankin tässä aivan aluksi kiittää tämänvuotista valintalautakuntaa siitä, että se aivan ratkaisevasti helpotti päätöksentekoaani jättämällä ehdokaslistalta pois sen teoksen, joka olisi saattanut menestyksellä kilpailla ykkössijasta tänään palkittavan kirjan rinnalla. Tarkoitan Panu Rajalan Unio mysticaa, Mika Waltarin elämäkertaa.

Kiitosta eivät sen sijaan ansaitse ne syyt, joiden varjolla lautakunta on ilmeisesti päätöksensä tehnyt. Kyseessähän eivät voi olla kirjalliset syyt, sen joutuneen jokainen Rajalan kirjan ilman sarvia ja hampaista lukenut myöntämään. Kyseessä ovat siis ns. ulkokirjalliset syyt, mitä ne herranimessä sitten lienevätkään.

Tarkemmin ajateltuna, loogiselta kuulostavalta selitys lautakunnan menettelylle löytyy sittenkin kirjallisuudesta, Aksel Sandemosen tuotannosta. Hänen luomansa Janten laki sopii minusta saumattomasti tähän tilanteeseen. Jos läsnäolijoista kaikki eivät ole lainoppineita, kerrattakoon Janten lain pykälät:

1. Älä luule, että sinä olet jotain.
2. Älä luule, että olet yhtä paljon kuin me.
3. Älä luule, että olet viisaampi kuin me.
4. Älä luule, että olet parempi kuin me.
5. Älä luule, että tiedät enemmän kuin me.
6. Älä luule, että olet enemmän kuin me.
7. Älä luule, että sinä kelpaat johonkin.
8. Älä naura meille.
9. Älä luule, että kukaan välittää sinusta.
10. Älä luule, että voit opettaa meille jotain.

(Aksel Sandemose, Pakolainen ylittää jälkensä. Gummerus, 1965. Suom. Rauno Ekholm)

Valintalautakunnilla on toki oikeus vapaasti tehdä päätöksensä, mutta suoranaista mieli- tai ilkeävaltaa tulisi mielestäni pyrkiä välttämään.

Edellä esitetty kritiikki ei millään muotoa vähennä tänään palkintonsa saavan teoksen arvoa. Sen olisi vain suonut tulevan palkituksi enemmän vertaistensa seurassa.

Tämänvuotisen Tieto-Finlandia-palkinnon saa Marjo T. Nurmisen teos Tiedon tyttäret. Tiedon tyttäret kertoo 25 tiedonhaluisen ja lahjakkaan naisen tarinan antiikin ajoilta valistuksen ajan lopulle. Nämä naiset joutuivat uhmaamaan vallitsevia normeja, ja kaikki he kohtasivat vähättelyä ja syrjintää sukupuolensa vuoksi. Tekijän mukaan heitä kaikkia kuitenkin yhdisti suunnaton älyllinen uteliaisuus, ja he löysivät kirjoittamisesta, filosofiasta ja luonnonilmiöiden tutkimisesta loputtomasti haasteita, mielihyvää ja iloa. Se varmasti ainakin osaksi korvasi virallisen arvostuksen puutetta. Kirja kertoo ansioituneiden naisten tarinaa, mutta samalla se myös varsin paljastavasti kertoo miessukupuolen ikaikaisista asenteista, jotka vieläkin eivät valitettavasti kaikilta osiltaan ole toisiksi muuttuneet. Runoilija Hesiodoksen ajattelutavasta löytyy varmasti jälkiä vieläkin, 2500 vuoden kuluttua. Hesiodos opettaa, että jumalat loivat naisen rangaistukseksi miehelle samalla kun he toivat maailmaan taudit, kovan työn ja kuoleman.

Aleksandrialainen Hypatia eli yli 1000 vuotta myöhemmin kuin Hesiodos. Hän oli aikalaistensa silmissä tosi kummajainen naiseksi: hän seurasi isänsä jälkiä matemaatikkona ja tähtitieteilijänä. Siitä tuhtuneena joukko kiihkokristittyjä munkkeja lynkkasi Hypatian kirkossa viiltelemällä ja repimällä hänet kappaleiksi. Kuulostaako tutulta? Mitä tekivätään talebanit viime viikolla happopullojen kanssa Afganistanissa?

Vielä pari esimerkkiä, jos sallitte; loput voitte lukea kirjasta.

Saksalainen Maria Sibylla Merian oli seurannut hyönteisten elämää pikkutyöstä alkaen. 13-vuotiaana hän kirjasi muistiinpanoihinsa tutkimustuloksen, jonka mukaan silkkiperhoset kehittyivät munista toukka- ja koteloitumisvaiheen jälkeen. Havainto oli ainutlaatuinen, sillä vuonna 1660 eurooppalainen tiedeyhteisö luuli vielä perhosten sikiävän mudasta. Maria Sibylla Merian ei kuitenkaan voinut julkistaa löytöään virallisesti, ja kymmenen vuotta myöhemmin samainen havainto kirjattiin kahden miespuolisen tutkijan nimiin. Merian teki elämänmittaisen uran hyönteistutkijana, kuvittajana, tietokirjailijana ja tutkimusmatkailijana, vaikka hän ei sukupuolensa vuoksi koskaan saanut ansaitsemaansa mainetta ja kunniaa tiedeyhteisössä.

Vuonna 1702 nuori nainen nimeltä Maria Winkelmann-Kirch löysi ennen tuntemattoman komeetan, mutta havainto julkistettiin hänen miehensä nimissä. Maria oli virallisesti vain tähtitieteilijä-aviomiehensä assistentti. Kun aviomies kuoli, Maria häädettiin Berliinin akatemiasta, vaikka akatemian rahoitus oli ollut Marian laatimien kalenterien varassa. Myöhemmin samainen akademia tarjosi tähtitieteilijän virkaa Maria Winkelmann-Kirchin pojalle. Tämän pätevyys oli täysin riittämätön, mutta viran saamisen ehtona olikin, että hän ottaisi lahjakkaan äitinsä assistenttikseen. Maria Winkelmann-Kirchin odotettiin jälleen toimivan näkymättömänä ja palkattomana apulaisena miespuoliselle sukulaiselleen.

Kirjailija toivoo esipuheessaan, että naisten tutkimustyöstään saama älyllinen mielihyvä välittyisi kirjan lukijalle. Siinä hän on mielestäni onnistunut. Tiedon tyttäret ei ole katkeransävyinen tilitys historian syrjityistä naisista, vaan sen yleissävy on positiivinen ja innostava. Kirjailija muistuttaa, että oppineet naiset olivat marginaalissa suhteessa miespuolisiin oppineisiin, mutta yhteiskunnalliselta asemaltaan he kuuluivat suhteellisen pieneen etuoikeutettujen joukkoon. Monet heistä toimivat miestensä suuresti arvostamina avustajina tai yhteistyökumppaneina. Monella oli innostava ja kannustava isä, joka panosti tyttärensä koulutukseen. Nämä naiset saivat myös julkista kiitosta, vaikka heitä ei hyväksytty tasavertaisiksi jäseniksi miesten perustamiin tiedeyhteisöihin. Todettakoon, että Marie Curieta, ainoaa luonnontieteilijää, jolle on myönnetty kaksi Nobelin palkintoa, ei koskaan hyväksytty yhdenkään eurooppalaisen tiedeakatemian jäseneksi. Eikä Marie Curie ole mikään haamu esihistoriasta: hän kuoli samana vuonna kuin toinen tämän syksyn Finlandia-diktaattori, Pekka Tarkka, syntyi.

Suuren sivistysmaan raskasta maineviittaa harteillaan kantavan Ranskan tiedeakatemian ovet pysyivät naisilta suljettuina aina vuoteen 1979 asti.

Tiedon tyttäret avaa uuden näkökulman länsimaisen tieteen historiaan; sellaiseen ihmisjoukkoon, joka on jäänyt tai tahtoen jätetty auditorioiden ovien ulkopuolelle kuuntelemaan aplodeja sellaiselle

joukolle, joka ei niitä olisi ansainnut. Tieteentekijöiden joukossa on ollut huomattava määrä merkittävän uran luoneita naisia, joista me emme ole ennen tätä kirjaa - emmekä kaikeksi olisi myöhemminkään - koskaan kuulleet mitään. Heidän elämäntarinansa ovat kiehtovia, ja kirjailija on onnistuneesti liittänyt kuhunkin tarinaan sopivasti ajankuvaa ja yleis- ja kulttuurihistoriallista taustatietoa.

Tiedon tyttäret on harvinainen esimerkki tietokirjasta, jossa kaikki elementit ovat kohdallaan. Kirja tuo uutta tärkeää tietoa suuren yleisön ulottuville, se on sujuvasti kirjoitettu, sen upeat kuvat ja kiinnostavat kuvatestit tukevat ja täydentävät tekstin sisältöä ja kirjan visuaalinen ulkoasu on suorastaan häikäisevän tyylikäs.

Kiitos tästä kirjasta kuuluu tietysti Marjo T. Nurmiselle, jonka vuosikausien työ ja uupumaton tiedonhaku (katsokaapa lähdeluetteloa!) on päätyttyä ansaitsemaansa loisteliaaseen ulkoiseen muotoon. Kiitoksista osansa voi perustellusti ottaa kirjan kustantaja WSOY ja siellä erityisesti kuvatoimituksesta ja kirjan ulkoasusta vastanneet ihmiset.

Valintalautakunnan puheenjohtajan, professori Kaisa Häkkisen puhe Tieto-Finlandia-ehdokkaiden julkistamistilaisuudessa 4.11.2008

Suomessa kirjoitetaan paljon hyviä tietokirjoja, niin paljon, että kaikkia huomion ansaitsevia teoksia on mahdotonta nostaa näyttävästi esiin, palkitsemisesta puhumattakaan. Hyvien kirjojen laadinnassa on kuitenkin jo suunnitteluvaiheessa otettu huomioon se, kenelle ja millaiselle lukijakunnalle kirja on tarkoitettu. Hyvä ja käyttökelpoinen kirja löytää lukijansa ja palvelee heitä arvokkaalla tavalla, vaikka teosta ei nostettaisikaan valtakunnallisen huomion ja juhlinnan kohteeksi. Näin on erityisesti tutkimuskirjallisuuden laita. Suuri yleisö ei juuri koskaan lue tieteellisiä alkuperäistutkimuksia – enkä menisi takuuseen edes yhteiskunnan päättäjistä – vaan niihin sisältyvät tiedon jyvät poimitaan, jos poimitaan, yleistajuisten tietokirjallisuuden tai median kautta.

Siihen aikaan kun suomalaisille alettiin tarjota akateemista koulutusta Suomessa, uskottiin, että kaikki tietämisen arvoinen tieto on jo saavutettu, ja oppineiden tehtävänä oli vain siirtää tuo tieto sellaisenaan sukupolvelta toiselle. Nykyajan tietokirjailijat ovat paljon haastavammassa tilanteessa: tieto lisääntyy koko ajan, saavutettua tietoa arvioidaan kriittisesti yhä uudestaan, sitä korjataan ja täydennetään, ja joskus koetaan tiedon vallankumouksia, jolloin kaadetaan entiset rajat, järjestetään koko kenttä uudestaan ja nähdään vanhatkin asiat uudessa valossa.

Normaali kehitys kulkee siis sillä tavoin, että tieto lisääntyy ja täydentyy entisen pohjalta. Tämä näkyy myös tietokirjoissa. Monet kirjat syntyvät niin, että aiempaa teosta korjataan, laajennetaan tai parannellaan. Uusi kirja on yleensä aina parempi kuin vanha, ja juuri tällä tavoin saattaa kirjoista ajan mittaan hioutua todellisia timantteja. Tieto-Finlandia-ehdokkaita valittaessa on kuitenkin tietoisesti pyritty siihen, että ehdokkaat ovat uusia kirjoja, eivät uudistettuja teoksia. Monet ansiokkaat tietokirjat on siis jouduttu sivuuttamaan tämän periaatteen vuoksi.

Tietokirjat seuraavat aikaansa monin tavoin. Tieto-Finlandia-kilpailuun lähetetyissä teoksissa on suuri joukko kirjoja, jotka on laadittu tietyn merkkivuoden tai merkkitapauksen kunniaksi. Esimerkiksi vuosi 1918 ja Suomen sota ovat mukana monen teoksen voimalla. Aihealoista ylivoimainen ykkönen on historia. Lähes puolet kilpailuun lähetetyistä teoksista käsittelee historiaa jonkin merkkitapauksen, aikakauden, instituution, muun yhteisön tai yksityisen henkilön kannalta. Henkilöhistoriat ovat perinteisesti olleet merkkihenkilöiden elämänselvittelyä, mutta nykyään myös tavallisen pienen ihmisen kohtalo ikuistetaan entistä useammin koskettavan kirjan

muotoon. Huomattavan runsaasti kirjallista huomiota ovat saaneet myös ihmisen mieli ja mielen hallinta. Sen sijaan esimerkiksi luonto ja eläimet, joista useimmat ihmiset ainakin itse ilmoittavat olevansa kiinnostuneita, ovat kilpailuun lähetetyssä tietokirjallisuudessa yllättävän pienenä vähemmistönä. Myös vankkaan asiantuntemukseen perustuvia, teräviä yhteiskunnallisia analyyssejä jäätiin kaipaamaan.

Tieto-Finlandia-raati muistutteli itseään moneen kertaan siitä, että hyvä tietokirja on kokonaisuus. Ei riitä, että kirjassa on hyviä osia, sen on oltava kauttaaltaan hyvä. Se ei tarkoita automaattisesti sitä, että kirjan täytyy olla iso, kallis ja komeasti kuvitettu. Muoto on valittava tarkoituksen mukaan. Tärkeänä periaatteena pidettiin myös sitä, että arvioidaan nimenomaan kirjaa, ei sen tekijää tai aihetta. Niin tylyltä kuin se saattaa tuntuakin, arvokas, kiinnostava aihe ei yksin riitä tekemään kirjasta hyvää tietokirjaa.

Hyvä tietokirja ei ole kertakäyttötavaraa eikä hetken viihdettä. Tiedon hallinta on olennainen osa sekä tietokirjan tekemistä että kirjan käyttämistä. Lukijan kannalta on piinallista, jos kirjasta ei käy ilmi, mihin tieto perustuu, syntykö sinne tänne sirotelluista tiedon katkelmista jotakin järkevää kokonaisuutta ja mistä minkin asian myöhemmin löytää, jos siihen haluaa palata. Tietoa on ja sitä tuotetaan koko ajan lisää huikeita määriä. Tiedon hallinnan ja tehokkaan tiedonhaun merkitys on entistä suurempi. Pyörää ei kannata keksiä yhä uudestaan ja uudestaan.

En tiedä, näkyykö se päällepäin, mutta tämänvuotisen Tieto-Finlandia-raadin jäsenet ovat keskenään hyvin erilaisia tietokirjallisuuden lukijoita. Jari Paavonheimo on kirjastomies, joka tuntee suuren yleisen kirjalliset intressit, Otso Kantokorpi on toimittaja ja kriitikko, joka tuntee myös kustannusmaailmaa ja kirjallisuuden tuottamisen taustoja, minä olen tiukkapipoinen tiedenainen, joka tarkastelee tietokirjallisuutta yhdyssiteenä tieteen ja muun yhteiskunnan välillä. Raadin jäsenet ovat täydentäneet onnistuneesti toisiaan, ja yhteistyö on sujunut loistavasti. Jokaisesta kilpailuun lähetetystä kirjasta on keskusteltu, jokainen raadin jäsen on tuonut keskusteluun omat näkökulmansa, yksikään ehdokas ei ole säästynyt kriittisiltä kommenteilta, ja silti me päädyimme hyvin yksimieliseen tulokseen, ehkäpä välistä hyvinkin tiukan väännön ja kompromissien kautta, mutta päädyimme kuitenkin. Ehdokaskirjat puhukoot itse puolestaan!

Kaisa Häkkinen

Turun yliopiston suomen kielen professori

Tieto-Finlandia-raadin puheenjohtaja

TIETO-FINLANDIA-PALKINTO 2008

Tuomas Hoppu & julkaisuryhmä (toim.), Tampere 1918. (Vapriikki)

Tampere 1918 on Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen ja Tampereen kaupungin museotoimen yhteistyön vakuuttava tulos. Kirja on visuaalisesti vaikuttava, tasapainoinen ja monipuolinen kuvaus sisällissodan tapahtumista Tampereella. Sodan vaiheet taustoitetaan huolellisesti ja kuvataan paitsi taistelevien osapuolten myös siviilien kannalta. Teos täsmentää kuvaa sisällissodasta vankan lähdeaineiston pohjalta. Myös sisällissodan jälkeinen aika tamperelaisten elämässä on huomioitu.

Tampere 1918 liittyy samannimiseen näyttelyyn ja sisältää osin aikaisemmin julkaisematonta kuva-

aineistoa. Teos on kauttaaltaan hyvin kirjoitettu. Tyylikäs ulkoasu ansaitsee erityiskiitoksen. Tekstien ja kuvien soljuvuus tuo 90 vuoden takaiset tapahtumat lukijan lähelle, puhuttelevalla tavalla.

Juhani Koivisto, Tuijotin tulehen kauan. Toivo Kuulan lyhyt ja kiihkeä elämä (WSOY)

Säveltäjä Toivo Kuulaa käsittelevä Tuijotin tulehen kauan on poikkeuksellisen hieno taiteilijaelämäkerta, jossa kohdehenkilön mystifiointi on unohdettu kokonaan. Kuulan musiikin ja hänen elämänvaiheidensa yhteen kietoutuminen on esitetty toisaalta täysin arkisella tasolla, jossa kyse oli usein silkasta toimeentulon varmistamisesta, mutta kantavana juonteena esille nousee kuitenkin väkevästi kirjoitettu rakkaustarina, joka kaikessa romanttisuudessaankin avaa Kuulan tuotantoa aivan uudesta näkökulmasta. Juhani Koivisto ei lankea kliseisiin formuloihin taiteilijan ja muusan suhteista vaan rakentaa osuvan kuvan myös Alma Kuulan elämästä ja palavasta rakkaussuhteesta - unohtamatta sen rosoja ja raadollisuutta.

Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival (Suomen luonnonsuojeluliitto ry ja WSOY)

Laulujoutsenen perintö tarjoaa komean kaaren suomalaisen luonnonsuojelun historiallisista taustoista aina 1800-luvulta nykypäivään. Kirja pureutuu kattavasti sekä aatehistoriaan että niihin käytännön toimiin ja merkittäviin voittoihin, joita tämä vapaaehtoinen kansalaistoiminta on meille tuottanut.

Laaja asiantunteva kirjoittajajoukko on saanut aikaan vertaansa vailla olevan tietopakettin, jonka avulla luonnonsuojelumme voitot - ja tappiot - tulevat taustoitetuiksi. Kirjoittajat eivät ole myöskään peitelleet alalla vallinneita ristiriitoja ja aatteellisia erimielisyyksiä. Lukuisten henkilöesittelyiden myötä kirjassa annetaan myös arkiset kasvot luonnonsuojelulle, joka usein on lähtenyt juhlapuheiden sijaan liikkeelle yksittäisten ihmisten ponnistuksista.

Jorma Lehtola, Laulujen Lappi (Kustannus-Puntsi)

Älkää pelästykö kirjavaa kantta! Sen alta löytyy mykistävän monipuolinen kuvaus laulujen pohjoisesta haavemaasta, jossa rajat katoavat, jossa blandathan sprookit ja puhuthan joskus sekavia, joskus täyttä asiaa, joskus laveasti, joskus niukasti, mutta yleensä osuvasti ja kaikkia osapuolia ymmärtäen. Samalla tulee todistetuksi, ettei vakavasti otettavan tietokirjan tarvitse olla kuivaa asiaproosaa.

Jorma Lehtolan skaala kattaa musiikin lajit kolttien leudd-perinteestä enkelienergiaan ja tyhjenevän Lapin tangoon. Näyttämöt vaihtelevat Tankavaaran kultaviikoista Euroopan oppineiden tutkijankammioihin, tunnelmat Lapin sodan sysimustasta tragiikasta oman itsensä löytämisestä kumpuavaan voimaan ja paloon.

Nurminen, Marjo T., Tiedon tyttäret. Oppineita eurooppalaisia naisia antiikista valistukseen (WSOY)

Järjellä ei ole sukupuolta, mutta vallitsevat ideologiat ja yhteiskuntarakenteet ovat kautta aikojen rajoittaneet naisten mahdollisuuksia henkisten kykyjensä kehittämiseen ja esille tuomiseen. Tiedon tyttäret esittelee 25 lahjakasta naista, jotka ovat kukin omalla tavallaan onnistuneet rikkomaan nämä rajat ja kohoamaan oman aikansa tieteelliseen eliittiin.

Entisaikojen oppineiden naisten asemaa ja saavutuksia olisi vaikea ymmärtää oikeissa mittasuhteissaan, jos kirja rakentuisi pelkistä henkilökuvista. Niinpä Tiedon tyttäret on myös havainnollinen yleisesitys tieteen historian kehitysvaiheista sekä eri aikakausien ajattelutapojen ja moraalikäsitysten yleisistä linjoista. Kuvitus ja kuvatekstit ovat olennainen osa onnistunutta kokonaisuutta.

Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.), Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia (Johnny Kniga)

Ruma sota on rohkeaa kansallista itsetutkiskelua. Teos antaa äänen kokemuksille ja tunnoille perinteisen kansallisen sotahistorian julkisivun takana. Tuoreessa tarkastelussa ovat muun muassa sotasensuuri- ja propaganda, uhraaminen, sodassa käytetyt huumeet, sotilaskarkuruus, poliittiset vangit, sukupuolikulttuuri ja sodan aiheuttama trauma.

Kirjoittajat onnistuvat liikkumaan kansallisesti aroissa aihepiireissä kiihkottomasti, ymmärtäen, mutta suorapuheisesti ja asioita kaunistelematta. Teoksen sodanvastainen humanismi ei ole julistuksellista, vaan se kumpuaa aiheen valinnasta ja sen asiantuntevasta käsittelystä. Tapahtumien kulun sijaan polttopisteessä on yksilö kokemuksineen. Kirjoittajien mukaan tutkijan tärkein ominaisuus on empatia, "kyky ymmärtää erilaisia ihmisiä erilaisissa konteksteissa".

Kirjoittajat peräänkuuluttavat uudenlaista, moni-ilmeisempää sotakeskustelua. Ruma sota avaa keskustelun tuomalla historiassa sivuosaan jääneet äänenpainot osaksi kansakunnan selviytymistarinaa.

2007

2007 Peter von Bagh: Sininen laulu. Itsenäisen Suomen taiteiden tarina (WSOY)

Tieto-Finlandia 11.12.2007

Palkintopuhe / Matti Apunen:

Arvon kirjailijat, hyvä yleisö

Hyvän tietokirjan tunnistaa helposti. Sen tunnistaa siitä, että sitä on lähes mahdotonta heittää pois. Sillä miten kukaan järkevä ihminen voisi heittää pois tai haaskata oikeaa ja todellista tietoa?

Hyvään tietokirjaan kiintyy. Olen huono siteeraamaan ulkomuistista runoja tai romaaneja, mutta voin helposti siteerata lapsuuteni merkkiteosta, "Luonnon Kulusta Kirjaa" vuodelta 1959. Se sanoo: "Asfalttilammikkoon loukkuun joutuneiden eläinten huudot houkuttelivat paikalle muita eläimiä, kuten sapelihammastiikerin, joka oli hirveä peto."

"Luonnon Kultainen Kirja" on fantastinen luonnontieteen perustietokirja vuodelta 1959. Se on läpikotaisen asiallinen ja vakuuttava, mutta - kuten esimerkki osoittaa - sen pidätelty dramaattisuus

ruokki lapsen mielikuvitusta ja uteliaisuutta. Tämä on kaiken tietokirjallisuuden jakamaton perustehtävä.

Tässä lyhyessäni tehtävässäni suomalaisen tietokirjallisuuden vääränä kuninkaana olen etsinyt virkkeitä, jotka saisivat minussa aikaan saman vaikutuksen kuin "Luonnon Kultainen Kirja" joskus 1960-luvulla.

Tehtävä on ollut siis perimmiltään hyvin yksinkertainen: Antakaa minulle jotain mikä kilpailee asfalttilammikkoon kuolevan mammutin ja sapelihammastiikerin kanssa, ja minä annan teille tämänvuotisen Tieto-Finlandian voittajan.

o o o

Kaikesta Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta yli 80 % on tietokirjoja. Se tarkoittaa tuhansia nimikkeitä, historioita, käsikirjoja, pamfletteja. Parhaan kirjan hakeminen näin suuresta ja kirjavasta massasta on jokseenkin sama kuin osoittaisi suosikkisivunsa tuhatsivuisesta kirjasta.

Mutta toisaalta: ei pidä ryhtyä

diktaattoriksi jos aikoo valitella olosuhteita ja pyydellä anteeksi. Olen siis tehnyt jyrkän päätökseni, ja sanelen seuraavaa.

Tämänvuotista Tieto-Finlandiaa valitessani painotin vanhoja tietokirjamaisia hyveitä: luettavuutta, laajaa perspektiiviä ja avaraa maisemaa.

"Luettavuus" on samansukuinen määre kuin ruoan "syötävyyys" tai elokuvan "katsottavuus". Ilman tätä ominaisuutta ei hyvästä aineistosta jää paljon riemuittavaa. Luettavuudella tarkoitan kirjan tyylillistä eheyttä, ja tämän määreen on tarkoitus korostaa erityisesti kustannustoimittajien ja taustatiimin roolia ja arvostaa heidän ammattitaitoaan.

Tyylillisesti hyvä tietokirjailija on kuin hyvä rakastaja. Hän ei hosu eikä höpötä, vaan etenee määrätietoisesti kohti asian ydintä. Hän ei ole suorituskeskeinen, vaan pysähtyy poimimaan merkitseviä yksityiskohtia. Ja ennen kaikkea hän ymmärtää, että hänen tehtävänsä on palvella selkeyttä.

Otan jo nyt esiin Seppo Turusen mainion kirjan "Paviaaneja, punaviiniä ja puutarhanhoitoa". Se on kirjoitettu nautittavalla, konstailemattomalla tyylillä, jossa tekijä antaa tosiasioiden ja selkeiden päälauseiden kuljettaa. Parempaa ohjetta tuskin voi antaa kenellekään asiatekstiä tekevälle toimittajalle tai kirjailijalle.

Usko yksinkertaisiin rakenteisiin ja toteuta niitä.

Laajalla perspektiivillä haluan sanoa, että hyvä tietokirja on aina myös hyvä selailukirja. Se ei vanhene tänä jouluna eikä vielä seuraavillakaan lumilla.

Olen painottanut palkittavan kirjan ensyklopedisia ominaisuuksia.

"Ensyklopedinen" on ilmaus, jonka ammattitaitoinen kustannustoimittaja poistaisi pöydälleen tulleesta tekstistä epäroimättä, mutta käytän sitä silti.

"Tietosanakirjamainen" viittaisi enemmän aakkosjärjestykseen, "ensyklopedisellä" tarkoitan hiukan suurellistakin yritystä ottaa maailma tai suuri asiakokonaisuus haltuun.

Taidan uskoa, että väsymätön

jalkatyö ja sinnikäs tietojen kerääminen ja yhdistely tuottaa lopulta aina suuremman seuraajien joukon kuin hetken palopuhe.

Ensyklopedisia ominaisuuksia oli monissakin ehdokkaissa. Eniten minut yllätti Rea Peltolan ja Vesa Koivun "Pionit". Se on hurmaava teos, joka tekee tutusta kukkapenkkiä kasvista pienen arkipäiväisen mysteerin.

Kirjan ensimmäinen lause kuuluu: "Suuren pioninkukan kannatteluun tarvitaan molemmat kämmenet". Se on kaunis ja tyylikäs aloitus tietokirjalle, teokselle joka antaa hiljaiselle kohteelle hienosti luonteen ja persoonallisuuden.

Se ei kuitenkaan ole valintani Tieto-Finlandian voittajaksi. Eivät myöskään Hannu Mäkelän "Casanova" ja Seppo Zetterbergin "Viron historia". Ne ovat järeitä, perusteellisia teoksia ja epäilemättä tietokirjojen aatelia. Paljastan pääni tekijöiden uutteruuden ja järjestelmällisyyden edessä.

Valitsemani tekijän kanssa olen hetkittäin ollut lujasti eri mieltä, ja joskus epäpuhtaastikin arvostellut hänen näkemyksiään. Siitä huolimatta hänen omistautuminen asialleen on vastustamatonta. Tämän omistautumisen tuloksena syntyneen kirjan rikkaus, ja sen eppinen ja fyysinen paino lopulta musersivat minut alleen.

Tämän vuoden Tieto-Finlandia-palkinnon osoitan Peter von Baghin teokselle "Sininen laulu: Itsenäisen Suomen taiteiden tarina".

o o o

"Sininen laulu" on moniääninen, se on kollaasi tai mosaiikki - miten haluattekaan sitä kutsua. Siinä olennaista on äänten runsaus ja niiden kokonaisuudesta hahmottuu se suuri kuva, jota kutsutaan suomalaiseksi taiteeksi. Tämän pirstaletekniiikan toinen nimi on "Vastuu siirtyy kuulijalle", mutta tässä tapauksessa niin sopii ollakin.

"Sinisen laulun" merkittävin ominaisuus on se, että se ei puhu kohteestaan kuin aikansa eläneestä esineestä, joka "varmaankin merkitsi jotain aikansa ihmisille". "Sinisen laulun" viehättävä ominaisuus on se, että sen kuvaamat kirjat, näytelmät, maalaukset, veistokset, elokuvat, musiikki ja ihmiset ovat vahvasti läsnä, vuosikymmenestä riippumatta.

Von Bagh kuulee ääniä vasemmalta ja oikealta ja kirjoittaa koko kansakunnan kulttuurihistoriaa. Suurten linjojen joukossa on pieniä tarinahelmiä.

Hämeenlinnan vankilassa sodan aikana istuneet kommunistiset naisvangit saivat luvan perustaa kuoron. He lauloivat isänmaallisuudestaan tunnettua V.A. Koskenniemeä, "koska eivät löytäneet mitään muuta hyvää". Poliittiset vangit valitsivat mieluummin taiteen totuuden kuin politiikan totuuden.

Mosaiikkitekniikka palvelee lukijaa, koska se antaa tekstille mahdollisuuden tavattomaan tiiviyyteen. Normaalin taidehistorian sidelauseet ja johdattelut on leikattu pois, ja jäljelle on jäänyt asian ydin. Se antaa tilaisuuden katsoa asiaa korkealta tai silmäntasalta, kuten Veijo Meren pienen pojan kokemuksena, jossa sekoittuvat aikansa ylevä runous ja sodan pelko. Se antaa mahdollisuuden varaumiin, tai Pekka Tarkan tavoin jopa sen myöntämiseen, että hänen ensimmäiset yrityksensä lukea Volter Kilpeä menivät hukkaan.

"Sininen laulu" puhuu "korkeakulttuurista", mutta luontevasti, alentumatta ja ilman akateemista koukeroisuutta. Se ei pyytele varovasti anteeksi kohteensa vaikeaselkoisuutta, koska von Bagh on ymmärtänyt asian oikein - hyvä taide ei ole koskaan elitististä ja monimutkaista. Oikea taide puhuu kirkkaasti ja ymmärrettävästi, ja oikeasta taiteesta puhuvan kirjan on toimittava samoin.

"Sininen laulu" on tyylillisesti hiukan ohennettua von Baghia, mutta niin että tekijän ominaislaatu on tallella. Peter von Bagh on suomen kielen biodiversiteetin kannalta tärkeä mies; hän on jokseenkin omin voimin pelastanut suomen sanavarastoon ilmaukset "lumoava", "suunnaton", "ristivalaisu" ja "nousukasmainen". Näistä olen erityisen kiintynyt viimeksi mainittuun, koska se on niin ladattu, ja se viittaa sosiaalihistoriassa kauas, jonnekin muistin horisontin taakse.

Arkista ja akateemista, hiomatonta ja hienostunutta samassa virkkeessä, ja molemmat ulottuvuudet samalla mutkattomuudella. Tätä on Peter von Bagh omimmillaan.

"Sininen laulu" päättyy Severi Parkon sitaattiin, joka päättäköön myös tämän laulun:

"Olenhan minäkin taipuvainen jumaloimaan ihmisen teknisiä keksintöjä, insinöörintaitoa, mutta kuitenkin todellinen taito tai edes työtekniikka taiteen tai muun kulttuurin alalla ei lähde välineestä. Ehkä se lähtee ihmisaivoista, en minä sitä tiedä."

Parhaat kiitokseni kaikille tekijöille, vilpittömät onnitteluni voittajalle.

Akatemian professori Risto Alapuro Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokkaiden julkistamistilaisuudessa 22.11.2007

Raati sai tänä vuonna perehdyttäväkseen 238 tietokirjaa, mikä on ennätys Tieto-Finlandian historiassa. Se on silti vain pieni osa kaikesta vuoden aikana ilmestyneestä suomalaisten kirjoittamasta lähinnä suomen- tai ruotsinkielisestä tietokirjallisuudesta, jota on kaikkiaan runsaat 6 000 nidettä.

Enemmän tai vähemmän yleistajuista tietoa oli tarjolla mitä moninaisimmilta aloilta ja mitä moninaisimmissa muodoissa julkkisten laihdutusoppaista maailmankaikkeuden pohdiskeluun ja suppeista tietoisuista moniosaisiin toimitettuihin hakuteoksiin ja synteeseihin. Oli upeita kuvateoksia sekä oppeihin ja kokemuksiin perustuvia opaskirjoja, oli kasvi- ja eläinopillista populaaritietoa, neuvoja elämässä selviytymiseen, paikalliskuvauksia, informaatio- ja muuta teknologiaa, kieltä, musiikkia, teatteria ja elokuvaa, kuvataidetta, elämäkertoja, tietosanakirjamaisia yleisteoksia,...

Oli punnittua puhetta ja oli elämän makua. Ja oli monia rakkaudella tehtyjä kirjoja, joista välittyivät tekijöiden intohimo ja paneutuminen.

Varsin runsaasti raati sai tälläkin kertaa luettavakseen historiallista kirjallisuutta, ennen kaikkea poliittista historiaa. Sen painopiste oli toisen maailmansodan ja myös sisällissodan kokemuksissa. Sanon näin, sillä monet olivat ne teokset, joissa poliittisuus väistyi kokemuksellisuuden, tuntojen ja elämysten tieltä.

Ei ole mitään yhtä ja ilmeistä tapaa poimia esiin kuutta 238:sta kovin erilaisesta ja usein kovin yhteismitattomasta teoksesta, jotka tietokirjallisuuden laajaan ja rajoiltaan epämääräiseen kenttään sijoittuvat. Tällaisessa tilanteessa laadun huomioon ottaminen, joka toki on keskeinen mittapuu, ei ole lainkaan yksiselitteinen asia. Niin vaikuttava kuin se sankarillinen kuva, jonka Matti Kuusi aikoinaan parhaasta tietokirjallisuudesta maalasi, onkin, käytännön osviittaa ei sekään anna: "Kömpelöiden tai taitavien tilapäiskynien ja ammattisentaajien vesakosta kohoo yksinäisinä honkina kirjailijoita ja kirjoja, joissa tietämistahdon paine särkee spesiaaliopillisuuden ympyrät ja vie yleisinhimillisesti merkittäviin synteeseihin tai joissa latentti runoilija persoonallisesti hehkutetun tietomateriaalin lävitse ilmentää itseään ja aikaansa."

Tänä vuonna yksinäiset hongat todella kohosivat valinnassamme ylitse muiden. Parhaiksi arvioimamme teokset kantavat nimittäin pääasiassa yhden kirjoittajan leimaa, ja niissä kuuluu selkeästi tekijänsä ääni. Parhaimmistossa se on rohkea ja omaleimainen; se vetää yhteen tietoa, joka nyky-yhteiskunnassa pyrkii pirstaloitumaan ja kätkeytymään anonyymien asiantuntijuuden taakse.

Laatukriteerin ohella olemme pyrkineet ottamaan huomioon sitä aihepiirien vaihtelua, joka tarjottujen teosten joukossa on. Tieto-Finlandia -ehdokkaiksi olemme valinneet seuraavat teokset:

Peter von Bagh, Sininen laulu. Itsenäisen Suomen taiteiden tarina (WSOY)

Kertojen kokemuksista nouseva mutta tekijän vision synnyttämä upea kollaasi. Ilmava ja moniääninen assosiaatioiden leikki mutta myös kokonaisesitys mahdottomasta aiheesta, jossa eri taiteiden lajit ja eri näkökulmat risteävät ja suhteutuvat toisiinsa. On itsenäinen ja tiimityön tukema viimeistelty teksti ja kuvituksen kokonaisuus, joka täydentää samannimistä dokumenttisarjaa, ei ole sen kopio.

Kaarina Davis, Rankka kutsumus. Sairaanhoidajan päiväkirja (Nemo)

Rankka raportti äärimmäisen ajankohtaisesta aiheesta. Näyttää työn kaikessa raadollisuudessaan, sairaanhoidajan hoivasodan etulinjalaisena, joka raataa, purnaa, tekee parhaansa ja lopulta väistyy kuluttavasta ammatista.

Hannu Mäkelä, Casanova eli Giacomo Casanovan tie naisten miehestä kirjailijaksi (Tammi)

"Paras kirjallisuus on sellaista. Se vie matkalle maailmaan, johon kuuluvat kaikki ajat ja maanosat, luonto ja luontokappaleet, ja varsinkin ihmiset, niin edesmenneet kuin yhä elävät. Jokaista meitä yhdistää toiseen ihmiseen lanka, näkymätön. Jotkut langat kulkeutuvat kaukaa, jotkut läheltä, ja mitä vanhemmiksi tulemme, sitä varmemmin myös meistä lähtee säikeitä taakse ja eteen, jonnekin kauas, hahmottomaan ja näkemättömään, mutta niin kauniisti kuultavaan tulevaan." Näin Mäkelä tulee Giacomo Casanovan yhteydessä määritelleeksi ainakin hyvän humanistisen tietokirjallisuuden. Tietokirjoittamisen trendit, subjektiivisuus ja kokemuksellisuus niin kirjoittajan otteissa kuin kohteissa ovat tässä teoksessa esillä, mutta varmoina ja itsestään melua pitämättöminä. Tarina Casanovasta hämmentää kauno- ja tietokirjallisuuden rajoja ja häikäisee niiden yhteisellä maaperällä.

Rea Peltola ja Vesa Koivu, Pionit (Tammi)

Pioni on kukkien kukka, vahva, herkkä ja aistillinen mutta myös tarkoituksenmukainen. Tekijät ovat suomalaisen puutarhakirjoittamisen ja -kuvauksen uudistajia, jotka ovat kehittäneet brittiläisessä ja ruotsalaisessa kirjallisuudessa ja lehdistössä vakiintuneen kulttuurihistoriallisen,

esteettisen ja asiallisen puutarhakirjoittamisen suomalaisen hybridin. Sille lyö leimansa vauhdikas sanankäyttö, syvä taustatyö ja kompromissiton visuaalisuus. Puutarha ja puutarhakirjoittaminen ovat osa kulttuurihistoriaa - kasvien reitit ja jalostuksen historia kertovat luonnon hahmottamisen ja kultivoinnin menneisyydestä, ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Vuoden kauneimpiin kuuluvan tietokirjan lisäksi käsissämme on kattava käsikirja, järkevä opas ja itsenäinen tutkimus lajeista ja lajikkeista.

Seppo Turunen, Paviaaneja, punaviiniä ja puutarhanhoitoa. Esseitä ihmisen biologiasta (Tammi)

Korkeasaaren eläintarhan johtaja on kirjoittanut viisaan johdatuksen biologisen ihmiskuvan perusteisiin, joiden ymmärtäminen on edellytys sekä inhimillisyyden ja eläimellisyyden erojen että niiden yhtäläisyyksien paikantamiseen. Maassa, jossa kolmannes väestöstä selittää kehitystä evoluutioteorian sijasta erilaisilla uskomusjärjestelmillä, Turusen kaltaista keskustelijaa ja tietokirjailijaa tarvitaan. Ihminen on empaattinen mutta myös uskonnollinen apina. Merkitystä ja arvoa löytyy luonnon monimuotoisuuden, eliömaailman rytmien, aistien ja rakkauden biologiasta - luonnon kirjaa lukemalla. Kansanvalistajana Turunen osallistuu myös keskusteluun kohtuullisista elämäntavoista ja ihmiskunnan ekologisesta vastuusta.

Seppo Zetterberg, Viron historia (SKS)

Kokonaisesitys ja -näkemys ja samalla perusteos, jonka kaltaista ja laajuista ei löydy muualta, ei myöskään Virosta. Lavea sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen näkökulma asettaa kehityksen paljon laajempiin yhteyksiin, kuin on laita usein lähinnä poliittiseen historiaan keskittyvissä esityksissä. Ymmärtämystä palvelee menneiden vuosisatojen ja Viron sivistyksen pitkäaikaisuuden korostaminen; ne nousevat etualalle äskettäisten vaiheiden sijasta.

Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaat 22.11.2007

Valintalautakunnan perustelut:

Peter von Bagh, Sininen laulu. Itsenäisen Suomen taiteiden tarina (WSOY)

Kertojien kokemuksista nouseva mutta tekijän vision synnyttämä upea kollaasi. Ilmava ja moniääninen assosiaatioiden leikki mutta myös kokonaisesitys mahdolluttomasta aiheesta, jossa eri taiteiden lajit ja eri näkökulmat risteävät ja suhteutuvat toisiinsa. On itsenäinen ja tiimityön tukema viimeistelty teksti ja kuvituksen kokonaisuus, joka täydentää samannimistä dokumenttisarjaa, ei ole sen kopio.

Kaarina Davis, Rankka kutsumus. Sairaanhoidajan päiväkirja (Nemo)

Rankka raportti äärimmäisen ajankohtaisesta aiheesta. Näyttää työn kaikessa raadollisuudessaan, sairaanhoidajan hoivasodan etulinjalaisena, joka raataa, purnaa, tekee parhaansa ja lopulta väistyy kuluttavasta ammatista.

Hannu Mäkelä, Casanova eli Giacomo Casanovan tie naisten miehestä kirjailijaksi (Tammi)

"Paras kirjallisuus on sellaista. Se vie matkalle maailmaan, johon kuuluvat kaikki ajat ja maanosat, luonto ja luontokappaleet, ja varsinkin ihmiset, niin edesmenneet kuin yhä elävät. Jokaista meitä yhdistää toiseen ihmiseen lanka, näkymätön. Jotkut langat kulkeutuvat kaukaa, jotkut läheltä, ja mitä vanhemmiksi tulemme, sitä varmemmin myös meistä lähtee säikeitä taakse ja eteen, jonnekin kauas, hahmottomaan ja näkemättömään, mutta niin kauniisti kuultavaan tulevaan." Näin Mäkelä tulee Giacomo Casanovan yhteydessä määritelleeksi ainakin hyvän humanistisen tietokirjallisuuden. Tietokirjoittamisen trendit, subjektiivisuus ja kokemuksellisuus niin kirjoittajan

otteissa kuin kohteissa ovat tässä teoksessa esillä, mutta varmoina ja itsestään melua pitämättöminä. Tarina Casanovasta hämmentää kauno- ja tietokirjallisuuden rajoja ja häikäisee niiden yhteisellä maaperällä.

Rea Peltola ja Vesa Koivu, Pionit (Tammi)

Pioni on kukkien kukka, vahva, herkkä ja aistillinen mutta myös tarkoituksenmukainen. Tekijät ovat suomalaisen puutarhakirjoittamisen ja -kuvauksen uudistajia, jotka ovat kehittäneet brittiläisessä ja ruotsalaisessa kirjallisuudessa ja lehdistössä vakiintuneen kulttuurihistoriallisen, esteettisen ja asiallisen puutarhakirjoittamisen suomalaisen hybridin. Sille lyö leimansa vauhdikas sanankäyttö, syvä taustatyö ja kompromissiton visuaalisuus. Puutarha ja puutarhakirjoittaminen ovat osa kulttuurihistoriaa - kasvien reitit ja jalostuksen historia kertovat luonnon hahmottamisen ja kultivoinnin menneisyydestä, ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Vuoden kauneimpiin kuuluvan tietokirjan lisäksi käsissämme on kattava käsikirja, järkevä opas ja itsenäinen tutkimus lajeista ja lajikkeista.

Seppo Turunen, Paviaaneja, punaviiniä ja puutarhanhoitoa. Esseitä ihmisen biologiasta (Tammi)

Korkeasaaren eläintarhan johtaja on kirjoittanut viisaan johdatuksen biologisen ihmiskuvan perusteisiin, joiden ymmärtäminen on edellytys sekä inhimillisyyden ja eläimellisyyden erojen että niiden yhtäläisyyksien paikantamiseen. Maassa, jossa kolmannes väestöstä selittää kehitystä evoluutioteorian sijasta erilaisilla uskomusjärjestelmillä, Turusen kaltaista keskustelijaa ja tietokirjailijaa tarvitaan. Ihminen on empaattinen mutta myös uskonnollinen apina. Merkitystä ja arvoa löytyy luonnon monimuotoisuuden, eliömaailman rytmien, aistien ja rakkauden biologiasta - luonnon kirjaa lukemalla. Kansanvalistajana Turunen osallistuu myös keskusteluun kohtuullisista elämäntavoista ja ihmiskunnan ekologisesta vastuusta.

Seppo Zetterberg, Viron historia (SKS)

Kokonaisesitys ja -näkemys ja samalla perusteos, jonka kaltaista ja laajuista ei löydy muualta, ei myöskään Virosta. Lavea sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen näkökulma asettaa kehityksen paljon laajempiin yhteyksiin, kuin on laita usein lähinnä poliittiseen historiaan keskittyvissä esityksissä. Ymmärtämystä palvelee menneiden vuosisatojen ja Viron sivistyksen pitkäaikaisuuden korostaminen; ne nousevat etualalle äskettäisten vaiheiden sijasta.

2006

Erkki Tuomioja, Tieto-Finlandian jakotilaisuus 14.12. 2006 Helsinki

Minulla ei ole kokemusta tällaisista tilanteista, eikä oikein tilaisuuksistakaan. Muistan vain olleeni 70-luvulla Pohjoismaiden neuvoston jäsenenä tilaisuudessa, jossa Veijo Meri sai Pohjoismaisen kirjallisuuspalkinnon. Mieleeni on jäänyt palkitun ikimuistoinen avaus synkällä suomalaisruotsilla: "Jag tackar för detta pris." Meri sanoi muutakin, mutta vain tämä on jäänyt muistiini. Epäilen että samoin käy teillekin.

Tieto-Finlandia on tänä vuonna annettu teoksesta, joka on ainakin siinä suhteessa ajankohtainen, että se liittyy eri tahoilla ja tasoilla käytävään keskusteluun menneisyyden hallinnasta ja oikeista

historiantulkinnosta. On ehkä oireellista, että saksankielinen alkutermin "vergangenheitsbewältigung" ei luontevasti käänny kovin monelle muulle kielelle suomen lisäksi - ei ainakaan englanniksi, jolla kirjani on alunperin kirjoitettu.

Kaikkien maiden, kansallisuuksien ja uskontojen historiasta löytyy synkkiä jaksoja ja tapahtumia. Yleisin tapa käsitellä näitä on ollut vaikeneminen, unohtaminen, parhain päin selittäminen tai suoranainen väristeleminen. Siinä missä Saksa toisen maailmansodan jälkeen on hyvä esimerkki tuskaisen menneisyyden avoimesta kohtaamisesta, ovat huonoja nykyinen Venäjä ja Japani, joissa oman vähemmän mairittelevan historian käsittelijät kohtaavat suuria vaikeuksia.

Historioitsijana olen tietysti aina tyytyväinen silloin kun historian tuntemusta ja hallintaa pidetään tärkeänä, eikä ainoastaan joidenkin kiistanalaisimpien tapahtumien ja jaksojen osalta. Pidän sitä tärkeänä myös politiikassa ja poliitikoille, ja olen korostanut, että se joka ei tunne historiaa ei myöskään voi nähdä tulevaisuutta eikä siihen vaikuttaa. Erityisen huolissani olen ollut siitä, että meillekin on kasvamassa sukupolvi, jonka enemmistö ei tunne eikä ymmärrä historiaa, ja jonka nykyisyys määräytyy vain tarjolla olevan pätkätyön ja pätkäsitoutuneisuuden mukaan, ilman sen enempää menneisyyteen kuin tulevaisuuteen ulottuvaa näkemyksellistä elämänkaarta.

Jos historia onkin politiikanteon tärkeä ja välttämätön perusta, sen ei kuitenkaan tule olla politiikanteon kohde. Aivan viime aikoinakin on nähty esimerkkejä siitä, miten parlamentteja, hallituksia ja viranomaisia vaaditaan määrittämään auktoratiivisesti mikä on "oikeata" historiantulkintaa tai, mikä vielä vaarallisempaa, kriminalisoimaan sen mitä pidetään "väärän" historiantulkinnan esittämisenä.

Monista maista löytyy lakeja, jotka kriminalisoivat juutalaisten sodanaikaisen joukkotuhon, holokaustin, kieltämisen, eivätkä tällaiset lait ole jääneet vain kuolleeksi kirjaimiksi. Saman mallin mukaisesti Ranskan kansalliskokous on hiljattain säätänyt lain, joka kriminalisoisi Turkissa ensimmäisen maailmansodan aikana toimeenpannun armenialaisten kansanmurhan kieltämisen. Samansukuinen on myös ruotsalaisen toimittajan Henrik Arnstadin vaatimus, että Suomen ulkoministeriö on pantava pakkokurssille Suomen sodanaikaista politiikkaa väärin kuvaavien näkemysten pois kitkemiseksi.

Historia ei koskaan ole vain yhden totuuden ja oikean tulkinnan asia, vaikka historian faktoista onkin - niin kuin eksaktisemmissakin tieteissä - mahdollisuus päästä yleisesti ja yhteisesti hyväksytyyn käsitykseen, jonka vääräksi osoittamisen todistustaakka jää sen haastajille.

Tällaiseen historioitsijoiden ja muiden avoimessa yhteiskunnassa harjoittamaan itsetutkiskeluun ja siitä käytävään keskusteluun ei hallitusten tai lainsäätäjien ole syytä vallanhaltijoina sekaantua, ei edes kurssittamalla virkamiehiä "oikeista" ja "vääristä" historiantulkinnosta.

Käytin tietoisesti sanaa vallanhaltijoina, sillä poliitikkojen historiaa ja siitä käytävää keskustelua kohtaan osoittama kiinnostus ei muutoin ole suinkaan kielteistä, vaan päinvastoin toivottavaa. Odotan ja toivon poliitikoilta selkeää aatteellisuuttakin, mutta en sitä että "väärät" aatteet julistettaisiin pannaan (erotuksena niiden nimissä suoritetuista rikoksista).

On kylläkin totta, että esim. holokaustin kieltäminen on lähes yksinomaan antisemitismin ilmaus, mutta sellaisena sen käsittelyyn riittävät muut rasismien sekä etnisiin ryhmiin kohdistuvan loukkaamisen ja vainoihin yllyttämisen kieltävät lait.

Arvoisat kuulijat,

kommunismien romahdus on ollut sellainen mullistava historiallinen käänne, että se on myös vaikuttanut voimakkaasti historiantutkimukseen ja -tulkintoihin. Minkä tahansa totalitaristisen vallankäytön romahdus on yleensä merkinnyt sitä, että tällaisten järjestelmien pönkittämiseen käytetty tiedon salaaminen ja vääristäminen myös loppuu ja siihen käytetyt menetelmät ja sitä varten kerätty tieto tulevat julkisiksi.

Totalitääristen järjestelmien arkistojen avautuminen on aina tietenkin tervetullut asia, mutta vaatii myös niiden vastuullista käyttöä. Tällaisiin tilanteisiin liittynyt ryöstöviljely, sensaatiohakuisuus ja poliittinen kosto ovat myös voineet tuottaa inhimillisiä tragedioita, jotka ovat saattaneet kohdata aivan syyttömiäkin ihmisiä.

Turhan monet tutkijatkin ovat hullaantuneet päästessään käsiksi aiemmin salattuun turvallisuuspoliisin tai tiedustelulaitosten aineistoon ja unohtaneet aina, ja ehkä juuri tällaisen aineiston kanssa erityisen tarpeellisen lähdekritiikin. Tämä koskee myös tällaisen aineiston ajankohtaista käyttöä poliittisessa päätöksenteossa, kuten monet meneillään olevat, vääristellyn ja vääristelevän tiedusteluaineiston varassa aloitetut sodat ja kärjistyneet kriisit osoittavat.

Kritiikki on tarpeen senkin vuoksi, että julkisuuteen päästetty aineisto on usein edelleenkin puutteellista ja tarkoituksenmukaisesti valikoitua. Neuvostoajan arkistot ovat tunnetusti vieläkin vain osin avoimia, seikka johon myös "Häivähdystä" kirjoittaessani kirjassa selostetulla tavalla törmäsin.

Hella Wuolijoki poistui joukostamme jo liki 40 vuotta ennen Neuvostoliiton romahdusta. Sekin edesauttaa sitä, että hänen toimintaansa ja motiivejaan on mahdollista arvioida ilman sellaisia rajoitteita ja vaikuttimia, jotka liittyvät pitempään vaikuttaneiden tai vieläkin politiikassa mukana olevien ihmisten toimien arviointiin.

Suomessakin on esitetty vaatimuksia "totuuskomissioista" tai vastaavista menettelyistä, joilla Suomen sodanjälkeisen politiikan neuvostokytkeä, suomettumismielmiä ja taistolaisliikettä arvioitaisiin. On kuitenkin syytä suhtautua varauksellisesti kaikkiin uusiin jonkinlaisiin historian erityistutkimuksiin muistuttaviin ratkaisuihin. Torjuttava ne on silloin, jos jo niiden lähtökohtana on halu syyllisten etsintään ja tuomioiden jakamiseen.

Tietenkin tällainen, myös ja nimenomaan näihin mainittuihin lähivuosisikymmenten suomalaismielisiin kohdistuva arviointi on aina tärkeää ja perusteltua. Se tehtävä kuuluu kuitenkin ensisijaisesti historiantutkijoille. Poliitikoilta voi edellyttää, että he tukevat ja rohkaisevat tutkijoita tarttumaan arkoinakin pidettyihin aiheisiin varmistamalla arkistojen avoimuuden ja myös sellaisilla resurssointiratkaisuilla joita Suomen sotaturmien selvittämisprojekti edustaa.

Tällä en ole ilmoittautumassa johonkin mahdolliseen uuteen projektiin tutkijaksi. Mutta niin kuin kaikilla historianharrastajilla, on minullakin mielessäni useita erilaisia aihioita, joita tilaisuuden tullen haluaisin kehittää kirjalliseksi töiksi, sekä tämän työn avaamista sivujuonista ja herätteistä että siihen liittymättömistä aiheista. Kiitän siis tästä palkitsemisesta myös siksi, että se antaa vahvaa rohkaisua jatkaa työtä historiantutkimuksenkin piirissä.

Tieto-Finlandia-palkinnon 2006 jakotilaisuus 14.12.2006

Suomen Akatemian pääjohtaja Raimo Väyrysen puhe tilaisuudessa

Tietokirjapalkinnon jakajaksi joutunut henkilö ei voi välttää pohtimasta hyvän tietokirjan kriteereitä ja oman arvionsa perusteita. Hyvälle tietokirjalle ei ole mitään yhtenäistä mallia, eikä ainoaa oikeaa ratkaisua. Lukijana valitsijaa ohjaavat luonnollisesti hänen henkilökohtainen taustansa, asiantuntemuksen luonne ja myös mieltymyksensä. Silti valinta ei saa eikä voi olla mielivaltaisen, vaan sen täytyy olla läpinäkyvä. Muidenkin lukijoiden on pystyttävä muodostamaan oma käsityksensä siitä, onko tehdyille valinnalle olemassa riittävän selkeät perusteet. On väistämätöntä, että monien mielestä lopputulos on joka tapauksessa väärä, mutta siitä huolimatta tehtävään on tartuttava "without fear or favor".

Tietokirja ei ole tietenkään sama asia kuin tieteellinen teos. Mielestäni hyvässä tietokirjassa täytyy olla tietty analyttinen ote, joka pitää sen koossa. Pelkät taulukot ja kartat antavat kyllä informaatiota, mutta niistä puuttuu hyvän tietokirjan ydin: tarina, joka vie tekstiä eteenpäin. Sen vuoksi myöskään hakuteos ei ole sellaisenaan hyvä tietokirja, ellei se anna samalla avaimia esitetyn tiedon tulkintaan. Arviossani en ole kiinnittänyt erityistä huomiota teosten graafisiin ominaisuuksiin.

Hyvän tietokirjan on oltava yleisteos siinä mielessä, että siitä pystyvät nauttimaan nekin, joilla ei ole erityispätevyyttä alueella. Voitanee vielä lisätä, että hyvässä (tieto)kirjassa on usein yllätysmomenteja, jotka avaavat lukijan silmiä uudelle ja odottamattomalle. Pahitteeksi ei ole myöskään tutkimuskohteen kriittinen käsittely, oli kyse sitten yhteiskunnallisesta kysymyksestä, historiallisesta ilmiöstä tai yksittäisestä henkilöstä.

Petri Neuvonen on toimittanut useiden muiden asiantuntijoiden avulla teoksen "Kerrostalot 1880-2000 - Arkkitehtuuri, rakennustekniikka, korjaaminen" (Rakennustieto Oy). Teksti ja erittäin runsas ja laadukas kuva-aineisto on järjestetty kronologisesti viiteen periodiin, jonka rakentamisen ominaispiirteet käydään läpi rakennepiirteitä ja tyylisuuntia luokittelemalla. Lukija saa kirjasta hyvin yksityiskohtaisen käsityksen siitä, kuinka välipohjat, porrashuoneet, ikkunat, parvekkeet ja monet muut kerrostalojen osatekijät ovat kehittyneet reilun sadan vuoden aikana. Liikkuessaan tai asuessaan kerrostaloluokalla tämän kirjan lukenut katsoo näitä taloja uudella silmällä. Voi tosin olla, että rakentamisen suuret linjat ja taloudelliset taustatekijät välillä hieman peittyvät yksityiskohtien runsauteen.

Eero Saarenheimo on kirjassaan "Casanova ja Sprengporten. Kirjastonhoitajan ja kenraalin viimeiset vuodet" (Tammi) kuvannut kahden epätavallisen miehen välistä epätavallista suhdetta 1700-luvun poliittisessa ja kulttuurisessa ilmapiirissä. Kyse ei ole niinkään kaksoiselämäkerrasta kuin sosiaalisten suhteiden kuvauksesta, jossa on päähenkilöiden lisäksi mukana monia muitakin henkilöitä, sekä ylhäisiä että alhaisia. Kirjan perustana olevan aineiston kokoaminen on vaatinut erityisiä ponnistuksia eri puolilla Eurooppaa ja erityisesti Keski-Euroopan kirjastoissa, linnoissa ja kylpyläkaupungeissa. "Casanova ja Sprengporten" antaa näistä henkilöistä hyvin nyansoidun kuvan verrattuna heihin liittyviin usein kaavoittuneisiin käsityksiin naistenmiehenä ja maanpetturina. Pikemminkin teos on kuvaus siitä, kuinka kaksi vanhenevaa ja urallaan sivuraiteelle ajautunutta miestä pyrkii hankkimaan filosofista sisältöä elämälleen.

Satu Salonen on kirjassaan "Sairaana hyvä potilas" (Duodecim) laatinut omienkin kokemustensa pohjalta opaskirjan potilaille, koska "sairastaminen on taitolaji". Hän erittelee monipuolisesti muun muassa potilaan ja lääkärin välisiä suhteita, potilaan monta kertaa ristiriitaista asemaa yhteiskunnan

byrokratiassa ja lainsäädännössä sekä vaihtoehtoisia hoitomuotoja. Kirjassa on paljon vakavaa asiaa sekä käytännöllisiä ja eettisiä ohjeita potilaalle, mutta myös elämäkokemuksen tuomaa huumoria ja viisautta. Kirja korostaa potilaan omaa aloitteellisuutta ja tarvetta valmistautua riittävän ajoissa tulossa oleviin terveystilanteisiin: "minkä terveenä oppii, sen sairaana taitaa". Kirjoittaja esittää perusteltua ja omistakin kokemuksista lähtevää arvostelua nykyisen terveydenhuoltojärjestelmän vinoutumiin kuitenkin ilman, että kirjasta tulee valitusvirttä.

Caterina Stenius paneutuu syvälle musiikin maailmaan teoksessa "Chaconne. En bok om Magnus Lindberg och den nya musiken" (Söderströms), joka on ilmestynyt myös suomeksi "Magnus Lindberg ja uusi musiikki" (WSOY, kääntäjä Caj Westerberg). Kyseessä on vain väljässä mielessä elämäkerta kansainvälisesti erittäin tunnustetusta ja aktiivisesta luomisvaiheesta olevasta uuden musiikin säveltäjästä. Tämän lisäksi kirja on myös essee yhdestä suomalaisesta modernin ja klassisen musiikin sukupolvesta, heidän sosiaalisesta yhteisöstään, joka on luonut vahvan kansainvälisen ulottuvuuden toiminnalleen. Kirjan sosiaalista ulottuvuutta korostaa kaunis kuvaus sukuyhteisöstä ja sen merkityksestä taiteilijalle. Lopulta "Chaconne" antaa kuvan siitä, millaisen älyllisen ja teknisen prosessin kautta Lindbergin sävellykset syntyvät. Kirja tarjoaa mielenkiintoisen joskin polveilevan kehityskertomuksen, jonka lopputulosta on vielä ennenaikaista kirjoittaa.

Ilmari Susiluoto on käsitellyt teoksessaan "Suuruuden laskuoppi. Venäläisen tietoyhteiskunnan synty ja kehitys" (WSOY) systeemiteorian asemaa Neuvostoliitossa ja Venäjällä sekä sen yhteyksiä maan politiikkaan ja ideologiaan. Tutkimus osoittaa sen, kuinka systeemiteoria ja kybernetiikka koettiin poliittisesti vaaralliseksi ja sen kehittäjät vaiennettiin samalla kun tarvittiin uutta teknologiaa kylmän sodan aikaisessa suurvaltakilpailussa. Neuvostoliiton sotilas-teolliseen kompleksiin syntyi "suljettu tietoyhteiskunta", jolla oli vain rajalliset mahdollisuudet omavoimaiseen tieteelliseen evoluutioon. Siksi pyrittiin hyödyntämään laillisin ja laittomin keinoin läntistä tietotekniikkaa. Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi samalla suljetun tietoyhteiskuntamallin romahtamista ja parhaiden asiantuntijoiden siirtymistä länteen (tässä murroksessa oli suomalaisiakin ulottuvuuksia). Vaikka Venäjä on nykyään it-alalla pahasti länttä jäljessä, niin maan historia osoittaa tutkijoiden kyenneen tekemään merkittäviä keksintöjä kiertämällä järjestelmän luomia rajoitteita. Pitkä teknologinen perinne antaa lupauksia, että aito venäläinen informaatioyhteiskunta olisi joskus luotavissa. Susiluodon teos on kirjoitettu eloisesti ja se problematisoi aidosti neuvostoyhteiskunnan anomaalisia piirteitä.

Erkki Tuomioja saanut pitkäaikaisen työn jälkeen valmiiksi sukuunsa liittyvän kaksoiselämäkerran "Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa" (Tammi). Teos on alun perin kirjoitettu englanniksi ("A Delicate Shade of Pink", kääntäjä Heikki Eskelinen) ja se on ilmestynyt myös viroksi. Kirja perustuu suhteellisen laajoihin arkistotutkimuksiin, vaikka osa aineistosta on kirjoittajan kovista yrityksistä huolimatta edelleenkin ulkomailla lukkojen takana. Kirjan keskeisenä teemana on Wuolijoen poliittinen ja kirjallinen toiminta sekä liiketoiminnan ylä- ja alamäet. Salme Pekkalan (Dutt) toiminta brittiläisen ja eurooppalaisen kommunismin palveluksessa jää teoksessa vähemmälle huomiolle. Kirja tuo uutta tietoa Wuolijoen kansainvälisestä toiminnasta ja sijoittaa hänen henkilökohtaiset ratkaisunsa kunkin ajankohdan kansalliseen ja kansainväliseen yhteyteen. Harvalla sisarparilla on ollut yhtä kirjava elämäankaari kuin Murrikin siskoksilla, joiden kokemukset on nyt kirjattu muistiin.

Tieto-Finlandia-palkintoa varten on jätetty arvioitavaksi kaikkiaan 206 julkaisua, joista liki puolet käsittelee historiaa tai ovat elämäkertoja. Tällä tilastollisella seikalla ei pidä sinänsä olla mitään yhteyttä palkittavan tietokirjan aihepiirin kanssa. Silti olen päättänyt palkita historiallisen teoksen, valtiotieteen tohtori Erkki Tuomiojan tutkimuksen "Häivähdys punaista". Ei ole pelkkää rituaalia

sanoa, että valinta on ollut minulle äärimmäisen vaikea ja jos mahdollista, niin olisin jakanut sen ainakin kahteen osaan.

Perusteena ratkaisulleni on ennen kaikkea se, että Tuomioja on onnistunut kokoamaan tutkimuksensa kohteista ja erityisesti heidän kansainvälisistä yhteyksistään paljon uutta tietoa, joka valaisee myös yleisemmin Suomen poliittista historiaa. "Häivähdys punaista" osoittaa omasta näkökulmastaan, kuinka aktiivisia olivat suomalaisten kommunistien ja eräiden kulttuurihenkilöiden kansainväliset poliittiset suhteet ja kuinka toimeliaita varsinkin brittikommunistit olivat Suomessa, varsinkin sukuyhteyksien ja toisaalta Ruotsin kautta.

Tuomiojan teksti pitää myös terveellistä etäisyyttä Wuolijoen poliittisiin valintoihin ja tämän niille antamiin selityksiin. Hän osoittaa Wuolijoen olevan välillä omissa selityksissään epäluotettava ja usein liioittelevan omaa poliittista merkitystään. Ilmeiseltä vaikuttaa, että Wuolijoelle ei henkilökohtaisesti riittänyt menestyminen kirjailijana ja ensimmäisen maailmansodan poikkeusoloissa liikenaishenkenä, vaan hän halusi jäädä myös poliittiseen historian Suomen (ja Viron) pelastajana. Tämä merkitsi hänen strategiassaan läheisiä yhteyksiä neuvostoliittolaisiin tiedustelupalveluihin niin, että ajoittain voidaan todella puhua maanpetoksellisesta toiminnasta. Wuolijoen ajattelussa heijastuu ajoittain merkillinen kognitiivinen dissonanssi hänen itsensä kokemien motiivien ja käytännön toiminnan välillä.

Hella Wuolijoella oli puolen vuosisadan aikana likeiset suhteet useimpiin suomalaisiin poliittisiin vaikuttajiin. Osa heistä oli nostamassa häntä heti jatkosodan jälkeen Yleisradion pääjohtajaksi ja eduskuntaan. Erityisesti porvariston ja sosiaalidemokraattien päävirrassa hän oli osan suuttanut niin, että suunnan muuttuessa 1940-luvun lopulla hänellä ei ollut enää poliittista tulevaisuutta.

"Häivähdys punaista" sisältää toki kuvauksia myös suhteellisen hyvin tunnetuista seikoista kuten Brechtin ja Wuolijoen kirjallinen suhde sekä Kerttu Nuortevan tapaus. Luulen kuitenkin, että nykyaikaisilla ei ole kaiken kaikkiaan luotavissa tätä täsmällisempää kuvaa Hella Wuolijoen poliittisesta toiminnasta ja sen kiistanalaisesta luonteesta. Kirja on myös rakenteeltaan selkeä kokonaisuus ja sen käännösteksti sujuvaa. Erkki Tuomioja ei ole kirjoittanut sukukronikkaa, vaan etäisyyttä hakevalla kriittisen tutkijan otteella analyysin Suomen poliittisen historian yhdestä mielenkiintoisesta ulottuvuudesta.

Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokkaiden julkistamistilaisuus, Helsinki, 23.11.2006

Valintalautakunnan puheenjohtaja, dosentti Anna Rotkirch

Tieto-Finlandia -raati sai arvioitavaksi yhteensä 206 teosta. Näistä yli kolmasosa edusti historiaa. Jos muistelmat ja elämäkerrat laskee mukaan, historiallisten teosten määrä lähenee sataa. Muita tieteenaloja edusti vain runsaat kolmekymmentä teosta. Luontoa ja rakennettua ympäristöä kuvattiin kahdessakymmenessä kirjassa. Tämän lisäksi tarjolla oli oppaita, taidekirjoja ja kourallinen pamfletteja. Jäljelle jääneistä kirjoista erottautui selvä alaryhmä, jonka teoksissa pohdittiin elämänkaaren kuoppia ja loppua.

Yhden kirjoittajan teoksista kaksi kolmesta oli miehen kirjoittama; toimitetuissa teoksissa naisten osuus oli hieman suurempi. Kuten Tietokirjailijoiden jäsentutkimuskin on osoittanut, tietokirjoittaminen on maassamme yllättävän vahvasti sukupuolittunut. Miesten pieni yliote finalisteissa vastaa siis heidän osuuttaan koko tarjonnassa.

Suomen vaivihkaa lisääntyvä maahanmuuttajien panos näkyy ilahduttavasti, mm. Venäjän tuntemuksen lisääntymisenä.

Raadin työskentelyä on leimannut innostus ja ahdistus. Yllä esitetyt luvut selittävät näitä ristiriitaisia tunteita. Meitä innosti se, että Suomessa tehdään uskomattoman paljon sekä sisällöltään että ulkoasultaan upeita tietokirjoja. Niinpä huoli siitä, ettei Suomessa ole älymystöä ja uusia ajatuksia, näyttää tietokirjojen tarjonnan valossa liioitellulta.

Samalla meitä ahdisti ymmärrys siitä, että tuskin kukaan voi lukea edes kaikki meille tarjotut teokset vuoden aikana.

Monien teosten takana on vuosikymmenten uurastus ja lukemattomat oivallukset ja löydöt. Hyviä kirjoja on kuitenkin niin paljon, etteivät joukkoviestimet ehdi millään arvostella kirjatulvasta kuin murto-osan.

Mikä takaa, että teos löytää sen yleisön, jonka se ansaitsee?

Kirjamarkkinoilla kirjojen kierto on yhä lyhyempi. Siksi näitä huolellisesti taitettuja ja kuvitettuja teoksia löytää muutaman vuoden päästä korkeintaan enää antikvariaateista ja kirjastoista, jos niistäkään.

Toivottavasti tietokirjailijat ymmärtävät silloin laittaa tekstinsä internetiin sekä levittää tietojaan ja osaamistaan siellä muutenkin.

Viime aikoina on ihmetelty sitä, että suomalainen Wikipedia on kehittynyt verkossa heiveröisesti verrattuna vaikkapa Ruotsin vastaavaan. Varsinkin alkuperäistä suomalaista aineistoa on niukasti. Ehkä yksi selitys on se, että suomalaiset kirjoittavat ja julkaisevat niin ahkerasti tietokirjoja ...

Meitä ahdisti myös ymmärrys siitä, että finaaliin pääseminen on juuri tietokirjalle paljon vaikeampaa kuin muissa kirja-Finlandioissa. Tähtitieteellisen suuriin lukuihin tottunut raadin jäsen Tapio Markkanen selitti pakottavia syitä huolillemme.

Jos 206 teoksen joukosta valitaan kaikki kuuden kirjan yhdistelmät niin, että sisäisellä järjestyksellä ei ole väliä, saadaan kombinaatioiden määräksi 99 miljardia. Kun suomalaisia on jo lähes 5,3 miljoonaa, voisi jokainen suomalainen valikoida tarjonnasta lähes yhdeksäntoistatuhatta kuuden kirjan sarjaa ilman, että kenelläkään toisella suomalaisella olisi täysin samanlaista valikoimaa.

Jos yhdistelemme kirjajoukosta vain kolmeakymmentä loppusuoralle pääsyttä teosta, saa niistäkin lähes 600 000 kuuden kirjan yhdistelmää - ja 30 joukkoon pääseminen sinänsä on jo vuoden tarjonnassa hieno saavutus.

Esitämmekin kirjojen huikean tarjonnan takia, että Tieto-Finlandian finaaliin voisi seuraavina vuosina valita neljästä kahdeksaan teosta, eikä kolmesta kuuteen kuten nyt.

Tässä runsaudenpulassa on myös selvää, että loppuvaiheessa finaalin kirjaehdokkaiden suhde toisiinsa on merkitsevä. Finalistit ovat kuin kukkakimppu, johon valikoidaan erilaisimmat kasvit. Emme halunneet kuuden kimppuun pelkkiä ruusuja, vaikka esimerkiksi menneiden vuosisatojen historian esityksistä olisi helposti voinut koota oman finaalin. Sama pätee juhlavuosien suurmiesten elämäkertoihin.

Toinen runsaudenpulan seuraus on, että raadin mieltymyksillä on suurta merkitystä valinnan loppuvaiheessa. Usein pöydällä oli jatkuvasti tuottavan ammattitutkijan teos vastassaan teos, johon sisältyy pitkään jalostettu uteliaisuuden ja uutteruuden hedelmä. Sellainen on kirja, joka on alun perin syntynyt esimerkiksi ammatillisen vaikuttamisen sivujuonena.

Kun laadulliset ansiot olivat yhtä suuria - tai yhteismitattomia - kallistuimme silloin jälkimmäisen eli ainutlaatuisen työsuorituksen puolelle. Valtaosa finalisteista taitaa olla tällaisia. Loput edustavat toisaalta oppaiden ja ympäristöteosten, toisaalta terveydestä ja sairastumisesta kirjoittamisen huippua.

Juryn får årets Fakta Finlandia mottog sammanlagt 206 böcker. En dryg tredjedel av dessa byggde på historieforskning. Då memoarer och biografier också beaktas närmar sig de historiska verkens antal hundra. Övriga vetenskaper representerades av bara ett trettiotal böcker. Natur och arkitektur behandlas i tjugo verk; dessutom erbjöds handböcker, konstböcker och en handfull pamfletter. Bland de återstående märktes en tydlig grupp böcker som tog upp levnadsloppets sista skeden och sjukdomar.

Två av tre monografier hade en manlig författare. I antologierna och uppslagsböckerna var kvinnornas andel något större. De facklitterära författarnas förening har i sin medlemsundersökning nått samma förbluffande slutsats: faktaböckernas produktion är starkt beroende av kön. Männens större antal bland finalisterna motsvarar alltså deras andel på hela fältet.

Finlands försiktigt växande mängd invandrare syns på ett glädjande sätt bland annat i en fördjupad Rysslandskännedom.

Juryns arbete har kännetecknats av iver och ångest. Siffrorna ovan förklarar våra motstridiga känslor. Vi blev förstas ivriga över den otroliga mängden både till innehåll och utseende inspirerande faktaböcker. Oron över att Finland saknar intellektuella samtal och nya tankar ter sig i ljuset av det facklitterära utbudet lätt överdrivet.

Men vi oroades över insikten att knappast någon kan läsa ens de böcker vi erbjudits under ett år.

Många böcker är resultatet av decenniernas slit, fynd och ihärdigt sökta lösningar. Men de goda böckernas antal är så stort att massmedia omöjligt kan recensera ens en bråkdel.

Kan vi då vara säkra på att boken alltid finner den publik den skulle förtjäna?

Bokens livslängd på marknaden är allt kortare. Alla dessa omsorgsfullt ombrutna och illustrerade böcker kommer om några få år att hittas endast på antikvariat och bibliotek, om ens det.

Vi får hoppas att författarna förstår att göra sin text tillgänglig på Internet och att de annars också sprider sin kunskap där.

Vissa har undrat varför finskspråkiga Wikipedia utvecklats så blygsamt i nätet jämfört med exempelvis den svenskspråkiga. Det finns i synnerhet alltför lite originella inlägg om finländska förhållanden. Kanske en förklaring är att finländarna är så sysselsatta med att skriva och publicera "riktiga" böcker...?

Det var också direkt plågsamt att inse att just de facklitterära böckerna har det svårast att nå finalen, jämfört med övriga bok-Finlandiapris. Jurymedlemmen Tapio Markkanen är så pass van vid astronomiska tal att han kunde klarlägga de objektiva orsakerna till vår trängdhet.

Om man av 206 böcker tar alla tänkbara kombinationer av sex stycken böcker (utan att den inbördes ordningen spelar någon roll) får man 99 miljarder kombinationer. Eftersom befolkningens antal är 5,3 miljoner kunde varje finländare välja nästan 19000 olika serier med sex böcker utan att någon annan hade en exakt likadan samling.

Ifall vi kombinerar bara de trettio böcker som nådde slutrakan, ger det nästan 600 000 olika kombinationer av sex böcker - och då var det redan en stark prestation att nå så långt som till de trettio bästa.

På grund av det rika utbudet föreslår vi att Fakta Finlandia i framtiden kunde ha mellan fyra och åtta böcker i finalen, i stället för de nuvarande tre till sex böckerna.

I slutskedet var böckernas relation till varandra också viktig. Vi sammanställde våra finalister till en bukett av så olika alster som möjligt. Vi ville inte ha en bukett med enbart rosor, fast man lätt kunde ha komponerat en sådan av exempelvis böcker i medeltida historia eller i år jubilerande stormäns biografier.

Det massiva utbudet betyder också att juryns personliga smak har en ovanligt stor betydelse i slutskedet. Vi hade ofta att välja mellan en bok skriven av en aktivt publicerande, professionell forskare och en bok som fått mogna under en lång period av nyfikenhet och materialinsamling. Tanken på en sådan bok har ofta uppstått som ett sidospår till författarens egentliga yrkesverksamhet.

Ifall böckernas kvalitet var lika hög valde vi då den senare, alltså den unika arbetsprestationen. De flesta av våra finalister torde höra till denna kategori. Resten representerar å ena sidan handböcker och arkitektur, å andra sidan det bästa av det som skrivits om sjukdom och hälsa.

Helsinki 2.6.2006

TIETO-FINLANDIA

Tieto-Finlandia-palkinnon saajasta päättää seuraavan kerran Suomen Akatemian pääjohtaja Raimo Väyrynen. Enintään kuusi palkintoehdokasta valitsevaan palkintolautakuntaan on nimitetty puheenjohtajaksi filosofian tohtori Anna Rotkirch ja jäseniksi filosofian tohtori Tapio Markkanen ja toimittaja Timo Pauku.

Valintalautakunta ottaa huomioon edellisen ehdollepanon jälkeen ilmestyneet tietokirjat, jotka on toimitettu lautakunnalle viimeistään perjantaina 10.11.2006.

Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokaskirjat julkistetaan 23.11.2006 ja palkinto jaetaan 14.12.2006. Palkinnon suuruus on 26 000 euroa. Se rahoitetaan Suomen tietokirjailijat ry:n ja Suomen Kustannusyhdistyksen Kirjasäätiölle lahjoittamin varoin.

Lisätietoja ja valintalautakunnan jäsenten osoitteet Suomen Kirjasäätiöstä p. 09-228 77 252.

Säätiön asiamies Veikko Sonninen, puh. 09-228 77 258 tai 040-5480 539.

SUOMEN KIRJASÄÄTIÖ

2005

Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuus 15.12.2005, La Tour, Helsinki Oikeushammaslääkäri Helena Ranta

Kolme viikkoa sitten valintalautakunta Paula Havaste, Fred Karlsson ja Esko Valtaoja julkisti ehdokkaansa tämänvuotisen Tieto-Finlandian voittajaksi. Enteellisesti Esko Valtaoja totesi tilaisuudessa minulle: ´mieluummin sinä kuin minä´. Tästä alkoi löytöretki kuuden tietokirjan ja niiden kirjoittajien maailmoihin; kiehtova matka täynnä elämyksiä, kilvoitusta, hikeä, kyyneleitä, tuskaa ja armeliaana loppuna vapautus voittajan ratkettua. Yllätin itseni ja toivottavasti yllätän myös teidät. Valinnassani päädyin kirjaan, jonka kolme viikkoa sitten sijoitin lukulistani viimeiseksi monista eri syistä taka-ajatukseksi, ettei se kuitenkaan olisi voittaja. Mutta toisin kävi!

Millainen on kuluttajan eli tavallisen lukijan silmissä ihanteellinen tietokirja? Haluan tässä yhteydessä erityisesti korostaa sanoja lukija, tieto- ja -kirja, tasapuolisesti. Kirjallisuus ja kirjat muodostavat yhden sivistyksemme peruspilareista. Kirja on luotu kestämään, ja sen tulee kantaa arvonsa ja arvokkuutensa myös tulevaisuudessa. Lukijan suhde kirjaan, ja tietokirjaan, on intiimi ja jopa intohimoinen. Kirjaan tarttuu joskus kunnioittaen, toisena hetkenä täynnä odotuksia ja sen on myös joskus valmis heittäämään nurkkaan. Elo-syyskuussa käydyssä keskustelussa tietokirjailijoista ja -kirjallisuudesta kysyttiin missä ovat tietokirjojen lukijat. Kyllä meitä on, mutta meitä on opastettava ja erityisesti on houkuteltava uusia lukijoita. Suurten ja pienten kustantamojen rooleista virinnyt sanailu piristi hieman loppukesää, mutta jäin kaipaamaan muutakin kuin keskustelua yhteiskunnan vajavaisesta tuesta. Otankin tietoisesti riskin ehdottaessani, että meitä tietokirjakuluttajia varten perustettaisiin oma elävien tietokirjailijoiden klubi, ETK. Kaltaiseni laiskan kiireisen nykylukijan ainoa tapa pysyä tietoisena suomalaisesta ja vähän ulkomaisestakin nykyrunoudesta on elävien runoilijoiden klubi, ERK. Sen jäsenyydestä minulla on ollut suunnattomasti iloa, ja tietyissä piireissä ERKkiläisyyteni on tuonut jopa lisäarvoa!

Hakeudun tietokirjan pariin löytääkseni ja oppiakseni uutta, tullakseni älyllisesti haastetuksi, tarkistaakseni omat tietoni ja joskus toki puhtaasta inhimillisestä uteliaisuudesta. Kuusi Tieto-Finlandia-ehdokasta tarjosivat kaikkea edellä mainittua, mutta samalla monet niistä upottivat ja tukahduttivat minut tietämyksensä laajuuteen, rönsyilevään kerrontaan ja laajoihin kuvamateriaaleihin. Olen oppinut ja saanut paljon: minut on rokotettu pornoteollisuuden vääristämiä roolimalleja vastaan, olen perehtynyt uistimen kiehtovaan kehityshistoriaan, vaeltanut lumotussa tavaratalossa (rakastanhan shoppailua), paneutunut toisen maailmansodan tapahtumiin, suureen synteisiin parinvalinnasta ja elinympäristömme moniin riskeihin. Tästä kaikesta haluan erikoisesti kiittää kirjoittajia ja kirjojen kustantajia.

Miten verrata päärynää, omenaa, persikkaa, porkkanaa, lanttua ja naurista? Yhtenä hetkenä yksi maistuu parhaalta, hetken kuluttua kaipaa toista. Näin on myös tietokirjojen laita. Paremmuusjärjestykseen asettaminen on mahdotonta. Kirjat eivät juokse pikamatkoja, eivät hyppää

korkeutta eivätkä työnnä kuulaa. Eräissä urheilulajeissa annetaan pisteitä taiteellisesta vaikutelmasta; kirjojen ulkoasun, taiton ja kirjasinlajin perusteella tätäkin voisi yrittää. Tieto-Finlandia-voittaja ei näillä mittareilla olisi kylläkään tullut valituksi.

Tieto-Finlandian saa tänä vuonna teos Jatkosodan pikkujättiläinen, jonka ovat toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Kirjan perinteinen ja karun ankea ulkonäkö ei todellakaan houkutellut tarttumaan siihen, sivumäärästä puhumattakaan. Kirja on nimensä mukainen sisältäen valtavan määrän teknisiä tietoja taisteluihin osallistuneiden joukkojen aseistuksesta ja kalustosta, niiden koosta, ajoneuvoista jne. Mutta teksti yllättää, se houkuttelee lukemaan ja haastaa pohtimaan ja kyseenalaistamaan yleisesti hyväksytyjä käsityksiä. Toimittajat ovat ankan kollegiaalisella kädellä karsineet ja tiivistäneet yli 60 kirjoittajan tekstit ja onnistuneet välttämään tilkkutäkkimäisen vaikutelman.

Jatkosodan pikkujättiläistä ei voi, ainakaan kaltaiseni amatööri, lukea läpi kannesta kanteen. Strategisesti hakeuduinkin siis lukemaan tapahtumista ja henkilöistä, joista jo jotain tiesin tai olin kuullut aikanaan isäni kertovan. Maailmansota jätti jälkeensä savuavan Euroopan. Jo 1. maailmansodan jälkeen syntyi iskulause 'Nie Wieder', 'Ei enää koskaan'. Nämä sanat on kaiverrettu maan tasalle jyrätyn keskitysleirin muistokiveen, mutta viime vuosisadan loppupuoli osoitti, ettemme olleet oppineet riittävästi traagisista sodista ja aseellisista konflikteista. Jälleen kerran veli, sisar ja eri tavoin määräytyneet kansanryhmät kääntyivät toisiaan vastaan. Tämä tietokirja vahvistaa kaiken tiedollisen antinsa ohella käsitykseni sotien mielettömyydestä ja siitä, kuinka tärkeää on työskennellä rauhan puolesta tällä vuosituhannella.

Haluan kiittää Suomen Kirjasäätiötä luottamuksesta ja mielenkiintoisesta kunnia-tehtävästä, valintalautakuntaa mahdollottomasta tehtävästä, tietokirjailijoita ja kaikenkokoisia kustantajia rikastuttavista hetkistä sekä toivottaa lopuksi kaikille Rauhallista Joulua tietokirjojen parissa.

TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAIDEN JULKISTAMISTILAISUUS

Ravintola La Tour 24.11.2005. Valintalautakunnan puheenjohtaja, professori Fred Karlsson:

Haluan esitellä vuoden 2005 Tieto-Finlandia-palkinnon valintalautakunnan jäsenet: Tiedekeskus Heurekan ohjelmapäällikkö Paula Havaste, Turun yliopiston tähtitieteen professori Esko Valtaoja ja Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen professori Fred Karlsson. Tehtävänämmme on vuonna 2005 Suomessa ilmestyneistä tietokirjoista valita korkeintaan (käytännössä täsmälleen) kuusi, joista oikeushammaslääkäri Helena Ranta joulukuussa valitsee voittajan.

Entisessä kylässä pidettiin kerran kauneuskilpailut. Osanottajia oli runsaasti, mutta tuomareiden päätös oli tyly: kukaan ei voittanut. Tällaista vajavaisen laadun ongelmaa ei Tieto-Finlandia -palkinnon valintalautakunnilla ole. Laadukkaiden Suomessa julkaistujen tietokirjojen määrä ja tietokirjojen aiheiden kirjo on suorastaan mykistävää.

Suomen Kirjasäätiön laatimien palkintosääntöjen mukaan Tieto-Finlandia-palkinto voidaan myöntää ansiokkaalle suomalaiselle tieto- tai oppikirjalle. Tilastojen mukaan tänä vuonna ilmestyy noin 2000 uutta tietokirjaa ja lisäksi ensipainoksina noin 700 uutta oppikirjaa. Vuoden jokaisena päivänä Suomessa ilmestyy siis kuusi tietokirjaa, tai kahdeksan, kun uudet oppikirjat otetaan

huomioon. Tämä on melkoinen todiste niin luomisvoimasta ja korkeasta sivistystasosta kuin sanomisen vimmastakin.

Kriittisen tarkkailijan mieleen voi hiipiä epäily, tarvitaanko kaikkia näitä tietokirjoja. Tämä epäily on kuitenkin helppo torjua. Helsingin yliopiston entinen rehtori Arthur Långfors vastasi 70 vuotta sitten osuvasti haastattelijan vastaavanlaiseen kysymykseen: "Kertokaa minulle, mitkä ovat ne kirjat, joita ihminen ei tarvitse!"

Mainitusta valtavasta kahden tuhannen tietokirjan perusjoukosta valintalautakunnan nautittaviksi on tänä vuonna kustantajien lähettämänä päätynyt 178 kirjaa, joista vain kourallinen oli selkeästi tarkoitettu oppikirjaksi. Käytännössä oppikirjat seuloutuvat siis jo kustantajien arvioidessa, mitä kirjoja kisaan kannattaa lähettää.

Kustantajien itsensä suorittama alkukarsinta on tuimaa myös tietokirjapuolella, kun 2000 ilmestyneestä kirjasta "vain" 178 eli alle 10% on toimitettu valintalautakunnan maisteltaviksi. Kohta esiteltävät kuusi palkintoehdokasta ovat siis olleet todellisessa myllytyksessä, ne muodostavat kuusi promillea kahdesta tuhannesta!

Tietokirjan käsite on tietenkin ääriviivoiltaan sumea. Meitä valintalautakunnan jäseniä ovat puhuttaneet tietokirjan suhteet esimerkiksi tieteellisiin monografioihin (erityisesti tohtorinväitöskirjoihin), sanakirjoihin, hakuteoksiin, elämäkertoihin, kaunokirjallisuuteen ja nuorisokirjoihin.

Kriterierna för urvalet av de sex föreslagna böckerna är det också skäl att kort kommentera. Först noterar jag att urvalskommittén lägger fram ett enhälligt förslag, även om vi var och en vid vårt sista möte (av fem) hade flera andra tänkbara alternativ i finalsextetten. Viktiga kriterier för oss har varit temats angelägenhet, diversiteten över olika kunskapsområden, innovationsnivån, genomslagskraften, begripligheten och läsbarheten, språkdräkten, typografin och naturligtvis att vi bedömer kunskapen vara så riktig som den kan vara.

Hyvät naiset ja herrat!

Tulkitsen valintalautakunnan kaikkien jäsenten mielialoja, kun sanon, että ilahtuneina otimme vastaan tämän kunniatehtävän, syvästi vaikuttuneina Suomessa piilevästä luomisvoimasta teimme työmme, ja paljon uutta omaksuneina olemme nyt valmiit nöyrällä mielellä esittelemään ne kuusi tietokirjaa, joista oikeushammaslääkäri Helena Ranta valitsee lopullisen voittajan.

Jokainen meistä esittelee kaksi yhteisesti valitsemistamme Tieto-Finlandia-finalisteista, tekijöiden mukaisessa aakkosjärjestyksessä:

Pia Brandtin, Erja Korteniemi-Poikelan, Raisa Cacciatoren ja Maarit Huovisen kirja Hei beibi, mä oon tulta on suorasukaista seksuaalivalistusta nuorille. Tätä tietoa kaivataan aina yhtä kiihkeästi, etenkin kun se tarjotaan nuorten ehdoilla kirjan nuortenlehtimäistä ulkoasua, kuvitusta ja kirjoitustapaa myöten. Monet seksuaalisuuteen liitetyt tabut ylitetään mukavasti, ja myönteinen huumori helpottaa vaikeaksi koetun aiheen käsittelyä. Kirjan työryhmään kuuluneet Väestöliiton seksuaaliterveysklinikan asiantuntijat ja lääketieteen toimittajat eivät silti tingi piiruakaan asiasisällöstä. Faktat ovat kohdallaan. Tämän hauskan seksioppaan toivoisi kuluvan myös aikuisten käsissä, sillä sen avulla on helppo rakentaa itselleen myönteistä seksuaalista minäkuvaa.

Ilkka Jukaraisen omakustanteinen kirja Uistin on intohimoisesti tehty, monipuolinen ja syvälinen esitys uistinten tekniikan kehittymisestä ja niiden kulttuurihistoriasta. Keskeisesti esillä ovat myös uistinten kansanomaiset keksijät ja teolliset valmistajat, jopa pyydetyt vonkaleetkin. Omakustanteen tekijän tiellä on ollut monta mutkaa, minkä voi päätellä esipuheen lausahduksesta: "Kun kulttuuriväen päät raskaana rintaa vasten painui, paloi rinnassani yhä aate jalo". Tämän kauniisti taitetun ja kuvitetun kirjan aate ja palo ovat nyt tuoneet Tieto-Finlandia-ehdokkuuden.

Anna Kortelainen näkee kirjassaan Päivä naisten paratiisissa tavaratalon olleen jo 150 vuotta sitten naisten tilaa, jossa heidän oli hyväksyttyä viihtyä, ja siellä naiset saattoivat myös menestyä työelämässä. Pariisilais- ja helsinkiläistavarataloja tulkitaan aistillisina rakennuksina, jotka viettelevät asiakkaansa. Tällaisista analyyseista nousee kiinnostava näkökulma oman aikamme shoppailuun ja ostoskäyttäytymiseen. Lukija viihtyy kiertokäynnillä tavarataloon liittyvässä tutkimuksessa, sillä hauskat esimerkit ja kiehtovat ajankuvat yhdistyvät yllättäviin näkökulmiin. Tuloksena on kulutuskäyttäytymisen selitysopas, arjen kulttuurihistoriaa kiehtovasti valottava teos.

Jatkosodan pikku jättiläinen on vaikuttava kokoomateos Suomen olemassaoloa vavisuttaneesta murrosvaiheesta. Teoksen toimittajat ovat Jari Leskinen ja Antti Juutilainen, varsinaisina kirjoittajina 63 eri alojen asiantuntijaa. Viileän analyyttisessä tarkastelussa ovat niin jatkosodan poliittiset ristiriidat, koti- ja eturintaman äärimmäiset voimainponnistukset kesällä 1944 kuin korpisoturin korsusutkaukset ja liikuttava tarina siitä, kuinka marsalkka Mannerheim rintamavänrikki Toivo Jussilan ehdotuksesta myönsi Vapaudenristin Suomen äideille.

Osmo Tammisaloon teos Rakkauden evoluutio käsittelee ihmissuhteita mutta siinä ei puhuta miehestä ja naisesta, kodista ja rakkaudesta, vaan uroksesta ja naaraasta, pesästä ja parittelusta. Ensi hätkähdyksen jälkeen lukijassa herää vastustamaton kiinnostus: kuinka paljon evoluutio voi selittää käyttäytymistä, jota yleensä pidämme vain ihmiselle ominaisena? Tammisaloon kirja on yhtä aikaa sekä asiallinen että viihdyttävä. Se jättää tilaa omaan oivaltamiseen, haastaa ajattelemaan ja väittämään vastaan. Eikä sen luettuaan pysty enää koskaan katsomaan vastakkaista tai samaakaan sukupuolta aivan sillä entisellä, totutulla tavalla.

Jouko Tuomiston kirja 100 kysymystä ympäristöstä ja terveydestä vastaa moniin keskeisiin kysymyksiin: Kuinka vaarallista on silakkojen dioksiini? Säteilevätkö kännykät? Mistä on kyse EU:n kemikaaliasetuksessa? Ympäristöön liittyvät ongelmat askarruttavat meitä kaikkia, mutta asiallinen ja tasapuolinen tieto tahtoo hukkua kilpahuudantaan. Pitkän linjan ammattilainen Jouko Tuomisto on kirjoittanut selkeän ja käytännönläheisen kirjan siitä, mitä ympäristöriskeistä todella tiedetään ja mitä ei tiedetä. Sivu sivulta Tuomiston kirja sekä lohduttaa että yllättää: moni kohuttu riski onkin lähes olematon, ja riskeistä suurimmat aiheuttaa ihminen itse itselleen. Maailmassa selviytymisen opas jokaiseen kotiin, tai huussiin, kuten tekijä itse ehdottaa.

Lopuksi valintalautakunta esittää kiitoksensa kisaan osallistuneille suurille ja pienille kustantajille, ja erityisen lämpimät onnentoivotukset niille kirjoittajille, jotka nyt taidon ja onnenkin myötä ovat ylittäneet Tieto-Finlandian finaaliin.

24.11.2005

TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAAT 2005

Valintalautakunnan perustelut

Pia Brandt - Erja Korteniemi-Poikela - Raisa Cacciatore - Maarit Huovinen: Hei beibi, mä oon tulta! (WSOY)

Hei beibi, mä oon tulta on suorasukaista seksuaalivalistusta nuorille. Tätä tietoa kaivataan aina yhtä kiihkeästi, etenkin kun se tarjotaan nuorten ehdoilla kirjan nuortenlehtimäistä ulkoasua, kuvitusta ja kirjoitustapaa myöten. Monet seksuaalisuuteen liitetyt tabut ylitetään mukavasti, ja myönteinen huumori helpottaa vaikeaksi koetun aiheen käsittelyä. Kirjan työryhmään kuuluneet Väestöliiton seksuaaliterveysklinikan asiantuntijat ja lääketieteen toimittajat eivät silti tingi piiruakaan asiasisällöstä. Faktat ovat kohdallaan. Tämän hauskan seksioppaan toivoisi kuluvan myös aikuisten käsissä, sillä sen avulla on helppo rakentaa itselleen myönteistä seksuaalista minäkuvaa.

Ilkka Jukarainen: Uistin (Ilkka Jukarainen)

Ilkka Jukaraisen omakustanteinen kirja "Uistin" on intohimoisesti tehty, monipuolinen ja syvälinen esitys uistinten tekniikan kehittymisestä ja niiden kulttuurihistoriasta. Keskeisesti esillä ovat myös uistinten kansanomaiset keksijät ja teolliset valmistajat, jopa pyydetyt vonkaleetkin. Omakustanteen tekijän tie ei ole ollut helppo, minkä voi päätellä esipuheen lausahduksesta: "Kun kulttuuriväen päät raskaana rintaa vasten painui, paloi rinnassani yhä aate jalo". Tämän kauniisti taitetun ja kuvitetun kirjan aate on nyt vienyt Tieto-Finlandia-ehdokkuuteen.

Anna Kortelainen: Päivä naisten paratiisissa (WSOY)

Anna Kortelainen näkee tavaratalon olleen jo 150 vuotta sitten naisten tilaa, jossa heidän oli hyväksytyä viihtyä, ja siellä naiset saattoivat myös menestyä työelämässä. Pariisilais- ja helsinkiläistavarataloja tulkitaan aistillisina rakennuksina, jotka viettelevät asiakkaansa. Tällaisista analyyseista nousee kiinnostava näkökulma oman aikamme shoppailuun ja ostoskäyttäytymiseen. Lukija viihtyy kiertokäynnillä tavarataloon liittyvässä tutkimuksessa, sillä hauskat esimerkit ja kiehtovat ajankuvat yhdistyvät yllättäviin näkökulmiin. Tuloksena on kulutuskäyttäytymisen selitysopas, arjen kulttuurihistoriaa kiehtovasti valottava teos.

Jouko Tuomisto: 100 kysymystä ympäristöstä ja terveydestä (Duodecim)

Kuinka vaarallista on silakoiden dioksiini? Säteilevätkö kännykät? Mistä on kyse EU:n kemikaaliasetuksessa? Ympäristöön liittyvät ongelmat askarruttavat meitä kaikkia, mutta asiallinen ja tasapuolinen tieto tahtoo hukkaa kilpahuudantaan. Pitkän linjan ammattilainen Jouko Tuomisto on kirjoittanut selkeän ja käytännönläheisen kirjan siitä, mitä ympäristöriskeistä todella tiedetään ja mitä ei tiedetä. Sivu sivulta Tuomiston kirja sekä lohduttaa että yllättää: moni kohuttu riski onkin lähes olematon, ja riskeistä suurimmat aiheuttaa ihminen itse itselleen. Maailmassa selviytymisen opas jokaiseen kotiin, tai huussiin, kuten tekijä itse ehdottaa.

Osmo Tammisalo: Rakkauden evoluutio (Terra Cognita)

Ihmissuhteita käsittelevä kirja, jossa ei puhuta miehestä ja naisesta, kodista ja rakkaudesta, vaan uroksesta ja naaraasta, pesästä ja parittelusta. Ensi hätkähdyksen jälkeen lukijassa herää vastustamaton kiinnostus: kuinka paljon evoluutio voi selittää käyttäytymistä, jota yleensä pidämme vain ihmiselle ominaisena? Tammisaloon kirja on yhtä aikaa sekä asiallinen että viihdyttävä. Se

jättää tilaa omaan oivaltamiseen, haastaa ajattelemaan ja väittämään vastaan. Eikä sen luettuaan pysty enää koskaan katsomaan vastakkaista tai samaakaan sukupuolta aivan sillä entisellä, totutulla tavalla.

Jari Leskinen - Antti Juutilainen (toim.): Jatkosodan pikkujättiläinen (WSOY)

"Jatkosodan pikkujättiläinen" on vaikuttava kokoomateos Suomen olemassaoloa vavisuttaneesta murrosvaiheesta. Teoksen toimittajat ovat Jari Leskinen ja Antti Juutilainen, varsinaisina kirjoittajina 63 eri alojen asiantuntijaa. Viileään analyttiseen tarkasteluun tulevat niin jatkosodan poliittiset ristiriidat, kotirintaman raadanta ja äärimmäinen ponnistus kesällä 1944 kuin korpisoturin korsusutkaukset ja liikuttava tarina siitä, kuinka marsalkka Mannerheim rintamavänrikki Toivo Jussilan ehdotuksesta myönsi Vapaudenristin Suomen äideille.

Helsinki 12.5.2005

Tieto-Finlandia

Tieto-Finlandia-palkinnon saajasta päättää oikeushammaslääkäri Helena Ranta. Enintään kuusi palkintoehdokasta valitsevaan palkintolautakuntaan on nimitetty puheenjohtajaksi professori Fred Karlsson ja muiksi jäseniksi ohjelmapäällikkö, FT Paula Havaste ja professori Esko Valtaoja.

Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokaskirjat julkistetaan 24.11.2005 ja palkinto jaetaan 15.12.2005. Palkinnon suuruus on 26 000 euroa. Se rahoitetaan Suomen tietokirjailijat ry:n ja Suomen Kustannusyhdistyksen Kirjasäätiölle lahjoittamin varoin.

Lisätietoja: säätiön asiamies Veikko Sonninen, puh. 09-228 77 258 tai 050-5480 539.

SUOMEN KIRJASÄÄTIÖ

2005 Sami Koski - Mika Rissanen - Juha Tahvanainen: Antiikin urheilu. Atena Kustannus.

Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuus, Helsinki, 20.1.2005 Kansleri Kari Raivio:

Eri tieteenalojen saavutusten ja huippunimien vertaamista toisiinsa pidetään yleisesti sopimattomana. Vaikka joku rohkenisi väittää, että Isaac Newton oli suurempi tiedemies kuin Charles Darwin, tai Olli Lounasmaa merkittävämpi tutkija kuin Georg Henrik von Wright, niin myös päinvastaisille mielipiteille löytyisi varmaankin puolustajia, kunnes koko kysymyksenasettelu todettaisiin absurdiksi. Kuitenkin tutkimuksen saavutuksia joudutaan usein arvioimaan ja arvottamaan, olipa kyseessä virkaan nimittäminen, apurahan myöntäminen tai tunnustuspalkinnon jako, joka kilpailuhenkisessä yhteiskunnassamme on kiinnostusta herättävä ja laajeneva harrastus. Kuten urheilussa niin myös näissä tieteellisissä kisoissa on kuitenkin tapana määritellä laji tai sarja, jossa kilpaillaan. Nobelin palkintoja ei jaeta tieteelle yleensä vaan joillekin selkeästi, joskin melko väljästi määritellyille aloille. Tärkeänä pidetään myös sitä, että ansioiden punnitsemisesta vastaa kyseisestä alasta hyvin perillä oleva asiantuntija tai raati, eli kyse on vertaisarvioinnista.

Ovatko tällaiset pohdiskelut relevantteja, kun kyseessä ei ole tieteellinen tutkimus tai sen saavutukset sinänsä, vaan tietokirjallisuus? Voiko hyvin eri tyyppisiä kirjoja ylittää verrata keskenään ja arvottaa yksi muita ansiokkaammaksi? Eikö tällaisen arvioinnin pyytäminen yhdeltä henkilöltä osoita suurta harkintakyvyn puutetta ja pyyntöön suostuminen vielä suurempaa? Tieto-

Finlandia -palkinnon jaosta vastuullinen henkilö joutuu näet rikkomaan kahta juuri kuvaamistani periaatteista. On verrattava keskenään hyvin erilaisista lähtökohdista syntyneitä ja tavoitteeltaan erilaisia kirjoja, joiden kohdeyleisö ja käyttötavat ovat myös erilaisia. Ne painivat siis eri sarjoissa. Toisaalta ratkaisun tekijänä joudun toteamaan, että en voi enkä halua esiintyä asiantuntijana yhdelläkään niistä aloista, joita kuusi arvioitavaa teosta edustavat. Lohtuni on se, että kyseessä ei olekaan tieteellinen vertaisarviointi, vaan toimiminen tavallaan lukijakunnan edustajana. Lukijakunnaksi katson niin sanotun suuren yleisön, joka Suomessa on keskimäärin varsin valistunutta ja yleissivistynyttä. Sitä todistaa suuri tietokirjojen kysyntä, jota nytkin esiraadin käsittelemä laaja tarjonta pyrkii tyydyttämään. Lähtökohtani on se, että jos kirjan lukeminen edellyttää jonkin erityistieteen syvällistä osaamista, kyseessä ei ole tietokirja. Koska tietokirjallisuudessa on selvästi erilaisia lajityyppejä, niin tarkastelen lyhyesti kuutta loppukilpailijaa omassa sarjassaan, vaikka ne onkin asetettu samalle lähtöviivalle.

Esko Salmisen kirja "Viestinnällä vallankumoukseen" edustaa lähihistorian tutkimusta, joka nojaa paljolti tiedotusvälineisiin ja kirjoittajan omiin kokemuksiin. Hän oli moneen otteeseen tapahtumien keskipisteessä, jopa varsin poleemisissa suhteissa kirjan päähenkilöihin. Heiksi luen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen professorit Kaarle Nordenstrengin ja Pertti Hemanuksen, jotka 1970- ja 1980-luvuilla suuntasivat tieteenalansa uusille marxilaisille urille. Tämä vaikutti useiden journalistisukupolvien koulutukseen, ajatteluun ja toimintatapoihin. Sillä on ehkä ollut osuutensa myös koko suomalaisen median vaisuuteen, erityisesti suhteessa Neuvostoliittoon, joskin yleinen poliittinen ilmapiiri on varmasti ollut ratkaisevampi. Yhteiskunnan ilmiöiden tarkastelu heti tuoreeltaan on sinänsä kiinnostavaa ja antaa mahdollisuuden elävien henkilöiden kokemusten ja muistitiedon hyväksikäyttöön. Toisaalta vasta tietty ajallinen etäisyys tapahtumiin luo pohjaa tasapuolisempaan arviointiin ja pitkän tähtäyksen vaikutusten analyysiin. Salmisen teksti on kokeneen journalistin sujuvaa kynänjälkeä, ja kuvatut tapahtumat etenevät väliin kuin jännityskertomus.

Olli Lehdon teos "Oman tien kulkijat" kuuluu elämäkertojen sarjaan. Se kuvaa kolmen Väisälän veljeksien, Vilhon, Yrjön ja Kallen, elämänvaiheita ja niitä merkittäviä saavutuksia, joihin he kukin ylsivät matematiikan ja luonnontieteiden tutkijoina, opettajina ja hallintomiehinä, Vilho myös liikemiehenä. Pienestä pohjoiskarjalaisesta kylästä Suomen ja koko maailman huipulle noussut veljessarja on varmaankin ainutlaatuinen maamme tieteen ja Vaisala Oyn menestyksen kautta myös teollisuuden historiassa, ja siksi ilman muuta elämäkerran arvoinen. Kun heistä yksikään ei elinaikanaan sitä itse ehtinyt tekemään, niin Olli Lehdon tarttuminen tähän hankkeeseen on erinomainen asia. Hän on näet syvällisesti perillä niistä tieteenaloista, joilla Väisälän veljekset toimivat, ja on näin ollen pystynyt näkemään olennaiset asiat ja myös selittämään ne maallikolle ymmärrettävällä tavalla. Hänellä on myös ollut tilaisuus täydentää julkista tietoa yksityisellä kirjeenvaihdolla ja omaisten haastatteluilla. Vaikka kaikki veljekset olivat omistautuneet työlleen, heidän elämänvaiheissaan oli monia mielenkiintoisia piirteitä, jotka liittyivät toisaalta maamme historiaan itsenäistymisen aikoihin ja toisaalta akateemisiin intrigeihin. Vaikka Olli Lehto on matematiikan huippututkija, niin hänen tekstinsä on kaukana kuivan tieteellisestä esitystavasta. Tyyli on kaunokirjallinen ja kirja helppolukuinen, ei luettelo Väisälän veljesten urakehityksestä.

Jaakko Hämeen-Anttilan "Islamin käsikirja" ei nimestään huolimatta ole hakuteos, vaan tiivis esitys islamin historiasta, oppisisällöstä ja asemasta nykymaailmassa. Kirjoittaja on kokenut suuren yleisön valistaja ja alansa ehdoton asiantuntija, minkä osoittaa muun muassa se, että sitaatit Koraanista ovat tekijän omasta suomennoksesta. Johdannossa todetaan, että kirjan tarkoitus on vastata sekä viime aikoina esitettyihin kysymyksiin että niihin, joita olisi pitänyt esittää. Kirjan luettuani tuli mieleen oikeastaan vain yksi kysymys, joka olisi ansainnut enemmän pohdintaa, nimittäin se, miksi tuhat vuotta sitten maapallon edistyksellisin tieteen ja taiteen tyyssija vähitellen

taantui ja on edelleen selvästi jäljessä länsimaiden kehityksestä. Mongolien hyökkäys 1200-luvulla ei vaikuta riittävältä selitykseltä edelleen jatkuvalla alamäelle. Kirjan erityinen ansio on, että se osoittaa monet median kautta välittyneet tiedot ja niihin pohjautuvat käsitykset islamin olemuksesta virheellisiksi. Kirjoittaja argumentoi vakuuttavasti, miksi Samuel Huntingtonin laajalle levinnyt väittämä länsimaisen ja islamilaisen kulttuurin väistämättömästä yhteentörmäyksestä ei ole paikkansapitävä. Huolimatta eräistä poliittisista tulehduspesäkkeistä ja ääriyhmien terroriteoista kulttuurien ja niiden perusarvojen yhtäläisyydet ovat näet paljon eroja suuremmat.

Kaisa Häkkisen "Suomen kielen etymologisen sanakirjan" nimi kertoo, mihin kategoriaan se kuuluu. Tekijä on etymologian tutkijana auktoriteetti, jopa niin kokenut, että ei ole katsonut tarpeelliseksi selittää "etymologia" tai "auktoiteetti" -sanojen etymologiaa kirjassaan. Monta muuta sanaa siihen kuitenkin mahtuu, 6000 kaikkiaan, vaikka joudunkin myöntämään, että en niitä laskenut. En ole myöskään lukenut kirjaa kannesta kanteen, vaan selaillut sen läpi, pysähdellyt tuon tuostakin lukemaan mielihyvällä jonkun mielenkiintoisen sanan selitystekstin. Kaisa Häkkinen on onnistunut ilmaisemassaan tavoitteessa tehdä kirja tavalliselle kiinnostuneelle lukijalle, ei kielentutkijalle, jota varten on laajempia ja teknisempiä teoksia. Hakusanojen valinta on tietysti tärkeä peruste arvioitaessa sanakirjan käyttökelpoisuutta. Suomen kielen kantasanat ovat hyvin edustettuina, lainasanojen mukaan otto on enemmän sattumanvaraista ja paljolti makuasia.

Suuri maailmankartasto "Gaia" on kunnianhimoinen yritys tehdä suomalainen, osittain uudentyypinen ja karttojen lisäksi runsaasti taustatietoa sisältävä teos. Tämä hanke kuuluu selvästi joukkuelajeihin, sillä sen tekemisessä on ollut mukana suuri joukko maantieteen ja kartografian asiantuntijoita, valmentajinaan Sakari Viertiö, Risto Pekkanen ja Janne Kostamo. Kartat ovat pääosin selkeitä, sillä tekijät ovat onnistuneet ratkaisemaan monia ongelmia, jotka voivat tehdä kartoista sotkuisia ja vaikeaselkoisia. He eivät ole yrittäneet mahduttaa niihin liikaa pikku detaljeja ja triviaaleja paikannimiä, ja eri kohteiden tekstivärit erottuvat yleensä hyvin taustaväriyuksestä. Taustatieto on myös pääosin onnistuneesti esitetty, muun muassa ajankohtainen mannerlaattojen sijainti ja hankauskohdat ovat saaneet oman selkeän karttansa. Khao Lakia sen sijaan ei löydy, mikä valitettavasti nyt pitää paikkansa. Pyrkimys tiivistää maapallon ja ihmiskunnan historia muutamaan sivuun on turhankin kunnianhimoinen eikä anna maantieteelliselle osalle juurikaan lisäarvoa. Maailma muuttuu, ja etenkin valtiolliset rajat joskus siirtyvät tai niistä kiistellään. Tältä osin kartasto on nyt ajan tasalla, mutta varmuuden vuoksi olisi ollut hyvä jossakin ilmoittaa, minä ajankohtana kirjan tiedot on päivitetty tai ainakin milloin se on painettu.

Viimeiseksi olen jättänyt periaatteella "Last but not least", kirjan "Antiikin urheilu" siksi, että se tulee saamaan tämän vuoden Tieto-Finlandia -palkinnon. Kyseessä ei ole urheilukirja, vaan se edustaa lähinnä kulttuurihistoriaa. Aihepiiri ei näet rajoitu ruumiinkulttuuriin, vaan kirja antaa varsin monipuolisen kuvan myös Kreikan ja Rooman historiasta, mytologiasta, runoudesta ja yleisestä tapakulttuurista. Olympian kisojen synty, nousu yleisön suosioon ja suurten palkintorahojen lähteeksi, voiton tavoittelu keinolla millä hyvänsä, tehovalmennus doping mukaan lukien, ja kisojen vähittäinen rappio ja unohdus johtavat väistämättä ajatukset nykyolympialaisten kaikki rajat ylittävään kaupallisuuteen ja urheilun ihanteiden polkemiseen. Toisaalta roomalaisten passivoituminen kilpa-ajojen ja gladiaattoritistelujen vetoa lyöväksi yleisöksi löytää sekin vastineensa stadioneilla tai television edessä sohvalla istuvasta pikaruokaa mutusteleavasta penkkiurheiluväestä. Kunpa historiasta voisi oppia edes jotakin! Kirja antaa selvityksen monille olympialaisiin ja muihinkin kisoihin liittyville rituaaleille samoin kuin nykyisinkin harrastettaville urheilulajeille. Olympian kisojen renessanssi 1800-luvulla mahtuu mukaan, mutta moderneista kisoista mainitaan vain lyhyesti paluu juurille eli Ateenaan vuonna 2004. Myös antiikin kuvajournalismi tulee esitellyksi kirjan erinomaisessa kuvituksessa, johon liittyy taustakorostuksin pikku anekdootteja niin, että typografiasta voi kaikkiaan antaa erinomaisen arvosanan.

Kirjoitustyyli on sujuvaa, suorastaan letkeää, ja tekstiä ryydittävät runsaasta lähdekirjallisuudesta esille kaivetut anekdootit, sitaatit Homeroksen eepoksista ja tekijöiden omat suomennokset antiikin teksteistä. Liikunnalla ja urheilulla on nyky maailmassa valtava sosiaalinen, taloudellinen ja kansanterveydellinen merkitys. Niiden ymmärtämiseksi on hyvä hakeutua ilmiöiden juurille. Eurooppalainen kulttuuri ja arvomaailma ovat paljon velkaa antiikille.

Kirjan takakansi esittelee tekijät, Sami Kosken, Mika Rissasen ja Juha Tahvanaisen, latinan, historian ja muinaiskreikan opettajina sekä innokkaina urheilumiehinä. Juuri enempää heistä ei saa irti edes internetistä, joten he eivät kuulu rutinoituihin kirjantekijöihin eivätkä jokapaikan lausuntoautomaatteihin. Sitä vastoin itse kirja osoittaa, että tekijät edustavat korkeatasoista asiantuntemusta antiikin historian, kielen, kirjallisuuden ja tietenkin urheilun alalla. Samalla kun onnittelen heitä tästä tunnustuksesta toivon, että se myös kannustaa heitä pitämään yllä antiikin tutkimista ja harrastamista, ja jakamaan tulevaisuudessakin innostuksensa ja laajat tietonsa suuren yleisön kanssa.

Antiikin urheilu -kirjan tekijöiden Sami Kosken, Mika Rissasen ja Juha Tahvanaisen kiitospuhe Tieto-Finlandia-palkinnon julkistamistilaisuudessa Helsingissä 20.1.2005

Antiikin Kreikan säännöllisesti järjestettävistä kilpailuista tärkeimmät olivat Olympian, Delfoin, Nemean ja Isthmian ns. seppelekilpailut, joissa voittajat kruunattiin seppeleellä, ja palkintona oli kunnia ja ikuinen maine. Niistä päivistä on kuljettu pitkä matka, eivätkä nykyiset urheilijat pelkistä seppeleistä kilpaile. Vaikka tänään saamamme tunnustus lämmittääkin mieltä suunnattomasti, täytyy rehellisyyden nimissä myöntää, ettemme mekään näin leveästi pelkästään saamamme kunnian takia hymyile.

Raha on urheilulle tärkeä, mutta sitä se on myös kulttuurille. Antiikin Kreikassa näitä kahta asiaa ei eroteltu. Päinvastoin, ne olivat yhtä ja samaa kansansivistystä. Tämän asian välittäminen oli yksi syy tämänkin kirjan kirjoittamiselle. Me takakannessa innokkaiksi urheilumiehiksikin tituleeratut humanistit olemme perehtyneet myös eurooppalaiseen kulttuuriin, sen alkulähteisiin ja sitä meille välittäviin kieliin eli latinaan ja kreikkaan. Yksi kirjalle asettamamme toive olikin saavuttaa laaja yleisö sekä kulttuurista kiinnostuneista urheilunvieroksujista että urheiluhullusta suomalaisesta yleisöstä. Hän, joka löytää itsestään piirteitä molemmista, on itse asiassa lähellä kreikkalaista ihannetta ja ehkä jo lukenutkin kirjamme. Onnea hänenlaisilleen. Ennen koko ryhmämme puolesta lausuttavia kiitoksia haluan omasta puolestani kiittää koko sydämeistäni kahta muuta kirjamme kirjoittajaa: opiskelukaveriani Mika Rissasta, kirjan ja idean primus motoria, sekä entistä opettajaani, nykyistä kollegaani Juha Tahvanaista. Kolmen jääräpään ensimmäinen varsinainen kirjaprojekti ja yhteistyö sujui ihmeen hyvin: olemme edelleenkin puheväleissä.

Koko kolmikön puolesta haluan kiittää lämpimästi Atena Kustannuksen Ville Rauvolaa, joka alusta alkaen pystyi näkemään ideassamme valmiin kirjan ja joka säilytti viileytensä kolmen latinistin päästäessä runoratsu Pegasuksen suitset irti. Samoin haluamme kiittää koko Atena Kustannusta, joka soi meille mahdollisuuden tehdä tämän kirjan. Kanssaehdokkaitamme kiitämme kiinnostavista tietokirjoista. Ennen kaikkea kiitämme Tieto-Finlandia-ehdokkaiden valintalautakuntaa sekä kansleri Kari Raiviota, kiitos!

Jotta antiikin aikaa, jolle olemme paljon velkaa, ei unohdetaisi ja jotta tulevaisuudessakin saisimme tietää lisää antiikin asioista ja siten meistä itsestämme päätän puheeni roomalaista poliitikkoa Marcus Porcius Catoa mukaillen: "Ceterum censeo linguam Latinam in universitate Granivicensi

servandam esse. Muuten olen sitä mieltä, että latinan kielen asema Jyväskylän yliopistossa on turvattava.

Tieto-Finlandia-ehdokkaat 2005

Valintalautakunnan perustelut

Risto Pekkanen - Janne Kostamo (päätoim.): Gaia. Weilin+Göös, Genimap.

Kyseessä on ensimmäinen näin laaja suomenkielinen karttakirja. Teos on sovitettu Suomeen ja suomalaiselle lukijakunnalle. Alkuosassa on sadan sivun laajuinen tietopaketti maapallon ja ihmiskunnan kehityksestä ja nykyvaiheista. Karttakirja esittelee monipuolisesti sekä luonnon, talouden että kulttuurienkin maantiedettä. Lopussa on mm. maailmanperintö-kohteet. Loppuosan hakemisto vakiinnuttaa ulkomaiden nimistöä ja sen suomenkielisessä tekstissä käytettäviä nimimuotoja. Teos on ulkoasultaan kaunis ja viimeistelty.

Kaisa Häkkinen: Nykysuomen etymologinen sanakirja. WSOY.

Sanaston synty ja historia kiinnostavat suomalaisia, ja sanojen taustoja ja merkitysten muutoksia kysytään jatkuvasti. Nyt on saatu käyttökelpoinen hakuteos, joka kokoaa yhteen tähänastisen etymologisen tietämyksen. Kirja on laaja, ja se sisältää sekä vanhaa ja uutta sanastoa, myös uusia lainasanoja. Kirja poikkeaa aiemmista etymologisista sanakirjoista myös siinä, että sitä voi lukea ilman alan yliopisto-opintoja.

Jaakko Hämeen-Anttila: Islamin käsikirja. Otava.

Hämeen-Anttila määrittelee kirjansa tavoitteet näin: "Tämän kirjan tarkoitus on vasta kysymyksiin. Sekä niihin, joita on esitetty, että niihin, joita olisi pitänyt esittää." Kirja toteuttaa mainiosti tämän tarkoituksen: se vastaa, valistaa ja selvittää. Kirja on laadittu asiantuntevasti, ja se antaa taustoja ja ymmärrystä jatkuvasti esillä oleviin uutisiin. Kirjasta saa hahmotuksen sekä uskonnosta että islamilaisista valtioista ja uskonnon merkityksestä. Kirja toimii myös mediapeilinä, sillä se kuvaa, miten mielikuvat syntyvät tiedotusvälineiden painotusten ja valintojen mukaisesti. Kirjoittaja osoittaa asiantuntemustaan omilla tulkinnoillaan ja päätelmillään. Kyseessä ei siis ole pelkkä hakuteos tai käsikirja vaan kypsä ja pohtiva tietokirja.

Sami Koski - Mika Rissanen - Juha Tahvanainen: Antiikin urheilu. Atena Kustannus.

Antiikin urheilu esittelee urheilua ja taustoittaa nykyisiä urheilukilpailuja. Se on ensimmäinen Suomessa julkaistu pelkästään antiikin urheiluun paneutuva teos. Kirjassa osoitetaan, että urheilu ei ole vain urheilusaavutuksia vaan kiinteä osa koko kulttuuria ja yhteiskuntaa: kilpaurheilun yhteydet uskontoon, hengen kulttuuriin ja yhteiskuntaan osoitetaan selvästi. Doping- ja rahaongelmat tunnetaan jo antiikin ajoilta. Kirja on kauniisti kuvitettu, ja sen levollinen ulkoasu tukee sisältöä.

Olli Lehto: Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä. Otava.

Olli Lehdon kirja kuvaa kansainvälistymisen vaihetta Suomen tieteessä ja huipputekniikan teollisuudessa kolmen Väisälän veljeksien kautta. Omaperäisyydellään ja ahkeruudellaan he kelpaavat esimerkeiksi suomalaisesta sisusta sen parhaimmassa merkityksessä. Lehto kuvaa veljesten toimintaa ja saavutuksia unohtamatta opiskelua, harrastuksia ja perhe-elämää. Veljesten ansiot asetetaan kansainvälisiin kehyksiin, ja heidän panoksensa suomalaiseen matemaattis-luonnontieteelliseen kulttuuriin tuodaan monipuolisesti esille. Kalle Väisälän koulumatematiikan algebran ja geometrian kirjat muodostivat kivijalan matematiikan osaamiselle Suomessa. Lehdon kirjan sujuva tyyli takaa, että veljesten kohtalot aukeavat nopeammin kuin Kalle Väisälän erinomaiset oppikirjat.

Esko Salminen: Viestinnällä vallankumoukseen. "Demokraattisen toimittajakoulutuksen" aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Edita.

Esko Salmisen kirja on alkuperäisdokumentteihin perustuva selvitys 1960-80-luvuilla käydystä informaatiohistoriasta. Salminen on laatinut esityksen journalistikoulutuksen vaiheista tänä aikana. Kirja nostaa esiin suomettumisvuosien toimittajakoulutuksen. Painoasultaan prameilematon kirja sisältää sopivassa määrin dokumentteja ja valokuvia. Lähimen-neisyyden julkishallintoa koskevat kriittiset selvitykset ovat Suomessa harvinaisia, ja kirja kannustaa toivottavasti vastaaviin täsmäesityksiin suomalaisesta yliopisto- ja koulu-tuspolitiikasta. Salmisen kirja on ajankohtainen ja paikoin poleeminen puheenvuoro ja keskustelun käynnistäjä.

2004

TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAIDEN JULKISTAMISTILAISUUS Ravintola La Tour 9.12.2004 valintalautakunnan puheenjohtaja, dosentti Pirjo Hiidenmaa:

Tietokirjallisuutta arvostetaan Suomessa. Sitä arvostetaan samalla tavalla kuin puhdasta vettä ja raitista hengitysilmaa: pidetään välttämättömänä ja itsestään selvänä. Se ei näy, eikä siihen tule kiinnittäneeksi huomiota.

Voimme odottaa, että kirjastoista ja kirjakaupoista voi saada ajantasaisen kirjan tai oppaan mistä aiheesta tahansa. Odotamme myös, että kirjat on tehty hyvin, luettaviksi ja kiinnostaviksi. Olemme tottuneet siihenkin, että kouluissa on ajantasaiset ja opetus-suunnitelmaa tukevat oppikirjat.

Pidämme tietokirjallisuutta ja niiden tekijöitä - kansallista tietohuoltoa - itsestäänselvyytenä. Suomalaiset koululaiset ja opettajat ovat jälleen saaneet Pisa-tutkimuksesta hyvät tulokset ja kehu maailman parhaasta lukutaidosta ja luonnontiedon hallinnasta. Olisiko tämä tullut ilman kirjoja, kirjastoja ja lukevia aikuisia ja lukuharrastusta?

Tekniikasta innostuneet pitävät kirjaa vanhanaikaisena ja uskovat tietoverkkojen apuun. Kyllä Google tietää. Niin tietääkin. Mutta ilman kirjoittajia ja sivujen suunnittelijoita ja ylläpitäjiä ei tämäkään tiedon valtakunta olisi käytettävissä. Vielä ei ole näköpiirissä sellainen tulevaisuus, että sähköinen tiedonvälitys ja sattumanvaraiset haut korvaisivat järjestellyn tiedon ja hyvin laaditun kirjan. Lienee myös syytä huomata, että tietoverkot ja kirjat eivät kilpaile keskenään.

Tietokirjat ja oppikirjat ovat olennainen osa kulttuuriamme. Edelleen kuitenkin pidämme niitä erityisasemassa: professori Anto Leikola vitsaili aikoinaan, että kaunokirjallisuuden tekijänpalkkiot

ovat kovemmat kuin tietoteoksen tekijän, koska kaunokirjailija joutuu itse keksimään kaiken, tietokirjailija kertoo olemassa olevaa tietoa. Oppikirjan tekijälle voidaan maksaa kaikkein vähiten, hänhän kertoo sellaista, jonka kaikki tietävät.

Kirjallisuuden synonyymi on kaunokirjallisuus. Maassamme on yli kaksikymmentä kirjallisuuden professuuria, ja näiden tutkimus- ja opetusalanana on ennen muuta kaunokirjallisuus. Tietokirjojen tutkimiseen, lajityyppien, esitystapojen kuvaukseen ja analyysiin ei ole olemassa valmista rahoitusta tai toimenkuvaa.

Kuitenkin tietokirjojen lajityyppien maailma on hyvin monipuolinen. Esitystavat, graafinen suunnittelu, tekstityylien ja rekisterin käyttö muuntuvat ja kehittyvät jatkuvasti. Lisäksi kauno- ja tietokirjallisuuden väliin jää suuri joukko kirjallisuutta, joka ei tarkkaan ottaen ole kumpakaan. Ehkä koko jakokaan ei ole vedenpitävä.

Tietokirjat ja kaunokirjat elävät eri elämää myös koulussa. Koulujen kirjallisuudenopetus ei vieläkään tunnista tietokirjojen merkitystä sanataiteessa sekä tekstilajien ja retoristen taitojen oppimisessa. Olisi kuitenkin tarpeen, että uudet tekstitaitoja korostuvat opetussuunnitelmat nostaisivat tietokirjat sekä opetuksen kohteeksi että opetuksen välineiksi.

Myös kustannustoimittajien uskotaan oppivan ammattitaitonsa joko työn tai muun elämän sivutuotteena; siihen ei ole olemassa systemaattista koulutusta tai ohjausta. Tämän maan moninaiseen koulutuskirjoon mahtuisi hyvin maisteriohjelma, johon haettaisiin erilaisten alempien tutkintojen jälkeen. Jos tällainen ohjelma saataisiin, syntyisi sekä tutkimusta alalle, jäsentynyt kuvan ammattitaidosta että kehitystavoitteita itse työhön, kirjojen tekemiseen.

Kirjoja tehdään yhteistyössä, mukana on uusia tietotekniikan ja grafiikan ammattilaisia, eivätkä ilmeisesti kaikkien toimenkuva ja yhteistyö ole vielä hioutuneet valmiiksi. Vaatii varmaan vielä muutaman kirjavuoden verran harjoittelua, että graafikkojen, kirjoittajien ja toimittajien roolit kohtaisivat, eikä kirjoihin jäisi tarpeettomia pikkupuutteita. Valitettavan usein sanoja jaetaan riviltä toiselle mistä kohdasta sattuu, lauseen alkupäätä on viimeistelyssä muutettu, mutta loppupäähän on jäänyt väärä taivutusmuoto. Kuvatekstin kohdalla lukee "tähän kuvateksti", ja sulkeissa kerrotaan, että "aiheesta tarkemmin sivulla 000".

Editointitaitoa tarvittaisiin, jos aiotaan koota kirjaksi edellisvuoden lyhyet lehtitekstit, puheenvuorot ja kolumnit. Kirjaa lukeva odottaa eri sykliä kuin lehteä lukeva: "viime vaalit" tai "helmikuinen keskustelu" jostain aiheesta ovat lehdessä käypiä viittauksia, mutta kirjaa varten olisi kannattanut etsiä muita keinoja.

Jos joku päättää kirjoittaa tietokirjan tai peräti ryhtyä tieto- tai oppikirjailijaksi, hän joutuu turvautumaan luonnonlahjoihinsa - kaikkihan suomea osaavat. Jos hyvin käy, yliopisto tarjoaa suppean kirjallisen viestinnän kurssin, mutta sekin tähtää ennen muuta opinnäytteen tekemiseen. Tämän voi huomata kirjasadosta. Esityskeinoihin, argumentointiin, tiiviyteen ja osuvuuteen ei ehkä kiinnitetä tarpeeksi huomiota. Moni kirjoittaja on fakkiutunut omaan tutkijanjargoniinsa tai valitsee tyylikeinonsa sen kummempia miettimättä.

Suomessa on tosin muutamia tietokirjoittamista opettavia opinahjoja, mutta ne eivät millään riitä siihen tarpeeseen, joka alalla on. Jokainen maisteriksi, insinööriksi tai lääkäriksi valmistuva tarvitsee kirjoitustaidon, jonka turvin hän luo katsauksia omaan alaansa, opastaa muita, laatii oppi- tai tiedotusmateriaalia.

Opetusministeriön Tiede ja yhteiskunta -mietintö muistuttaa viestintätaidoista, mutta muistion ulkopuolinen todellisuus on toisenlainen: kun koko Eurooppa harmonisoi tutkintojaan ns. Bolognan-prosessin hengessä, kieli- ja viestintäopintojen määrä on jäänyt häpeällisen vähäiseksi. Kun vielä tiedekunnat ja laitokset saavat itse päättää opetuksen määrästä, on tulos erittäin kirjava. Meille valmistuu akateemisesti sivistyneitä ihmisiä, joilla ei ole oman alansa erikoiskielen kehittämiseen otetta tai ymmärrystä erilaisten viestintätilanteiden ja tekstilajien yhteydestä.

Tämän esimakua saamme jo nyt, kun katsomme vuoden tietokirjasatoa. On aloja, joilla tietokirjoja julkaistaan hyvin vähän tai ei lainkaan. Alan vaatimaa ammattitermistöä ei ehkä ole lainkaan tai se on slangimaisesti väännetty englannista. Onko näköpiirissä tulevaisuus, jossa esimerkiksi taloustieteen eri alat, teknologia, tekniikka ja monet luonnontieteen alat jäävät suomenkielisen kulttuurin ulottumattomiin? Käytössämme on vain väljää arkiymmärrystä palvelujen kilpailuttamisesta, markkinoiden vapautumisesta, Kiina-ilmioistä. Geenitutkimuksen kaikkineen voi niputtaa yhdeksi ja samaksi kauhuelokuvaksi ihmisten kloonamisesta jne. Monista tekniikan sovelluksista - hybridiautoista sun muista - voimme lukea lähinnä mainoslauseita.

Lehtien mahdollisuudet jäsentää ja taustoittaa nykyilmiöitä ovat rajalliset, eivätkä tällaiset tehtävät oikeastaan edes kuulu medialle vaan tutkijoille ja asiantuntijoille, sivistys-instituutioille.

Tietokirjoja ei myöskään hyödynnetä siinä määrin kuin voitaisiin koulun kaikkien aineiden opetuksessa. Oppikirjat eivät voi vastata kaikkiin tarpeisiin, vaan rinnalle tarvitaan runsaasti muutakin kirjallisuutta. Koulukirjastoja ei valitettavasti ole siinä määrin kuin tarvittaisiin.

Opetushallitus on Luku-Suomi-kampanjoissaan nostanut koulukirjastoja esiin. Samoin Kopiosto on tänä syksynä kampanjoinut koulukirjastojen puolesta ja tarjonnut tukea hyviin hankkeisiin. Toivottavasti kirjastot saadaan tukemaan koulua. Tämän syksyn palkintoehdokkaissa olisi jo muutama suoraan koulukirjastoihin sopiva. Lapsille ja nuorille suunnattuja tietokirjoja on kuitenkin aivan häpeällisen vähän. Suurin osa näistä on käännöskirjoja, ei Suomessa suomalaiselle lukijalle laadittuja.

Tietokirjojen parantamisessa ja kehittämisessä hyvä tietokirjakritiikki on välttämätöntä. Valitettavan usein tietokirjakritiikin nimissä käydään keskustelua vain aihepiiristä, joskus jopa niin, että asiastaan innostunut kriitikko käsittelee enimmäkseen kirjan teemaa ja esittää siitä omia kilpailevia näkemyksiään. Kovin vähän tietokirjakritiikissä käsitellään sitä, millainen kirja on, mistä lähtökohdista se on laadittu, miten se on tehty, millaisella kielellä asia esitetään.

Raatimme kävi läpi toistasataa kirjaa. Niiden joukossa on runsaasti muistelmia, elämäkertoja ja historiaa: yksilöiden historiaa, erillisryhmien kohtaloita, esineiden, alueiden, yritysten historiaa. Vankka perinne tukee tätä. Lienee myös niin, että näissä aihepiireissä julkaisun voi saada sekä akateemiseen ansioluetteloon että suuren yleisön lahjakirjoiksi.

Hakuteoksia ja käsikirjoja tässä maassa syntyy niin runsaasti, että koko ehdokaslistan voisi vaivatta koota hakuteoksista.

Tieto-Finlandia -ehdokkaita asetetaan nyt 17. kerran. Alalle on vakiintunut oma kehityskaari: tohtori Maaria Linko on kuvannut, miten alkuvuosina Finlandia-palkinnon katsottiin ohjaavan kansallisten monumenttien palkitsemiseen. Nyttemmin pönötysmieli on vähentynyt, ja palkintoehdokkaiksi ja palkintojen saajiksi voidaan nimetä aihepiiriltään tai mittakaavaltaan arkisempiakin teoksia.

Jokainen näistä 17 ehdokasvalikoimasta on vuorollaan määritellyt hyvän tietokirjan kriteereitä: merkittävä aihe, hyvä kieli, kiinnostava esitystapa, ajankohtainen. Kriteerit eivät ole kertamäärittelyllä valmiit. Tietokirjoihin kuuluu tutkimuksia, tutkimusten populaaristuksia, oppaita, katsauksia, ohjekirjoja, tieteellisiä elämäkertoja, subjektiivisia muisteluksia, mielipidekirjoja. Aiheet voivat olla laajuudeltaan suuria ja merkityksellisiä, kuten kokonaisen tieteenalan historia, tai pieniä ja yksityiskohdasta lähteviä, kuten yksittäinen elämänilmiö tai jonkin aikakauden erityisominaisuus. Kirja voi koostua erillisistä artikkeleista tai teksti voidaan koota yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa yksittäisen kirjoittajan kädenjälki ei ole tunnistettavissa.

Entä pitäisikö palkita omaperäisyydestä vai lajityypin hyvästä hallinnasta?

Tietokirjaa arvioidaan tiedon pätevyyden perusteella, mikä onkin oikein. Yhtä oikein on muistaa, että kirjoja tarvitsemme myös puheenvuoroiksi ja näkemysten esittämiseen; tällöin subjektiivisillakin tulkinnoilla on paikkansa. Painetun sanan ei ole tarkoitus muuttua todellisuudeksi tai totuudeksi vaan kirjoja voi hyvin tarkastella näkemyksinä, tulkintoina, puheenvuoroina.

Kaikki ajatukset ja kannanotot eivät ole vielä kutistuneet 2000 merkin kolumneiksi tai määrämittäiseksi studiokeskusteluksi ja Internet-vuorovaikutukseksi, vaikka nämä ovatkin tavattoman suosittu ja laajeneva viestinnän muoto. Kirjan mittaiselle esitykselle on edelleen paikkansa.

Ja kriteerit näyttävät hyvin erilaisilta, jos katsomme kirjoja lukijoiden tai tekijöiden kannalta. Tuntuu palkitsemisen arvoiselta, kun tekijä tai työryhmä saa valmiiksi vuosikausien uurastuksen. Tälläkin perusteella koko ehdokaslistan voisi täyttää melko yksipuolisesti.

Jokainen raati tekee omat valintansa ja raadin jäsenten taustat ja mieltymykset näkyvät valikoimassa. Lienee helppo ymmärtää, että media, matematiikka ja suomen kieli näkyvät tämän syksyn valikoimassa.

Jotta pystyimme jollakin tavalla toimimaan suuren kirjallisuusmäärän kanssa, ryhmittelimme kirjoja sarjoihin ja luokkiin. Ei liene viisasta verrata massiivista hakuteosta kapea-alaisen aiheen sujuvaan käsittelyyn.

Ryhmittelimme kirjoja mm. sellaisiin ryhmiin kuin monumenttimaiset hakuteokset, pieneen yksityiskohtaan keskittyvät omaperäiset teokset, elämäkerrat ja muistelmat, laajan ja merkittävän aiheen ehjä käsittely, ajankohtainen puheenvuoro. Kun käsittelytavat ja aiheet ovat erilaiset, mitataan joka kirjaa hieman erilaisella mittarilla.

Pyrimme työryhmässämme yhteisymmärrykseen ja kompromisseihin. Tämä tarkoittaa, että jokaiselta jäi runsaasti omia suosikkeja ehdokasvalikoiman ulkopuolelle.

Tässä maassa annetaan liki 90 kirja-alan palkintoa. Meidän jälkeemme tulevat vielä vuoden tiedekirja ja tiedonjulkistamisen neuvottelukunta. Luotamme siihen, että meiltä ylijääneistä kirjoista jotkin vielä poimitaan näiden palkintojen saajiksi.

.....

Tieto-Finlandia

Elina Sanan puhe Tieto-Finlandia palkintotilaisuudessa 8.1.2004

Hyvät kuulijat!

Hesarissa arveltiin, että Hannu Taanilalla olisi mahdollon tehtävä valita Tieto-Finlandia -palkinnon saaja. Jos hän toimisi ennakko-odotusten mukaan, hän valitsisi minun kirjani. Mutta koska Hannu Taanila on Hannu Taanila, hän ei voi toimia ennakko-odotusten mukaisesti. Kiitos, Hannu, että tällä kertaa et ollut Hannu Taanila, vaan toimit ennakko-odotusten mukaisesti!

Olen kirjani ilmestymisen jälkeen antanut vakavia haastatteluja lähes joka päivä kahden kuukauden ajan. Koska tänään on ilonpäivä, otan tässä ja nyt vapauden esiintyä vähemmän vakavalla naamalla.

Seuraavaksi minun pitäisi, ainakin Hollywood-kaavan mukaan, kiittää Jumalaa, vanhempiani, uhrautuvaa puolisoani ja lapsiani. Joudun ongelmiin. Jumalaa en pysty kiittämään, sillä en koskaan ole kuulunut kirkkoon. Olen lapsuudesta asti kastamaton täyspakana. Edes vanhempani eivät koskaan kuuluneet kirkkoon. Kun aloitin kansakoulun, äitini huolekkaasti teroitti minulle: "Sitte kun opettaja kyssyy siulta uskonnosta, siun pittää sanoa, että sie et kuulu kirkkoon. Sie olet kirkosta eronnu".

Minulla ei ollut aavistustakaan, milloin jotain niin käsittämättömän juhlallista kuin kirkosta eroaminen oli päässyt tapahtumaan, mutta tein työtä käskettyä. Kun opettaja ensimmäisen tunnin alussa kysyi: "Onko täällä joku, joka ei kuulu kirkkoon?", nousin yksin seisomaan koko luokan ihmeteltäväksi. Olin ainoa, joka ei kuulunut joukkoon. Se oli 1950-luvun ´koti - uskonto - isänmaa´ - Suomessa lapselle melkoinen poltinmerkki. Jälkiviisaasti ajatellen se oli hyvää harjoitusta elämää varten. Opin varhain seisomaan yksin. Opin myös panemaan vastaan kiusaajilleni. Mikä ei tapa, se vahvistaa. Tästä opista kiitan vanhempiani. Siitä on hyötyä yhä vielä, tässä Luovutetut -kirjan julkisuusmyllyssä.

Mutta palataan kiitoksiin. Lasteni isät eivät kestäneet kyydissä kovin pitkään, joten heitä en tässä voi kiittää. Haluni kirjoittaa ja nähdä maailmaa kai tiputti heidät kärryiltä. Omia lapsiani sen sijaan voin kiittää siitä, että he ovat rakastaneet minua ihan riippumatta siitä, kirjoitanko kirjoja vai en, tai missä maassa milloinkin olemme sattuneet asumaan.

Haluan tänä ilonpäivänä kiittää myös kaikkia niitä suomalaisia, jotka ovat soittaneet puhelinvastaajani tukkoon, lähettäneet sähköpostia, kirjeitä, kukkia, kirjatervehdyksiä ja omia tutkielmiaan kirjani aihepiiristä. Monet ovat kertoneet liikuttavia ja hämmästyttäviä tarinoita omasta tai sukunsa elämästä. Niistä voisi hyvin kirjoittaa Luovutetut Kakkonen -kirjan. Monen paikallislehden toimittajat ovat myös ryhtyneet tekemään omia jatkotutkimuksiaan kirjani tapahtumista omilla paikkakunnillaan.

Saamastani valtavasta palautteesta voi päätellä, että olen kirjallani tullut koskettaneeksi jonkinlaista suomalaisuuden ydinhermoa. Ulkomaisten tiedotusvälineiden suuri kiinnostus sen sijaan on ylittänyt ymmärrykseni. Esimerkki hämmästyttävimmästä päästä: juuri ennen joululomaa lennätti 9 miljoonan kappaleena leviävä japanilainen Asahi Shimbun- sanomalehti Lontoon- kirjeenvaihtajansa Suomeen haastatteluani varten. Kirjastani on tehty juttuja kirjaimellisesti ympäri maailmaa. Sikäli kuin olen kyennyt seuraamaan, osa jutuista on ollut asiallisia, osa faktatietojen

osalta valitettavasti virheellisiä. Tätä en ihmettele, koska kirjani asiat eivät ole ihan yksinkertaisia toimittajalle, joka ei voi lukea suomenkielistä kirjaani.

Pahoillani olin ihan alussa tapahtuneesta kansainvälisestä virheutisoinnista, jossa toimittaja oli lauseestani "Suomesta luovutettiin yli 500 poliittista ja juutalaista sotavankia" jättänyt sanan "poliittista" pois. Utinen levisi muodossa "yli 500 juutalaista sotavankia" aika moneen maahan, vaikka alkuun yritin juosta uutisen perässä ja korjata sitä. Toinen virhe oli joissain jutuihin maininta, että luovutettiin suomalaisia juutalaisia. Kirjoitusten levitessä yhä uusille kielille jouduin suosiolla toteamaan, minua tässä kokeneemman kulttuuriministeri Tanja Karpelan tavoin, että virheellisten juttujen oikominen on loputon suo, jonne ei pidä mennä uppoamaan.

Tänään on hyvä hetki kiittää myös joitakin kirjallisia esikuviani. Kirjastonhoitajan tyttärenä aloitin Lappeenrannan kaupunginkirjaston läpilukemisen 6-vuotiaana, joten kaikkia kirjallisia esikuvia on mahdoton tässä muistella. Väinö Linna oli kouluvuosistani lähtien ylitse muiden. Mainitsen Luovutetut -kirjan kannalta myös ruotsalaisen Per Olof Enquistin kirjat, erityisesti balttiluovutuksista kertovan kirjan Legionärerna eli Miehet ilman isänmaata. Kiinnostukseni yhteen oman aikamme totalitarismin muotoon eli Etelä-Afrikan apartheidiin syntyi jo kouluaikoina. J. M. Coetzee'n tuotantoa keräsin järjestelmällisesti, erityisesti teos nimeltä Michael K:n elämä, mullisti mieleni.

Yksi historiantutkija-esikuva minun on pakko mainita silläkin riskillä, että se tulkitaan väärin juuri tässä tilanteessa. Heikki Ylikankaan oikeushistorian luennoille etsiydyin 1970-luvulla, vaikka en edes ollut historian opiskelija. Äimistyin, miten hän luennoillaan osasi puhaltaa hurjan hengen tuohon koulussa inhoamaani oppiaineeseen. Lukion historianopettajani joutui toistuvasti poistamaan minut luokasta häiriköinnin takia - mutta Ylikankaan täpötäysille luennoille päästäkseni olin valmis tappelemaan vihoviimeisestä käytäväpaikasta.

Jo mainitsemani kirjalliset esikuvat ovat kaikki miehiä. Olen saanut mieskirjoittajilta paljon. Luovutetut -kirjaa voikin mielestäni myös lukea tutkielmana maskuliinisuudesta ja sen äärimmäisistä historiallisista ilmentymismuodoista, sodasta ja totalitarismista. Naispuolisia esikuvia on, erityisesti toinen eteläafrikkalainen kirjoittaja, Nadine Gordimer. Filosofin Hannah Arendtin pohdinnat fasismista tekivät myös aikoinaan suuren vaikutuksen nuoreen teoreettisen filosofian opiskelijaan.

Yksi suomalainen kirjoittajaesikuvani ansaitsee tässä tekstilainauksen. Vaikka teksti on kirjoitettu parikymmentä vuotta sitten, analyysi suomalaisuudesta taitaa päteä tänäkin päivänä:

"Suomalainen (itse) on keskittien kulkija. Hän ei ole sitä analyttisesti vaan puhtaasti yksinkertaisuuttaan. Hän on vilpittömästi keskinkertainen. Hän on kuin humalainen pimeällä tiellä: hän varoo laitoja koska voisi menettää pääsuunnan. Saattaa sattua että hän jää auton alle, toisin sanoen historian päälleajoissa suomalainen on tiellä ja ajetaan yli. Näin kävi toisessa maailmansodassa. Mutta suomalainen tietää että jos kriisit ovat vähäisemmät, vain keskittiellä on liikkumavaraa. Suomalainen ei spekuloi eikä hae vaihtoehtoja. Lukemattomat sivistyskansat maailmassa hakevat niitä ja tulos on huono.

Suomesta ei tullut natsivaltiota, vaikka se hoiperteli hyvin lähelle, eikä sosialistista valtiota, vaikka se heilahti yhtä lähelle. Tätä ylistetään valtioviisaudeksi. Se on päinvastoin mitä suurinta yksinkertaisuutta."

Joko arvaatte? Näin kirjoitti Emo Paasilinna, jonka teos Yksinäisyys ja uhma oli vuosia kotiraamattuni. Hän sai Suomen ensimmäisen Finlandia-palkinnon vuonna 1985. Teksti oli samalta vuodelta kirjasta Majuri Holterin uroteko.

Vielä yhdet kiitokset. Entisessä Neuvostoliitossa oli kolhoosityöläisten kannustamiseksi käytössä mainio systeemi. Jos työläinen ylitti työnormin eli oli ahkerampi kuin muut, hänet nimettiin iskurityöläiseksi. Iskurityöläinen sai kiitokseksi nimensä tehtaan niin sanotulle kunniaseinälle. Kikankin tästä inspiroituneena viimeistä valtiotyönantajaani, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriötä ja sen tasa-arvopäälliköitä sekä arvoisia tasa-arvoministereitä Soininvaara, Biaudet ja Mönkäre. Oikeuskansleri jonain päivänä ratkaisee tekemäni valitukseni pohjalta, oliko ministeriössä minua kohtaan harjoitettu työnantajapolitiikka nykyisen työlainsäädännön mukaista vai ei. Valtiotyönantaja teki minusta ensin moninkertaisen pätkätyöläisen - siis oikean iskuripätkätyöläisen - ja lopuksi työttömän, yhtenä syynä Luovutetut - kirjaa varten täysin asianmukaisesti anottu ja myönnetty virkavapaani.

Olin niin iloinnut Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan ja WSOY:n Kirjallisuussäätiön apurahoista, jotka olivat mahdollistaneet lyhyet virkavapaani kirjantekoa varten. Niistä minua rankaistiin omasta mielestäni kohtuuttomalla palleaiskulla. Mutta ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin. Kanveesissa maata oli pakko kysyä itseltään, oliko valtion taholta tarpeettomaksi julistetulla ihmisellä enää mitään annettavaa kenellekään. Kaikki työttömiksi joutuneet suomalaiset tietävät tuon kuristavan tunteen. Tarkistin tilastoista, että näitä työttömiä suomalaisia on tällä hetkellä 277 500. Kun presidentti Urho Kekkonen vuonna 1975 pystytti kansallisen hätätilahallituksen suurtyöttömyyden takia, oli työttömiä Suomessa 53 000. Nyt heitä on miltei kuusi kertaa enemmän.

Suosittelen lukemaan, mitä äsken siteeraamani Emo Paasilinna kirjoitti samassa teoksessa otsikolla Fasismien luontoinen virtaus Suomessa siitä, kuinka yhteiskuntamme jakautuu A- ja B-luokan ihmisiin. Lainaus Paasilinnalta:

"Fasistinen yhteiskunta perustuu yksilön voiman, kyvyn ja etuoikeuksien ylläpitoon, heikot yksilöt eristetään ja orjuutetaan. Heidä ei tarvitse tuhota fyysisesti, riittää kun heidät murretaan henkisesti ja heiltä riistetään ihmisarvo. Kun tämä on etuoikeutettujen, menestyneiden A-ihmisten itsetoimiva järjestelmä, siitä tulee sitä mukaa normaalitila.

Kun virtausta kannattavat kaikki hyvin toimeentulevat kansalaispiirit yhdessä, yksi erottamaton yläluokka, eroa entiseen väkivaltaiseen fasismiin ei enää huomata. Demokratian kehykset ja yleiset kansalaisoikeudet säilyvät, naamioivat ja peittävät syvälle poljetun kansanosan hädän. Fasismi saavuttaa kehitystason, jossa tuota termiä ei tarvitse käyttää ja se voidaan etäännyttää historialliseen aikaan."

Kirjoittajantaitoni ei riitä kuvaamaan omaa nöyryytyksen tunnettani kun opettelin 30-vuotisen työurani päätyttyä kirjoittamaan työttömyyslomakkeen ohjeiden mukaan: työtön, työtön, työtön - jokaisen päivän kohdalle. Kun alemmas ei päässyt, oli noustava ylös. Jotain traagista ja merkillistä on kyllä siinä, että tästä tarpeettomuuden tuskasta syntyi lopullinen versio Luovutetut - kirjaksi. Olen nyt päässyt kunniaseinälle.

Lopuksi otan esille kysymyksen, jonka tiedotusvälineiden edustajat kohta kumminkin minulle esittävät: Mitä aiot tehdä palkintorahoillasi? Säästän meidän kaikkien aikaa ja vastaan jo nyt. Koska lyhennän asuntovelkaani työttömyyskorvauksella, ehdin 90-vuotiaaksi ennen kuin koko velka on

maksettu. Olenkin laskenut, että Finlandia-palkintoshekillä voin lunastaa loppupäästä 10 vuotta velasta vapaaksi ja ryhtyä revittelemään jo 80-kymppisenä!

Tieto-Finlandia-palkinnon jakotilaisuus 8.1.2004, Helsinki, Hannu Taanila

Hyvät naiset ja herrat,

käärme oli kavalin kaikista eläimistä, jotka Herra Jumala oli luonut. Se sanoi naiselle: "Onko Jumala todella sanonut: "Te ette saa syödä mistään puutarhan puusta"?" Nainen vastasi käärmeelle: "Kyllä me saamme syödä puutarhan puiden hedelmiä. Vain siitä puusta, joka on keskellä paratiisia. Jumala on sanonut: "Älkää syökö sen hedelmiä, älkää edes koskeko niihin, ettette kuolisi." Silloin käärme sanoi naiselle: "Ei, ette te kuole. Mutta Jumala tietää, että niin pian kuin te syötte siitä, teidän silmänne avautuvat ja teistä tulee Jumalan kaltaisia, niin että tiedätte kaiken, sekä hyvän että pahan." Nainen näki nyt, että puun hedelmät olivat hyviä syödä ja että se oli kaunis katsella ja houkutteleva, koska se antoi ymmärrystä. Hän otti siitä hedelmän ja söi ja antoi myös miehelleen, joka oli hänen kanssaan, ja mieskin söi. Silloin heidän silmänsä avautuivat, ja he huomasivat olevansa alasti. He sitoivat yhteen viikunanlehtiä ja kietoivat ne vyötärölleen.

Kun iltapäivä viileni, he kuulivat Jumalan kävelevän puutarhassa. Silloin mies ja nainen menivät Jumalaa piiloon puutarhan puiden sekaan. "Herra Jumala huusi miestä ja kysyi: "Missä sinä olet?" Mies vastasi: "Minä kuulin sinun askeleesi puutarhassa. Minua pelotti, koska olen alasti, ja siksi piilouduin." Herra Jumala kysyi: "Kuka sinulle kertoi, että olet alasti? Oletko syönyt siitä puusta, josta minä kielsin sinua syömästä?" Mies vastasi: "Nainen, jonka sinä annoit minulle kumppaniksi, antoi minulle sen puun hedelmän, ja minä söin." Miehellä on nainen, jonka Herra Jumala on hänelle antanut, minulla kuusi teosta, jotka valintalautakunta on minulle antanut.

Tieto-Finlandia-ehdokkaitten julkistamistilaisuudessa valintalautakunnan puheenjohtaja professori Bo Lönnqvist kertoi, että lautakunnalle oli lähetetty kaikkiaan 161 teosta.

Sen jälkeen kun lautakunta on valinnut niistä 6, eivät ne 155 muuta teosta tässä prosessissa yksinkertaisesti enää ole olemassa. Lautakunta on lautakunnannut, niin että ei muuta kuin pulinat pois, niin kuin Johannes Virolainen sanoo. Se, että ja kun ja mitkä 6 teosta lautakunta on valinnut, on lautakunnan ominaisuus. Se, minkä yksittäisen teoksen niin sanottu diktaattori näistä kuudesta valitsee, on taas tämän diktaattorin ominaisuus, mutta kuitenkin ainoastaan niissä rajoissa ja aisoissa, jotka valintalautakunta on asettanut. Siinä on diktaattorin vapaus, sangen vähä. Arvoisa herrasväki saattanee siis ymmärtää, millaista se on silloin kun todella ollaan sen pöydän ytimessä, jonka ääressä päätökset tehdään, niin kuin nykyisessä uskonoppirallatuksessa joikataan. Tehtävääni on helpottanut se, että olemme useammasta kuin yhdestä lehdestä saattaneet lukea, minkä kirjan palkittavaksi valitsen. Olen kumminkin päättänyt tehdä niin kuin lapset tekevät kahden-kolmen vuoden iässä: anna minä itte! Niinpä minä ihan itte ilmoitan, että olen päättänyt, että Tieto-Finlandia-palkinto tänä vuonna annetaan Elina Sanalle hänen teoksestaan Luovutetut. Suomen ihmis- luovutukset Gestapolle.

Minulle ei tuota vaikeutta sanoa, että minulle tuotti vaikeutta lukea tämä kirja. Se johtuu siitä luku- ja kirjoitushäiriöstä, jonka sain kun yli 30 vuotta sitten olin aika pitkään kustannustoimittajana. Pääsin ja jouduin oppimaan loistavilta kollegoiltani hiukan tuota editoinnin taitoa. Editointi tarkoittaa, että kustantamossa jokaiselle tärkeällä kirjalle annetaan lukija, editoi j a. Hän lukee käsikirjoituksen huolella ja kärsivällisesti, ja alkaa keskustella ensin käsikirjoituksen, sitten sen

tekijän kanssa. Editoinnan moraalisen tehtävänä on olla kaverina, auttaa ja opastaa kirjoittaja mahdollisimman hyvin saamaan esitetyksi se mikä hänellä on asiana, mutta ei sekaantua itse asiaan. Kun kirjoittaja aina pakosta on jossain määrin sokea kirjoittamalleen tekstille, editoija katsoo tekstiä ulkopuolelta. Editoija - ihan oikeasti - on hyvä paimen. Minusta näyttää, että Elina Sana tämä teos on jäänyt aika lailla vaille editoinnin armoa ja siunausta; kustantaja on tietysti tyyten eri mieltä, mutta siitä ei millään muotoa

seuraa, että kustantaja olisi oikeassa. Nimittäin: kirjassa ei ole kunnollisia lähdeviitteitä, siinä on paljon toistoa, se on yleisiltä osiltaan huolettoman toisenvarainen - erityisiltä osiltaan, siis itse asiansa osalta, dokumenttien osalta, se kyllä on erinomaisen tarkka ja suurella huolella tehty. Vielä on tekijä tässä tekstissä itseymmärryksensä ja itsensä ilmoittamisen puolesta läsnä toisinaan sellaisella tavalla, että tämmöisellä vanhalla mutta krantulla miehellä melkein tuskan hiki nousee. Kaikki nämä tämmöiset täsmälleen sanoen itse ekspositioon liittyvät asiat olisi hyvässä ja oppineessa editoinnissa voitu kirjasta yksinkertaisesti ottaa pois.

Mutta tämän kirjan substanssi, tämän kirjan merkitys? Näkyy tekevän kipeätä tämä Elina Sana kirja. Internetin keskustelupalstoilla on kirjasta menossa primitiivinen mutta tyyppinen sinivalkoinen älämölöö: että minkä takia pitää kaivella asioita, nimittäin sellaisia, joita ei pidä kaivella. Virallisessa julkisuudessa taas ovat kirjan arvovaltaisimmat arvioijat sanoneet, että tähän on kaikki ollut tiedossa jo pitkään, että ei tässä mitään uutta. Tähän käy sanoa, että jos se on ollut tiedossa jo pitkään, niin miksi ette ole itse tätä tietoa sanoiksi saattaneet? Miksi tarvitaan Elina Sana, kun kerran te jo olette olemassa? Te, jotka nyt arvovatsaisen tyylikkäästi koettatte vähätellä sitä asiaa, jonka Elina Sana tässä kirjassa kansakunnalle sanoo? Suomessa kuuluu vielä tänäkin päivänä, ja varsinkin tänä päivänä - kun nimittäin on edessä tuo turvallisuuspoliittinen Endlösung, lopullinen ratkaisu - ajatella, tai ainakin hokea, että Suomi on virgo semper immaculata, ikuisesti tahraton neitsyt, neitsyt myös synnyttämisen jälkeä, niin kuin me genitaaliteologit opetamme. Tarvittaessa on Suomi aina myös mater dolorosa, tuskassaan kärsivä äiti.

Tämä uskonoppihan tarkoittaa sanoa, että Suomi ei ole milloinkaan ollut mikään tietoinen subjekti, vaan aina vain tahdoton objekti: kuin lammas jota teuraaksi viedään, maailmanpolitiikan viaton karitsa, joka serafisen urheasti määkien rittää päästä karkuun ikuiselta teuraustajaltaan, joka tietenkin on semper maculata. Se uskonoppi, että Suomi ei ole milloinkaan ollut mikään

subjekti, on erinomaisen hyödyllinen tiettyihin tarkoituksiin. Sen opin avulla Suomi pääsee kuin koira veräjältä: pääsee siitä, että se olisi moraalisesti vastuussa itselleen. Mutta eiväthän Suomen johtajat jatkosodan aikana mitään tahdottomia ja tiedottomia lampaita olleet. Kyllä he olivat oppineita ja tietoisia reaalijohdajia, joilla oli selvät käsitykset siitä, miten maailma on, ja siitä, miten maailman siitä syystä siis pitäisi olla. He olivat ihan älyllisiä olentoja, myös Mannerheim, Anthoni, Horelli, kaikki. Eivät he mitään tiedottomia ja tahdottomia idiootteja olleet. Tässä kirjassaan Elina Sana rehabilitoi heidät kaikki, palauttaa heille ihmisarvon, tekee heistä konkreettisia subjekteja ja toimijoita. Mutta nyt yksi tärkeä asia, ja tämän kirjan ehkä hienoin: Elina Sana ei saarnaa, ei moralisoi. Hän vain dokumentoi, sen ja sitä, millä yhdellä kauhealla tavalla ja yhdessä kauheassa ideologisessa instanssissa Suomi oli interoperabiliteetin tilassa Natsi-Saksan kanssa, jonka Natsi-Saksan oikeita maailman johtava demokratia nyt globalisoi.

Mutta Elina Sana: hän ei marmata, hän ei huuda, hän ei syytä, hän ei vaadi mitään totuuskomissioita. Kaikessa komeassa päätöksessään hän malttaa mielensä. Hän noudattaa sitä kaiketi Ralph Enckellin kirjoittamaa ja Urho Kekkosen YK:n yleiskokouksessa lausumaa periaatetta, että ei pidä olla tuomarin vaan lääkärin asemassa.

Ei tietenkään mikään yksittäinen kirja, ei tämäkään, maata kaada eikä maata merelle vie. Mutta ne asiat, jotka Elina Sana tässä teoksessa esittää, ne "koruton´ on kertomaa, ne ota, kallis synnyinmaa". Kun meille siis on annettu tämä nainen, tämä Elina Sana, ja kun hän on kielletystä puusta ottanut hedelmän, syönyt sitä ja tarjoaa sitä meillekin, isänmaalle, niin miksi emme ottaisi vastaan tätä korutonta kertomaa, miksi emme söisi, kielletyn puun hedelmää? Syökäämme, sillä sitten tapahtuu, että meidän silmämme avautuvat ja me huomaamme olevamme alasti. Meistä tulee tietoisia ja vastuullisia subjekteja. Isänmaa iloitkoon siitä, että sillä on Elina Sana.

Tieto-Finlandia-ehdokkaat 11.12.2003

Tieto-Finlandia-valintalautakunnan perustelut

Anna Kortelainen: Levoton nainen. Hysterian kulttuurihistoriaa. Tammi.

Anna Kortelainen osaa teoksessaan "Levoton nainen" luoda kunnioitusta herättävällä taidolla synteettistä ajankuvaa kahden maan eli Ranskan ja Suomen, hengenelämästä, taiteesta, lääketieteestä ja naisten asemasta sadan vuoden takaa. Lääketiede ja taide ovat sairauden metaforan avulla ylläpitäneet sukupuoli-ideologiaa ja määritelleet itsestään selvänä pidetyllä tavalla naisten käyttäytymistä. "Levoton nainen" on kulttuurihistoriaa ja mielen maailman historiaa parhaimmillaan ja sen aiheen määrittely on osoitus taitavan kirjailijan itsenäisistä valinnoista. Teos hyödyntää hienoa ja hyvin dokumentoitua kuvataiteellista aineistoa ja liittää sen muuhun historialliseen materiaaliin oivallisella tavalla. Tällaisen aihepiirin tutkimuksessa on myös helppo sortua kahlitsevaan teorialähtöisyyteen, mutta Kortelainen antaa empiirisen aineistonsa puhua elävästi ilman että teoksesta olisi muodostunut kollaasimainen. "Levoton nainen" osoittaa virkistävällä ja vähän häiritsevälläkin tavalla yhden meille vielä läheisen aikakauden vakiintuneiden käsitysten ja toimintatapojen julmuuden. Anna Kortelainen on katsonut tarkkaan tauluja ja valokuvia ja osoittanut todeksi sen, että taide on keskeinen avain aikakausien ymmärtämiseen. Teoksen kaunis ulkoasu on onnistuneen kokonaisuuden yksi osa.

Magnus Londen - Anders Mård - Milena Parland: S:t Petersburg. Metropolen runt hörnet. Foto: Andrej Scherbakov-Parland. Fischer & Co, Söderströms.

Magnus Londen - Anders Mård - Milena Parland: Pietari. Metropoli nurkan takana. Kuvat: Andrej Stsherbakov-Parland. Tammi.

Magnus Londenin, Anders Mårdin ja Milena Parlandin teos on sananmukaisesti erilainen matkakirja. Se vie lukijan pietarilaisten arkeen ja juhlaan, nykypäivään ja menneisyyteen. Kerronnassa limittyvät niin faktatiedot kuin tunteet, ennakkoluulot, värit, äänet hajut ja maut. Lukija pääsee mukaan datsakansan viljelytalkoisiin - arkeen ja juhlaan. Lukija poikkeaa tapaamassa tämän päivän pietarilaisia baareissa, kodeissa ja monissa historiallisissa paikoissa ilman että historiaa millään tavalla paisuteltaisiin. Andrei Stsherbakov-Parlandin mustavalko-kuvat syventävät oivallisella tavalla Pietarista piirtyvää mielikuvaa. Metropolin menneisyys ja nykypäivä kulkevat käsi kädessä ja luovat kuvaa pietarilaisesta mentaliteetista. Ääripäinä ovat toisessa päässä nykypäivän jalkapallokatsomon kiihkeä tunnelma ja toisessa Lidia Aleksandrovna, yksi sadoista tuhansista pietarilaisista, joiden tarinoille Pietarin traumaattisimmasta ajanjaksosta kukaan ei enää jaksa kallistaa korvaansa.

Kirjassa on myös mainioita lukuvinkkejä lisätietojen hankintaa varten. Luonnollisesti kirja sisältää myös karttoja tutustumiskohteista.

En insiktsfull skildring av en imperial stad, där historien, minnet och nuet kondenseras i vardagens paradoxer, där invånarna i tal, tanke och rörelse skapar meningfull ordning. Stilen höjer boken över reseguidens nivå till en personligt målad ikon, som förundrar, fascinerar skrämmer och lockar.

Pinx. Maalaustaide Suomessa. Tarinankertojia. Weilin+Göös.

Maalaustaiteen monimerkityksellisyyden ja monitaituruuden terävä esitys, jossa aika, tila, ruumis, sukupuoli ja esineet käyvät vuoropuhelua estetiikan, fantasian, ideologian, yhteisön, yksilön, perinteen, taidekritiikin ja -tutkimuksen eheyttämässä ja taiteen tinkimättömän vapauden ja muutoksen hajottamassa maailmassa.

Professori Helena Sederholm toimituskuntineen ja toimituksineen marssittaa lukijan eteen suuren joukon nuoria taiteilijoita, monille kovin tuntemattomiakin. Kerronta on mukaansa-tempaavaa. Artikkeleiden kirjoittajat ovat selvästi ajatelleet tavallista lukijaa, joka ei erityisemmin tiedä, mutta joka saattaisi kiinnostua maalaustaiteesta, mikäli sitä oivallettaisiin tarjota kiinnostavasti. Esimerkkinä vaikkapa Raimo Reinikainen (s.62), jonka ensimmäisenä taiteellisenä herättäjänä oli populaari-kulttuurin estetiikka, kaupunkikulttuurin kansantaide! Tai Riitta Uusitalon riipaisevat ajatukset, että taiteella voisi lopettaa vääryydet: "Ihmiset jotka omassa työssään taistelivat sotaa vastaan, pitivät niistä. He, joiden halusin muuttuvan, eivät nähneet kuviani" (s.111).

.....

TIETO-FINLANDIA-EHDOKKAIDEN JULKISTAMISTILAISUUS, Ravintola La Tour 11.12.2003

Valintalautakunnan puheenjohtaja, professori Bo Lönnqvist

Nuori kirjantekijä, joka isänsä rohkaisemana, julkaisi keittokirjan nuorille ihmisille, totesi äskettäin, että kirjan tekeminen oli ”pitkä” prosessi: ”Aloitin suunnittelun kesällä ja jouluksi kirja oli kaupoissa”.

Pojan aikakäsitystä voidaan pitää esimerkkinä oireesta, josta lastenpsykiatrian professori Tuula Tamminen Tampereella on käyttänyt ilmaisua ”ajan hirveän nopea tempoisuus”. Kyse on epävarmuudesta tietoyhteiskunnassa, jossa tunteet jätetään tyystin sivuun. ”Aikuiset ovat tiedon aivopesemiä”, meneillään on ”modernin elämän syvä tragedia”. Toinen tamperelainen, rehtori Jorma Sipilä totesi taannoin, että mitä enemmän maailma tulvii tietoa, sitä huutavammaksi on tullut puute ymmärryksestä, hyvästä argumentaatiosta ja terävästä ajattelusta.

Tieto-Finlandia-raadin arvioitavaksi lähetettiin yhteensä 161 tieto- tai faktakirjaksi luokiteltua teosta. Valikoima on kirjava, mutta onhan kirja vapaan sanan inkarnaatio, ruumiillistuma, ja on välttämätöntä, että – näkyvästi esillä olevien – ”muotiaiheiden” ohella puututaan ennen tuntemattomampiin, ongelmallisiin ja ns. arkaluontoisiin aiheisiin, uuden tiedon valossa tai uudella tavalla pohdittuna.

On kuvateoksia, upeasti kuvitettuja isoja kirjoja, joissa esim. luontoa, kulttuuriperintöä, taidetta, muotoilua, henkilöä tai esineryhmää esitellään silmää ruokkivalla tai luettelomaisella tavalla.

On paljon muistelmia, esseentapaisia pakinoita, esitelmä-, kolumni-, julkisten puheiden kokoelmia, vahvasti minäkeskeisiä ja täten modernin länsimaisen ihmisen peilikuvia. Lukija voi ehkä näistä kerrata kuulemansa ja anonyyminä vahvistaa tuttavuuttaan tunnetun henkilön kanssa.

Pöydällemme on myös tullut mittavia tietokirjoja, suurteoksia, yleiskatsauksia ajan tai paikan ilmiöön, hakemistoinen ja luetteloinen. Tieto on näissä ymmärretty hakuteokseksi, johon aina voi palata ja josta varmasti etsimänsä asian löytää.

Tietyt aiheet, kuten luonto, elämäkerta ja historia, näyttävät sopivan hyvin tällaiselle käsittelylle. Kronologia, kvantiteetti ja kausaalisuus ovat varmoja rakennuspuita ja kehitysopillinen ajattelu luo vaivattomasti turvallisen juonen – suomen kielen sijamuodot elatiivi ja illatiivi pääsevät otsikoissa mittavaan kukoistukseen: ”jostakin – jonnekin”. Kevyempää lajia edustavat, myös tietokirjoiksi luokiteltuina, erilaiset ohje- ja opaskirjat, jotka tarjoavat apua ruoanlaitossa tai ihmissuhteissa, tai päivän polttavissa poliittisissa tai muissa, kohua herättävissä liikkeissä. Faktan ja viihteen välinen ero on tällaisissa kollaasi-, kompilaatti- ja tarjouspöytätuotteissa hämärtynyt.

Kirjan tuottaminen, aiheen kuin aiheen tuotteistaminen, käy nykyään ehkäpä liiankin helposti.

Olisi nimittäin moni silmiemme eteen saapunut teksti- ja kuvanäyte kohentunut siitä, että teos olisi vielä kerran tai pari jäsenelty ja kirjoitettu uudestaan.

Informaatiota kirjat kyllä sisältävät, mutta se ei ole yhtä kuin prosessoitu ajateltu, analysoitu ja uudella, luovalla tavalla esitetty **tieto**.

Myös vanhaa tietoa voidaan arvioida ja yhdistää uudella tavalla, uudistetun näkökulman tai tyylin tukemana. Kirjojen otsikointi perustuu harvoin kysymyksenaseteluun ja harvinaisia ovat myös otsikot ja jäsentely, joista kuultaa läpi kamppailu tiedon kanssa ja joissa selityksen lisäksi nousee esille omaperäinen tulkinta ja vahva intrigi.

Eräs kirjailija kirjoitti luovuuden tuskallisessa kamppailussa 40 vuotta sitten mm.: ”Kirjaa tai näytelmää ei voi kirjoittaa, jollei koko ajan näe yhtä aikaa sen läpi alusta loppuun yhdellä silmäyksellä. Tämä siinä onkin kurjinta, muutenhan voisi kirjoittaa palasen siellä missä sattuisi päivä jäämään.

Seuraavaksi ehdokkaiksi valitut kirjat ovat mielestämme aidon kirjailijan luomuksia. Niiden kieli ei ole vain sananmukainen, selittävä, vaan osa argumentaatiota. Myös kirjan graafinen ilme, kuvitus aihetta ja väittelyä visuaalisesti tukevana osana, on kokonaisuudelle välttämätön. Kirjan yleiseen luettavuuteen on niin ikään kiinnitetty huomiota. Mielestämme hyvä tietokirja on edelleen kielellisesti kaunis teksti, jonka lukija mielellään aloittaa ensimmäiseltä sivulta ja päättää viimeiselle sivulle.

Tarinankertojia-teoksen upea kuvitus kietoutuu hienolla tavalla kerrontaan. Kuvat ja tarinat lähtevät kuljettamaan lukijaa ajassa ja paikassa, pysäyttävät välillä pohtimaan taiteilijaa, hänen työtään, yhtä taideteosta tai tarinaa, joka kuvan on synnyttänyt .

Tarinankertojia on viisiosaisen Suomen maalaustaidetta esittelevän sarjan viimeinen osa. Koko teossarja poikkeaa totutusta siinä, että se on koottu teemoittain. Tämä esitystapa tekee koko sarjasta poikkeuksellisen kiinnostavan. Ainoa miinuspuoli on, että kuluttaja, potentiaalinen taiteen ystävä, ei voi hankkia vain yhtä osaa, mikä tulee kalliiksi.

Elina Sana: Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle. WSOY.

Elina Sana on tehnyt yksinäisen, sinnikkään ja maamme historian kannalta arvokkaan tutkimustyön Suomen sodanaikaisten ihmisluovutusten historian selvittämiseksi. Kirjoittaja on käynyt läpi ihmiskohtaloita, ja niiden dokumentointi ja analyysi tuovat vaikuttavalla tavalla eteemme aikakauden, jolloin ihmisen omista toimista riippumattomat olosuhteet saattoivat monet ja jopa enemmistön joistakin väestöryhmistä epäinhimillisen julmien kohtaloiden kouriin. Tuon historian vaiheen kohtuuttomuus niin valtioiden kuin yksilöiden kannalta ei vähennä tarvetta selvittää perin juurin sen tapahtumia myös siltä osin kuin ne koskevat Suomea.

Jotkin Elina Sanan teoksen vastaanottoon liittyvät puheenvuorot osoittavat, että näitä historian vaiheita koskevaa tutkimusta luetaan edelleen osana koko Suomen valtion käyttäyty-misestä annettavaa arvosanaa. Elina Sanan vaikuttavassa tutkimustyössä ei kuitenkaan ole kysymys tästä. Se paikkaa yksilö- ja mikrohistoriana tähänastisen tiedon aukkoja julistamatta mitään yhtä ainoaa kokonaistulkintaa Suomen valtion syyllisyydestä tai syyttömyydestä.

Tuulikki Valkonen: Mäyhä. Lähikuvia Marko Tapion elämästä. Tammi.

Klassisesta elämäkerrasta poikkeava, inhimillinen, analyttinen ja dramaattinen kuvaus kirjailijan loputtomasta taistelusta luovuuden tuhon ja rakkauden ahdistuksen rajalla. Eri aineistojen vuoropuhelusta syntyvä mosaiikki avaa perspektiivin kirjoittamisen armottomaan kietoutumiseen elämän aikaan ja tilaan. Kirja ei ole elämä, vaan elämä on kirja.

Tieto-Finlandia-vuoden monista henkilökuvista Tuulikki Valkosen "Mäyhä - lähikuvia Marko Tapion elämästä" nousee koskettavuudessaan omaan luokkaansa. Valkonen tuo esiin voimakkaan taiteilijapersoonan luomisprosessin koko kaaren - alun toiveikkuudesta ja onnistumisista luomisen pakkoon, tuskaan, joka vie lopulta mennessään. Tämän lisäksi Valkonen kuvaa hienolla tavalla puolison roolia. Suhteen alussa ihailija, sitten tukija, perheen elättäjä, lopulta viisaasti lapsen kanssa sivuun jättäytyvä. Teoksen kolmas koruton taso on alkoholismien ja alkoholistin liioittelematon kuvaus - viina vie mennessään.

Teos viehättää, vaikkei lukija olisi lukenut riviäkään Marko Tapion tuotannosta. Teoksen luettuaan moni varmaan hankkii Marko Tapion kirjoja luettavakseen.

Jussi Viitala: Inhimillinen eläin, eläimellinen ihminen. Sosiaalisen käyttäytymisen avaimet, Atena.

Ihmisen käyttäytymisen eläimelliset piirteet ja yleisemmin käyttäytymisemme biologinen pohja on nykyaikana ylenpalttisen politisoitunut kysymys. Tätä taustaa vasten oppineen ja sujuvasti kirjoittavan eläintieteilijän esitys on lakonisessa ja tyynen uteliaassa kirjoitustavassaan sekä virkistävä että opettavainen. Kirjoittaja esittelee eläinten käyttäytymiseen liittyvät teoriat ja uudet tutkimustulokset napakasti esimerkkien valossa. Niinpä lukija voi perehtyä viihdyttävällä eri eläinlajien elämään ja ominaisuuksiin, mutta tulee samalla huomaamattaan oppineeksi kaikenlaista yleispätevää sekä eläimistä että ihmisistä. Ihmisten käyttäytymistä koskevat huomiot kertovat kirjoittajan uteliaisuudesta eivätkä niinkään halusta puolustaa erityisesti yhtä yhteiskunnallista näkökulmaa. Oppikirjamaisuuden ja yleiskiinnostavuuden yhdistäminen onnistuu vain harvoin näin oivallisesti. Kuvio- ja kaaviomateriaali on vanhanaikaisen koulun oppikirjan tapaista eli yksinkertaista ja vähän nukkavierunkin niukka, kun sen suhteuttaa nykyaikaisille tietokirjoille tyypilliseen upeaan monivärigrafiikkaan. Tämä kuitenkin korostaa itse tekstin sujuvuutta ja mielenkiintoisuutta.

Helsinki 10.6.2003

Tieto-Finlandia

Tieto-Finlandia-palkinnon saajasta päättää seuraavan kerran toimittaja Hannu Taanila. Enintään kuusi palkintoehdokasta valitsevaan palkintolautakuntaan on nimitetty puheenjohtajaksi professori Bo Lönnqvist ja jäseniksi toimittaja Leena Pakkanen sekä valtiotieteen tohtori Juhana Vartiainen.

Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokaskirjat julkistetaan 11.12.2003 ja palkinto jaetaan 8.1.2004. Palkinnon suuruus on 26 000 euroa. Se rahoitetaan Suomen tietokirjailijat ry:n ja Suomen Kustannusyhdistyksen Kirjasäätiölle lahjoittamin varoin.

Lisätietoja: säätiön asiamies Veikko Sonninen, puh. 09-228 77 258 tai 050-5480539.

SUOMEN KIRJASÄÄTIÖ

Helsinki 10.6.2003

Tieto-Finlandia-palkinnon ehdokaskirjat julkistetaan 11.12.2003 ja palkinto jaetaan 8.1.2004. Palkinnon suuruus on 26 000 euroa. Se rahoitetaan Suomen tietokirjailijat ry:n ja Suomen Kustannusyhdistyksen Kirjasäätiölle lahjoittamin varoin.

Lisätietoja: säätiön asiamies Veikko Sonninen, puh. 09-228 77 258 tai 050-5480539.

SUOMEN KIRJASÄÄTIÖ

2003

2003 Antti Helanterä - Veli-Pekka Tynkkynen: Maantieteelle Venäjä ei voi mitään (Ajatus Kirjat)

Ohjelmajohtaja Astrid Gartz:

Tieto-Finlandia-palkinto annetaan sääntöjen mukaan ansiokkaalle suomalaiselle tieto- tai oppikirjalle. Palkintolautakuntien ehdokaslistoilla on vuosien varrella ollut runsaasti tieteen popularisointiin perustuvia teoksia. Tästä ehkä johtuu, että moni luulee palkinnon olevan tarkoitettu ainoastaan sen tapaisille kirjoille. Sopii ehkä kysyä, ovatko muut tietokirjat - esimerkiksi journalistiset tietokirjat - syystä tai syyttä jääneet varjoon.

Nyt ehdolla olevien kirjojen joukosta olen valinnut erään ansiokkaan teoksen, Antti Helanterän ja Veli-Pekka Tynkkynen Maantieteelle Venäjä ei voi mitään.

Kyseessä ei ole perinteinen maantieteen oppikirja. Kirja käsittelee Venäjää kokonaisuutena ja keskittyy sen maantieteen suuriin linjoihin ja suuriin muutoksiin, kuten kirjailijat itse sanovat. Kirjan luonnonmaantieteellinen näkökulma auttaa lukijaa ymmärtämään, jäsentämään ja tulkitsemaan Venäjän tämän päivän ongelmia ja niiden ratkaisumahdollisuuksia. Teos sisältää historiallista taustaa sekä tietoja maan nykytilanteesta ja yhteiskunnallisesta keskustelusta. Teoksessa on yhdistetty teemoja tavalla, joka kertoo tekijöiden suuresta perehtyneisyydestä. Kirja on selkeä ja havainnollinen. Tarkkanäköinen ja osuva kommentointi ilahduttaa lukijaa.

Kirjan koko sisällön esittely ei mahdu tämän puheenvuoron puitteisiin, mutta otan esille muutaman ajankohtaiseen keskusteluun liittyvän kohdan.

Venäjän talouskehitys sekä maan integrointi globaaliin talouteen ja Eurooppaan kuuluvat kirjan aiheisiin.

Venäjän talouden kehitys on viime aikoina ollut suotuisampi kuin pari vuotta sitten ennustettiin. Myönteinen kehitys johtuu suurelta osin öljyn korkeasta maailmanmarkkinahinnasta. Venäjän viennin perusongelma on kuitenkin ennallaan. Jalostamattomilla tai alhaisen jalostusasteen hyödykkeillä on edelleen liian keskeinen merkitys.

Kirjan tekijät katsovat, että Venäjän tulisi integroitua tiiviimmin osaksi Eurooppaa kyetäkseen monipuolistamaan ulkomaankauppansa ja ratkaisemaan talousongelmiaan. Venäjä on riippuvainen eurooppalaisesta osaamisesta ja teknologiasta. Eurooppa puolestaan on riippuvainen Venäjän tuottamasta energiasta ja etenkin kaasusta. Pohjoista ulottuvuutta kehittäen voidaan vahvistaa keskinäistä riippuvuutta ja syventää integraatiota, kirjassa todetaan.

Antti Helanterä ja Veli-Pekka Tynkkynen huomauttavat usein, että Venäjän nykyistä tilannetta tarkasteltaessa ei pidä unohtaa maan maantiedettä. He pohtivat, joutuuko Venäjä tulevaisuudessa vetäytymään suotuisimmille ydinalueille ja supistamaan toimintoja itäisillä ja pohjoisilla alueilla. Kyse ei kuitenkaan ole vain etäisyyksistä. Esimerkiksi Pietarilla, jonka liikenteellinen merkitys on suuri, on vielä pitkä matka vauraaseen tulevaisuuteen. Maan hallintojärjestelmä ja lainsäädäntö eivät ole pysyneet muutosten vauhdissa, kirjailijat huomauttavat.

Hallintojärjestelmän ja lainsäädännön puutteet ovat tekijöiden mukaan osaselityksenä myös Venäjän ympäristöpolitiikan ongelmiin. He katsovat, että Venäjän taakka monien globaalien ympäristöongelmien aiheuttajana on raskas. Kirjan mukaan ympäristökysymyksiä on vähätelty maan viime vuosien poliittisessa keskustelussa. Venäjän kestävä kehityksen tieltä kirjailijat löytävät lukuisia hidasteita. Kansalaisyhteiskunnan kehittymättömyys on eräs niistä.

Kirjan erään mielenkiintoisimman luvun aiheena on Venäjän eri alueiden lähentyminen. Valtava pinta-ala ja suuret erot alueiden välillä asettavat myös maan sisäiselle integraatiolle suuria haasteita, kirjassa todetaan. Tähän liittyvät kysymykset ovat olleet pinnalla viimeisten kymmenen vuoden aikana erityisesti Tshetsenian tilanteen johdosta. Presidentti Putin on halunnut lujittaa keskusvallan otetta maasta. Kirjailijat katsovat, että Venäjän yhtenäisyyden ongelmia ei ratkaista yksittäisillä hallinnollisilla uudistuksilla sotatoimista puhumattakaan.

Kirjan mukaan on todennäköistä, että monet sisäiset vaikeudet jatkuvat. Tekijät ennustavat, että esiin nousee eräänlainen Venäjän ja Putinin kaikkivaltiusongelma. Jos kerran Putin on ottanut langat käsiinsä, miksi yhä palkat ovat maksamatta, miksi ihmiset palelevat lämmittämättömissä asunnoissa tai miksi niin monet kärsivät nälästä. Kirja jättääkin lukijalle pohdittavaksi, milloin venäläinen keskiluokka asettaa nykyisen vallankäytön kyseenalaiseksi.

Kiitän Antti Helanterää ja Veli-Pekka Tynkkystä antoisasta ja opettavaisesta lukukokemuksesta. Suomen Kirjasäätiötä kiitän mielenkiintoisesta tehtävästä.

2002

Tieto-Finlandia -palkintoehdokkaat

12.12.2002 KLO 10.15

Valintalautakunnan puheenjohtaja, valtionarkistonhoitaja Kari Tarkiainen:

Tieto-Finlandia-palkinto vuoden parhaalle tieto- tai oppikirjalle on tänä syksynä jaossa viidettätoista kertaa. Suomen Kirjasäätiön myöntämä suuri tunnustus on puolentoista vuosikymmenen aikana vakiintunut julkisuudessa hyvin arvostetuksi perinteeksi, sellaiseksi huomionosoitukseksi, jonka meidän utterat ja asiantuntevat, osaamistaan ja ilmaisunsa tyylikkyyttä suurelle lukijakunnalle välittävät tietokirjailijamme ovat todella hyvin ansainneet. Tästä palkinnosta on kiittäminen Suomen tietokirjailijat ry:tä ja Suomen Kustannusyhdistystä, joiden Kirjasäätiölle lahjoittamien varojen turvin palkinto jaetaan. Tieto-Finlandia-palkinto on sopivalla tavalla nostanut tietokirjoittamisen profiilia tässä tiedo- ja osaamista korkealle arvostavassa maassa. Se on ollut kuningas muiden palkintojen joukossa, yleisilmeeltään hyvin altruistisen ja epäitsekään kirjoittajakuntamme merkittävä kannustin.

Tieto-Finlandiasta on jo ilmestynyt kiintoisa erillinen historiikki sekä viimeksi Hiidenkivi-lehdessä hiukan leikkimielinen ja myös hiukan kirpeän kriittinen kirjoitelma, kuinka oikein pitäisi kirjoittaa, jotta voitaisi tämän palkinnon. Artikkelin tekijän mielestä kirjoittaa pitäisi mahdollisimman ronskilla slangilla. Ainakaan tänä syksynä tuo neuvo ei ole ollut oikea.

Tälläkin kertaa palkinnon jakamisen kaksiportainen prosessi on ollut samanlainen kuin lähes alusta alkaen. Suomen Kirjasäätiö nimitti keväällä kolmijäsenisen raadin, johon ovat kuuluneet jäseninä dosentti Antero Järvinen ja tiedotuspäällikkö Jan Rydman sekä minä. Säätiön asiamies Veikko Sonninen on hyvin välittömässä ja iloisissa kokouksissamme hienovaraisesti ja tasapuolisesti johdatellut meitä aiheeseen pyrkimättä mitenkään vaikuttamaan ratkaisuihimme. Jätämme tänään työmme tuloksen julkisuudelle ja kohdennamme sen erityisesti ohjelmajohtaja Astrid Gartzille, joka tällä kertaa saa olla Rouva Fortunan osassa ja ratkaista, kuka vuonna 2002 on maan mainioin tietokirjailija. Tietysti siitä ei pääse mihinkään, että niin meidän alkuvalintamme kuin myös hänen lopullinen päätöksensä on subjektiivinen asia, sillä miten muuten kuin seuraamalla henkilökohtaisia mieltymyksiään voi suorittaa valinnan kymmenien erittäin korkeatasoisten kilpailijoiden välillä. Omalta osaltani voin vakuuttaa, että ratkaisu on riippunut siitä, miten kukin kirja on - kuten nykyään sanotaan - kolahtanut kolmea eri tiedon sektoria edustavan mutta silti ilahduttavan yksituumaisen raatimme piirissä.

Kirjojen meri on tänä syksynä käynyt korkeampina aaltoina kuin koskaan aikaisemmin, ja raadin pöytää on kuormittanut kokonaista 167 teoksen kasa, karkean laskelman mukaan noin 50.000 sivua, joiden selailusta olisi voinut saada vaikean krampin, jollei joskus lukiessa olisi tullut käännetyksi kaksi lehteä samalla kerralla. Runsaudensarvi on pursunnut hienoa graafista suunnittelua, loistavia värikuvia, eleganttia kirjansidontataidetta mutta ennen muuta sanonnan monenlaista taituruutta, niin selkeää ja johdonmukaista oppikirjaproosaa kuin huikaisevaa esseistiikkaa, mitä moninaisimmista inhimillisesti kiinnostavista aiheista ja kaikkiaan kolmella kielellä, sillä myös englantia on kotimaisten kieliemme lisäksi valloittanut pysyvän sijan tietokirjamarkkinoillamme. Tietysti joukossa on myös ollut harmaampaa tietoalan massatuotantoa, velvollisuudentunnosta julkaistuja työstämättömiä seminaariraportteja, keveitä itsetutkisteluja ja ajan nopeasti vaihtuviin trendeihin kiinnittyneitä päivänperhosia, ketään tai mitään tässä mielessä erityisesti sormella osoittamatta.

Meillä raadin jäsenillä on nyt kullakin se toivottavasti ohimenevä kriisi, että emme ehdottomasti ainakaan tänä jouluna toivo tietokirjapakettia joululahjaksi.

Yli puolentoista sadan ehdolle lähetetyn kirjan tuttavuuden perusteella uskaltaa ehkä esittää muutaman yleisluontoisen havainnon. Humanistinen kulttuuri vyöryy laveana vuoden tietokirjallisuudessa, erityisesti elämäkertakirjallisuus, jota on paljon ja tasokasta. Sitä on siksi suodattanut kohtuullisesti kuuden parhaan listaan. Historiaa, erityisesti nykyyhistoriaa kotimaan viime vuosien politiikan näkökulmasta on mukavasti, mutta joukossa on myös koko aikajanan kirjoja yleistä historiaa antiikista keskiajan kautta uuteen aikaan. Niin Pohjois- ja Etelä-Amerikan kuin Venäjän ja entisen Jugoslaviankin kriisejä esitellään asiantuntevasti ja kansainvälisestä politiikasta ja globalismista kirjoitetaan hyviä kirjoja, ja siksi voi väittää tietokirjallisuutemme lukijan voivan tehdä nojatuolissaan niin aikamatkoja kuin kurkistuksia maailman eri kulmille. Taidehistoriaa ja rakennuskulttuurin tarkastelua on paljon. Ainoastaan arkeologia ja ehkä myös vanhempi Suomen historia tuntuvat olevan hiukan heikommilla, mitä yksilöisiin teoksiin tulee, mutta pari suurta monen kirjoittajan työstämää kirjasarjaa paikkaavat hyvin tätä puutetta. Sosiologian, psykologian, kristinuskon ja informaatiotieteen aloilta nousee monta teosta esiin opettavan, neuvovan ja miksei myös sielua hoitavan kirjoitustradition pohjalta. Ehkäpä tähän voisi vielä lisätä sopivan annoksen ruumiin virkistystä ja hoitoa käsitteleviä teoksia, lukuisista hienoista keittokirjoista aina selkäkijupja esittelevään oppaaseen saakka.

Huomattavana puutteena olemme sen sijaan raadin piirissä pitäneet luonnontieteellisen tietokirjallisuuden suhteellista vähäisyyttä. Luontoa, maisemaa, lintuja ja yleensä havaintoja ympäristöstämme kaipaava suuri suomalainen yleisö on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta sinänsä komeiden käännosten ja mukaelmien varassa. Miksi luonnontieteilijämme eivät kirjoita? Tähän kysymykseen emme kerta kaikkiaan ole löytäneet kunnon vastausta.

Edellä sanomastani saa helposti sen käsityksen, että tietokirjallisuus kukoistaa tässä maassa ja että kaikki on yleisesti ottaen hyvin. Siksi pitää ehkä sanoa jotakin myös asian kääntö- tai varjopuolesta: tietokirjallisuuden painokset ovat etupäässä hyvin pieniä, kirjoittaminen tapahtuu ilman sanottavaa erillistä korvausta ylimääräisenä ponnistuksena ammattityön siivellä tai eläkkeen turvin, nuoriso ei enää välitä lukea kirjallisuutta, ei ainakaan sitä enemmän yleissivistävää, laveita näköaloja tarjoavaa tietokirjallisuuden osaa, joka ei tarjoa konkreettista hyötyä. Myös opetusministeriön jakamat kirjastokorvausapurahat jakaantuvat tietokirjallisuutta pahasti diskriminoivalla tavalla - kun kaunokirjallisuus nappaa 90% tuesta, saavat tietokirjailijat tyytyä vaivaiseen kymmeneen prosenttiin. Onko tämä aivan oikein, sen jätän muiden pääteltäväksi.

Nyt asiaan! Palkintoehdokkaamme ovat aakkosjärjestyksessä:

Antti Helanterä - Veli-Pekka Tynkkynen: Maantieteelle Venäjä ei voi mitään. Ajatus Kirjat.

Poikkeuksellisen kiehtovan tarkkanäköinen analyysi Venäjästä: sen olemuksesta ja nykytilasta ongelmiseen, historiallista taustaa unohtamatta. Kirjan luonnonmaantieteellinen näkökulma valaisee ja auttaa ymmärtämään suuren Venäjän ongelmia erinomaisella perusteellisuudella. Koko poliittinenkin historia ja aiempi Venäjä-kirjallisuus asettuvat aivan uuteen valaistukseen kun näkökulmaa onkin vaihdettu. On porauduttu ongelmien todelliseen ytimeen. Kirjoittajat eivät ole tyytyneet vain kuvailuun, vaan ottavat elävällä ja lukijaa kutkuttavalla tavalla kantaa myös ongelmiin ja niiden ratkaisumahdollisuuksiin.

Markku Lappalainen: Lepakot - salaperäiset nahkasiivet. Tammi.

Monipuolinen ja ensimmäinen suomenkielinen tietokirja lepakoista, huonosti tunnetusta eläinryhmästä. Edukseen poikkeava luonto- ja eläinkirja, joka houkuttelee lukemaan eikä pelkästään kuvia selailemaan. Kirjassa saavat sijansa niin lepakkojen ainutlaatuinen biologia ja Suomessa tavattavat lajit kuin lepakkojen ja ihmisten pelonsekainen yhteiselo niin meillä kuin muualla maailmassa. Ulkoasu on esimerkillisen selkeä ja lukijaystävällinen.

Kirsi Saarikangas: Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. SKS.

Kartoitus suomalaisen funktionalismin synnystä ja kehittämisestä asuntotuotannon vallitsevaksi rakennustyyliksi. Maailmansotien välinen moderni funktionalistinen arkkitehtuuri perustui käsitykseen terveestä asumisesta, jossa edeltävän ajan säädynmukaisuus pelkistyi käytännöllisyydeksi, keittiö lainasi piirteitä laboratorion tilasta ja muut tilat toteuttivat luokattoman asumisen ihannetta. Teos tarkastelee funktionalismin historiattomuutta ja aidon arkkitehtuurin vaatimusta uudenaikaisen perhekäsityksen muotoutumisen näkökulmasta. Kirja on rakennustaiteemme erään sektorin peruskuvauksena uraauurtava, selkeästi ja hienosti toteutettu merkkiteos, jota ei voi sivuuttaa asutuskeskustemme 1900-luvun historiaa käsiteltäessä.

Hannes Sihvo: Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanaan. SKS.

Uudessa monumentaaliosassa elämäkerrassa on koottu kaikki tämänhetkinen tieto Aleksis Kiven vaiheista, ajasta ja tuotannon ääripiirteistä upeaksi kertomukseksi, joka tempaa mukaansa. Myytti väärinymmärryksestä nerosta ei täysin rikkoudu mutta täydentyy käsitykseksi monisärmäisestä ihmisestä, joka oli yhtä paljon metsän poika ja kansanluonteen tulkki kuin fennomaanien kauhukakara. Etenkin kuvauksessa Kiven ihmissuhteista esiin nousee paljon uutta tai puoliksi unohtunutta 1800-luvun kulttuurihistoriaa. Elämäkerta on viimeisin monien Kivi-tulkintojen sarjassa, kattava ja nykyaikainen kokovartalokuva kansalliskirjailijasta.

Matti Vainio: "Nouskaa aatteet!" Robert Kajanus. Elämä ja taide. WSOY.

Historia on joskus oikukas ja epäoikeudenmukainen: aikansa suurmiehet se saattaa syyttää suotta kadottaa kullisseihin. Kapellimestari ja säveltäjä, musiikkiorganisaattori Robert Kajanus on kokenut tällaisen kohtalon hallittuaan ja organisoituaan suomalaista musiikkielämää vuosikymmenet. Kirjoittaja on tehnyt uraa uurtavan työn sysäämällä tämän "musiikkihistoriamme kakkosmiehen" jälleen parrasvaloihin. Hän on onnistunut Kajanus-elämäkerrassaan erinomaisesti: kauniilla kielellä kirjoitettua elämäkertatutkimusta parhaimmillaan. Kadonnut suurmies nousee ansaitsemalleen paikalle.

Kalevi Wiik: Eurooppalaisten juuret. Atena Kustannus.

Rohkea poikkiteollinen tulkinta maanosamme esihistoriallisesta asutuksesta ja siinä tapahtuneista muutoksista. Keskeistä on tekijän toisaalta väestön siirtymisestä, toisaalta kielten ja kulttuurien välittymisestä kehittänyt teoria, jossa eri kielenvaihdot ovat jättäneet jälkiä muodostuviin uusiin kieliin ja niiden ryhmiin. Kielitieteellisen näkemyksen yhdistäminen arkeologian ja perintötieteen tutkimustuloksiin on luonut kokonaiskuvan, josta voidaan kiistellä ankarasti ja jota voidaan kyseenalaistaa, mutta joka silti kiehtoo suurisuuntaisena visiona oloista, jotka olivat lähtökohtana Euroopan myöhemmän kieli- ja kulttuurikartan muotoutumisessa.

Lopussa kiitos seisoo. Haluan kiittää Suomen Kirjasäätiötä haasteellisesta tehtävästä, Antero Järvistä ja Jan Rydmania kollegiaalisesta harkinnasta ja mukavasta yhteistoiminnasta; kustantajia

siitä, että he ovat toimittaneet lautakunnalle vuoden kirjasadon parhaimmiston mutta ennen muuta satoja tietokirjailijoita monista unohtumattomista lukuelämyksistä.

1989 perustettu Tieto-Finlandia-palkinto on Suomen Kirjasäätiön myöntämä tunnustus suomalaiselle oppi- tai tietokirjalle. Palkinto on suuruudeltaan 26 000 euroa. Suomen Kirjasäätiön hallitus asettaa kolmihenkirisen palkintolautakunnan, joka nimeää vähintään kolme ja enintään kuusi ehdokasta palkinnonsaajaksi. Vuonna 1999 lopullisen palkinnonsaajan valitsi ensimmäistä kertaa yksi henkilö.

2002 Esko Valtaoja: Kotona maailmankaikkeudessa (Tähtitieteellinen yhdistys Ursa)

Muut palkintoehdokkaat:

Jukka Annala: Salmiakki (Kustannusosakeyhtiö Nemo)

Max Jakobson: Pelon ja toivon aika (Kustannusosakeyhtiö Otava)

Minna Kettunen: Halosen taiteilijasuku (Kustannusosakeyhtiö Tammi)

Merete Mazzarella: Kun kesä kääntyy. Vanhenemisen taidosta (Kustannusosakeyhtiö Tammi)

Seppo Zetterberg: Eero Erkko (Kustannusosakeyhtiö Otava)

Aiempien vuosien voittajat ja ehdokkaat:

2001 Heikki ja Marjatta Paunonen: Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja, WSOY

Muut palkintoehdokkaat:

C. J. Gardberg - Simo Heininen - P. O. Welin: Kansallispyhäkkö. Turun tuomiokirkko 1300-2000 (Tammi)

Anna Kirveennummi - Riitta Räsänen: Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna (SKS)

Markku Mikkola-Roos - Rauno Yrjölä (toim.): Viikki. Helsingin Vanhankaupunginlahden historiaa ja luontoa (Tammi)

Terra Cognita. Maailma tulee tunnetuksi (Helsingin yliopiston kirjasto)

Vesa Sirén: Aina poltti sikaria. Jean Sibelius aikalaisten silmin (Otava)

2000 Anu Kantola et al.: Maailman tila ja Suomi, Gaudeamus

Muut palkintoehdokkaat:

Jaakko Heinimäki: Seitsemän syntiä, LIKE Kustannus

Max Jakobson: Väkivallan vuodet I, Otava

Antti Karppinen: Venäjän aatetta jäljittämässä, WSOY

Iiris Lappalainen (toim.): Suomen luonnon monimuotoisuus, Suomen ympäristökeskus ja Editia
Heikki Oja: Aikakirja, Otava

1999 Kari Enqvist: Olemisen porteilla (WSOY)

Muut palkintoehdokkaat:

Matti Huurre: Kivikauden Suomi (Otava)

Irma Järvinen - Lasse Kosonen - Marita Joutjärvi: Parhaat ruokasienet ja maukkaimmat sieniherkut (WSOY)

Kukka-Maaria Karjalainen: Isä (WSOY)

Yrjö Kaukiainen: Laiva Toivo, Oulu (SKS)

Suomalaisen viittomakielen perussanakirja (KL-Support Oy /Kuurojen Liitto ry)

1998 Hannu Karttunen: Vanhin tiede. Tähtitiedettä kivikaudesta kuulentoihin (Ursa)

Valitsija: professori Leena Palotie

Muut palkintoehdokkaat:

Finland - a cultural encyclopedia (SKS)

Panu Kaila: Talotohtori (WSOY)

Jukka Rislakki - Eila Lahti-Argutina: Meillä ei kotia täällä (Otava)

Arne Rousi: Auringonkukasta viiniköynnökseen. Ravintokasvit (WSOY)

Seppo Zetterberg: Jüri Vilmsin kuolema (Otava)

1997 Fabian Dahlström - Erkki Salmenhaara - Mikko Heiniö: Suomen musiikin historia 1-4 (WSOY)

Muut palkintoehdokkaat:

Kari Enqvist: Näkymätön todellisuus (WSOY)

Juha Ilonen: Toinen Helsinki - The Other Helsinki (Rakennustieto)

Riitta Konttinen: Boheemielämä. Venny Soldan-Brofeldtin taiteilijantie (Otava)

Mikko Pöllänen - Jari Kontiokorpi - Olli-Pekka Pietiläinen - Esko Veijalainen: Arktika - muuttolintujen valtavyylillä (WSOY)

Päivi Setälä: Keskiajan nainen (Otava)

1996 Pekka Kivikäs: Kalliomaalaukset - muinainen kuva-arkistomme (Atena)

Muut palkintoehdokkaat:

Hannele Koivunen: Madonna ja huora (Otava)

Tuomo Polvinen: J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 3, 1939-1944 (WSOY)

Pertti Saurola (toim.): Suomen pöllöt (Kirjayhtymä)

Matti Wuori: Faustin uni (WSOY)

Seppo Zetterberg (toim.): Viro. Historia, kansa, kulttuuri (SKS)

1995 Matti Sarmela: Suomen perinneatlas (SKS)

Muut palkintoehdokkaat:

Kari Enqvist - Jukka Maalampi: Tyhjästä syntynyt (WSOY)

Olavi K. Fält - Kai Nieminen - Anna Tuovinen - Ilmari Westerinen: Japanin kulttuuri (Otava)

Rostislav Holthoer: Muinaisen Egyptin kulttuuri (Otava)

Ilkka Niiniluoto: Järki, arvot ja välineet (Otava)

Jorma Palo: Suomalainen lääkärikirja (WSOY)

1994 Heikki Ylikangas: Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa (WSOY)

Muut palkintoehdokkaat:

Kari Cantell: Interferonin tarina. Tiedemiehen elämää - iloja ja suruja (WSOY)

Tuula Karjalainen: Ikuinen sunnuntai. Martta Wendelinin kuvien maailma (WSOY)

Vejjo Meri: Maassa taivaan saranat. Suomalaisten historia vuoteen 1814 (Otava)

Panu Rajala: Korkea päivä ja ehtoo. F.E. Sillanpää vuosina 1931-1964 (SKS)

Päivi Setälä: Antiikin nainen (Otava)

1993 Erik Wahlström - Tapio Reinikainen - Eeva-Liisa Hallanoro: Ympäristön tila Suomessa (Gaudeamus/Ympäristötietokeskus)

Muut palkintoehdokkaat:

Helena Allahwerdi - Helena Hallenberg (toim.): Islamin porteilla (Kirjayhtymä)

Eeva Furman: Saariston luonto (Otava)

Kalevi Haikara: Bertolt Brechtin aika, elämä ja tuotanto (Art House)

Matti Kortteinen: Kunnian kenttä (Hanki ja Jää)

Juha Siltala: Suomalainen ahdistus (Otava)

1992 Jukka Salo - Mikko Pyhälä: Amazonia (Otava)

Muut palkintoehdokkaat:

Nils Edelman: Viisaita ja veijareita geologian maailmassa (Otava)

Varpu Lindström: Uhmattaret. Suomalaisten siirtolaisnaisten vaiheita Kanadassa 1890-1930 (WSOY)

Pekka Nevalainen - Hannes Sihvo (toim.): Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri (SKS)

Ismo Nuuja - Jouni Paarlahti - Risto Palokangas - Risto Hamari: Kestävä tulevaisuus.

Ympäristöopas (Weilin+Göös)
Hannes Saarinen: Berliini. Kulttuuria ja historiaa (Otava)

1991 Olli Marttila - Tari Haahtela - Hannu Aarnio - Pekka Ojalainen: Suomen päiväperhoset (Kirjayhtymä)

Muut palkintoehdokkaat:

Matti Klinge - Laura Kolbe - Maria-Liisa Nevala - Päivi Setälä: Kuningatar Kristiina - aikansa eurooppalainen (Otava)

Raimo Lehti: Tanssi auringon ympäri (Pohjoinen)

Kurt Zilliacus (toim.): "Finska skären" (Konstsamfundet)

Lauri Haataja - Martti Lintunen: Karjala-nostalgia (WSOY)

Osmo Kontula - Maarit Miettinen (toim.): Seksuaalinen mielihyvä (Kirjayhtymä)

1990 Markku Löytönen (toim.): Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita (SKS)

Muut palkintoehdokkaat:

Matti Kamppinen - Pasi Laihonen - Timo Vuorisalo (toim.): Kulttuurieläin (Otava)

Nils Erik Wickberg: Städer, byggnader... (Söderström & Co)

Keijo Korhonen: Mitalin toinen puoli (Otava)

1989 Erik Tawaststjerna: Jean Sibelius 1-5 (Otava)

Muut palkintoehdokkaat:

Pekka Teerikorpi - Mauri Valtonen: Kosmos - maailmamme muuttuva kuva (Ursa)

Seppo Zetterberg (päätoim.): Maailmanhistorian Pikku-jättiläinen (WSOY)

Riitta Nikula: Armas Lindgren 1874-1989 - arkkitehti (Suomen rakennustaiteen museo)

Linda Jakobson: Mureneva muuri - vuosi kiinalaisena (Kirjayhtymä)